

- Vasadi Péter: Lelemény (vers) 3
 Szent idegenség (Vasadi Péterrel Finta Gábor és
 Szénási Zoltán beszélget – 1. rész) 4
 Halmai Tamás: Rezervátum (vers) 9
 Bakonyi István: Egy rejtélyes kötet
 (Kiss Anna: *Lepkék útján a lélek*) 10
 Kiss Anna: Jégkori álmok, betonút (versciklus) 13
 Kovács Flóra: Szétszedés és egybegyűrés
 (Orcsik Roland: *Mahler letöltve*) 15
 Orcsik Roland: Áramlat, Hamu alatt (versek) 20
 Bozók Ferenc: Heidegger, Talpnyomom olvad (versek) 21
 Tábor Ádám: idő, celanfok, fűszöveg 22
 Kántás Balázs: Három út – egy végpont (Farkas Péter: *Kreatúra*) 23
 Marik Álmos: Új fejezetek a magyar Celan-recepció talaján
 (Kántás Balázs tanulmánykötetei) 28
 Géczy János: Az alvó (vers) 31
 Juhász Attila: dióág (vers) 32
 Bíró Krisztián: Gyűrű nélküli nő (vers) 33
 Teplán Ágnes: A cápa (próza) 34
 Dobai Lili: kora ősszel amikor még, októberke, csoki-menta,
 az a kis asztal ott (versek) 39
 Fenyvesi Orsolya: Lacrimosa (vers) 42
 Kálócz-Simon Orsolya: Alexitímia (vers) 43
 Plótár Noémi: Mindeközben Sóshátú Fiú (próza) 44
 Pintér Kitti: lehetnél (vers) 50
 Cseke Ákos: Nemek a szerelemben (Ingeborg Bachmann:
A manhattani jóisten) 51
 Görföl Balázs: Bátor nyugtalanság (Cseke Ákos: *A távol közelében*) 59
 Németh Csaba: Az esztétika újragondolása, avagy egy kísérlet és szépséghibái
 (Cseke Ákos: *A középkor és az esztétika*) 67
 Jász Attila: a múlt sirályhangjai. Daid&Ikar (vers) 77
 Vasadi Péter: Az arca (vers) 78
 Szent idegenség (Vasadi Péterrel Finta Gábor és
 Szénási Zoltán beszélget – 2. rész) 79
 Csendes Toll: Ima a láthatóért (Sulyok Gabriella grafikáról) 88
 Cseke Ákos: Kedves Főszerkesztő Úr! Kedves Attila! (levél) 91

A borítón és a lapzárókon Sulyok Gabriella grafikái

E számunk szerzői:

Bakonyi István kritikus (Székesfehérvár), Biró Krisztián költő (Miskolc), Bozók Ferenc költő (Bp.), Cseke Ákos esztéta (Bp.), Dobai Lili költő (Bp.), Fenyvesi Orsolya költő (Bp.), Finta Gábor irodalomtörténész (Székesfehérvár), Gécz János költő (Veszprém), Görföl Balázs kritikus (Pécs), Halmai Tamás költő (Pécs-Somogy), Jász Attila kultúrindian (Tata), Juhász Attila költő, kritikus (Győr), Kálec-Simon Orsolya költő (Bp.), Kántás Balázs költő, kritikus (Bp.), Kiss Anna költő (Bp.), Kovács Flóra kritikus (Szeged), Marik Álmos költő, kritikus (Bp.), Németh Csaba kutató (Szeged), Orcsik Roland költő, szerkesztő (Szeged), Pintér Kitti költő (Kecskemét), Plótár Noémi író (Pécs), Szénási Zoltán irodalomtörténész, szerkesztő (Tatabánya), Tábor Ádám költő (Bp.), Teplán Ágnes író (Bp.), Vasadi Péter költő (Bp.)

LELEMÉNY

Azért van a szív,
hogy fájjon. Ha valamit,
ezt bizonyíthatom is.
Embernek mindene fájhat:
a léte, feje, lába, veséje,
mája. füle, foga, az a 70
éves sebe is, mit egy
surranó lövedék hasított,
hússal betakarva;
a nyelve alatt lapító csönd,
ki ne köpd magadból *most*
ama szót, életedbe kerül.
Csupa szív az ember,
csupa fájás. Pihegéstől
a vergődésig. Van annak
oka, hogy igazán csak a
csöndet keresem. Szótlanságot.
A zenét. De azt tele szóval,
aminek nincs betűje.
A zenét, mert kegyelem.
Fölforgatja a rendet.
Túllángol. Örök élet.
A kis szeleket. Viharos
röpülésben. Az elragadást.
Hogy akarom, vagy sem,
fölkap. Megölel, ver, elereszt
zuhanásban. Ott fúj, ahol...
S mennydörgésben a sóhajt.
Villámok résnyi sötétjét.

– A veled készült interjúban keveset beszélsz a családdodról, a gyerekkorodról. Milyen családba születtél? Hogyan telt a gyermekkorod? Milyen inspiráló hatások nyomán született meg benned a gondolat, hogy költő leszel?

4 SZENT IDEGENSÉG

Vasadi Péterrel Finta Gábor
és Szénási Zoltán beszélget

1. rész

– Egy pár szót hadd mondjak arról, hogy miért takarom magamat bizonyos értelemben. Először is az életben maradáshoz rászorultam. Attól a perctől kezdve, hogy hazajöttünk Németországból a hadapródiskola kö-

telékében, nagyon keményen bántak velünk, és meg kellett gondolnia az embernek, mit mond el, és mit nem. Odasúgta nekünk egy állomásvezető-helyettes, hogy vigyázzanak, elleptek bennünket a nyomozók. Ezek után súlyozni kellett a szavakat, amit e nélkül is megtettem volna. Annyit még hozzáfűzök, hogy marginálisnak tartom ezeket a személyi dolgokat, a túlfényezést meg nem állom.

Az édesanyám Erdélyből származik. Alsólugosról, a nagyapám a Zichy birtokoknak volt a főintézője és európai hírű botanikus. Munkáit csak később ismertem meg. Nyolc gyermeke volt, azok közül kettő írt verset, a többiek szőréen ülték meg a lovat. Négy lány és négy fiú volt. A fiúk ispánok voltak és alispánok, tehát a felső társadalmi szintnek az alsó rétegéhez tartoztak. Egy görög ág is van a családban, Stupa néven. Jolánka néni, aki nagyszerű aszszony volt, jól beszélt görögül és magyarul is, az édesanyámról elmesélte egyszer, hogy szerb király térdén lovagolt. Ezt a társaságot nagyapám mély, jó és sugárzó szellemisége tartotta fönn és meg. Olyannyira, hogy amikor el kellett menekülniük, mert megfenyegették őket, a mócok térden állva kérték a nagyapámat, ne menjenek el, mert akkor mi lesz velük. Találkoztam később is az ő munkásságának nyomaival, hetvenöt olyan tanulmánya volt, amit lefordítottak németre vagy angolra, ezek a közép-európai flórával és faunával foglalkoztak. Egy lapot is alapított, ennek ő lett a szerkesztője, ahogy megvetették a lábukat Budapesten. Szép dolgozatok ezek, még akkor is, ha az ember nem ért hozzá. Egyre viszont fölkaptam a fejemet: *A magyarországi fauna és flóra Petőfi Sándor költészetében*. Petőfi egész költészetét áttanulmányozta – egy botanikus. Ilyen gyönyörű vadságai voltak, ugyanakkor nagyon szelíd ember volt.

Az édesapám újpesti postás, kispolgári családból származott. Az egyik ág fölnyúlt Norvégiáig, őket Witznek hívták. Apám is postásként kezdte, végül a vezérkar mellé beosztott alezredesi rangban szolgáló tiszt lett, akinek három fia volt, és mind a három katona lett. Az öcsém a kőszegi katonai

alreálban kezdte tízéves korában, én a leventemozgalom tisztai karában voltam tizenhárom-tizennégy évesen, és aztán abba a székely hadosztályba kerültem, amelyik fölmorzsolódott a háború alatt. Apám táviratilag hívott haza, hogy menjek Sümegre, mert föl vagyok véve a harmadik évfolyamba a hadapródiskolába, amely Nagyváradról települt akkor ki, ugyancsak 5 nagy hadihozománnyal. Innen mentünk Nyugat-Németországba, Bajorországba. A bátyám repülő volt. Bezupált, aztán hivatásos, földérintő repülő lett. El lehet képzelni azt az ebédet, amikor szegény anyám leül, körül néz, aztán azt mondja: „Na, mi van? Laktanya lett az én otthonom?”

Kisgyerekként két fontos dologra ügyeltem: a figyelemre, és arra, hogy hagyjanak békén. Egyiket se nagyon honorálta a család. Egy kicsit, akaratom ellenére is, mindig kilógtam a rendből, sokat bámészkodtam. Akkor a fiúkat kislányosan öltöztették, dús, göndör hajam volt, és mindig beszorultam az öcsém és a bátyám közé – a középső gyerekek keserű sorsa van. Azt kérdezték: „Miért nem szól ez semmit?” „Gügye vagy? Miért hallgatsz?” Gondoltam magamban: „Te vagy gügye, mert amit mondasz, az gügyeség.” Ami a figyelmet illeti: katonaként először megtapossák az embert. Majd összerakják. Én a belső figyelemről mélyen hallgattam, de fölfedezték, mert mindent fölfedeznek. Aztán meg nagy erővel földobtak, és elkezdtem hangtalanul írni. Akkor már elviselték a barátaim, hogy nem sokat beszélek, de amit mondok, az furcsa, nem odavaló, de érdekes.

Az apám családjában volt egy papköltő, akinek nem nagyon szerettem a verseit, de erről sem beszéltem, mert minnek, de a kezembe nyomták, hogy olvassam. Az édesanyámnak két versíró testvére volt. Az egyik a Zsóka néni, igazán költői alkat, aki a Kosztolányi Dezső által patronált Pátria írói kör tagja volt. Bár nem tudtam róluk semmi egyebet, de a nagynéném egyszer hozott nekem egy *Balkon* című verskötetet. Nem tudom, hogy miért nekem adta, mert ő sem tudott rólam semmit. Talán csak azért, mert bámész gyerek lehettem? Azt nem tudom, Kosztolányi vezette-e be őt az irodalomba, de azt igen, hogy ő is magányos volt a családjában. Volt neki néhány egészen jó verse, itt a vers minősége meg a magam ítélete nagyon labilis dolog. Viszont Aranka nénitől, aki vénlány maradt, gyönyörű élményt kaptam. Ő minőségellenőr volt egy ruhagyárban. Kockás füzetbe írt, és fölolvastott belőle néha verseket. Azokban viszont találtam szép sorokat, s azokat meg is beszélünk. Ő mesélte, hogy amikor József Attilát meghívta az újpesti ruhagyárba egy beszélgetésre, a költő olyan vehemensen jött be a kétszárnyú ajtón, hogy a kabátja beakadt a kilincsbé – egy elég gyatra kabátja volt –, és letépte a gombot. Ő pedig fölvarrta. Azt mondta nekem: „Jegyezd meg, hogy József Attila gombját én varrtam föl!”

Volt egy nagybácsim, akinek megvoltak a *Nyugat* évfolyamai. Ő az édesapám bátyja volt, plébános. Elég konfliktusos viszonyunk volt, pedig nem sokat szóltam, de épp ezt nem szerette ő sem. Egyszer, tizennégy éves lehettem, egy másik nagybátyámtól – aki nagyon izgalmas figura volt, 6 bécsi díszhal-nagykereskedő, a legszebb nagynénémnek a férje – könyveket kaptam. Nagybátyám intelligens nietzscheánus volt, megtanított a kettős könyvelésre meg egy kicsit a németre is. Ő adta a kezembe az *Ecce Homot* és a *Jón és rosszon túlt*. Én persze ezeket faltam. Jártam hit-tantra is. A hit – mindezzel együtt – titkos szeretetem tárgya maradt. Nietzsche és Pascal összefért egymással. Plébános nagybátyám dolgozószobájában olvastam. Amikor látta a kezemben Pascalt, azt mondja: „Mi az, te olvasol?” „Igen.” „Miket olvasol?” „Elemér bácsi, ha lehet, a *Nyugatot* szeretném, látom, minden szám megvan.” „A *Nyugatot*? Hát ne bolondozz!” – teljesen meg volt döbbenve. Azt mondta végül: „Ha ez így van, szabadon bejárhatsz, de tegyél vissza mindent a helyére!” Rokonságot látok közöttük, a nagyok között, azóta is. Akkor fedeztem föl, hogy a zsenialitás nem arról szól, nem arról, hogy miben igen, és miben nem.

– *Ez azért néhány dolgot megmagyaráz számomra az Opál beszéd kötetteddel kapcsolatban, amelyben Nietzschétől veszel mottót, és neki ajánlasz verset.*

– Igen. Nagyon messzire vezetne, ha most ebbe elmélyednénk. Azokra figyelek fel igazán s másként, akik félreértés tárgyai. Ez egyrészt szenvedés, másrészt gyakran találat. Akiket elítél a keresztény köztudat, azokat megragadom. Nem lehet Nietzschét azzal elintézni, hogy istentagadó. Látó is. A végletes ellentétek az igazságot világtítják meg élesen. Ebben hiszek. Az egyik egyetemen arra ítélték, hogy Marx-szemináriumra járjak. Fölfedeztem, hogy a marxizmusban profetikus elemek vannak, csak erről senki se tud, vagy akar beszélni. Hidegen szívták mellre.

– *A kamaszkorodat a világháború zárta le. Téged is, mint Pilinszkyt, kiskatonaként a nyugati frontra vezényeltek. Verseid, esszéid alapján nyilvánvaló, hogy ez az emlék meghatározó számodra. Pilinszky költészetében a fegyenc a szenvedő ember ikonjává vált, míg Auschwitz a világrendet megingató történelmi botrány szinonimája. Te mintha más történelmi, létfilozófiai konzekvenciákat vonnál le az ott átélt szörnyűségekből?*

– Igen, ez bizonyos. Szerintem az első oka ennek az, hogy Pilinszky nem vett részt abban, amiben nekem kellett. És ez nagy különbség. Nem azt mondom, hogy szemlélő volt, mert tudom saját elbeszéléseiből is, hogy reszketett, amikor egy lövedéket kellett fölemelnie. Én nem reszkettem. Engem kiképeztek már leventekoromban. A leventemozgalomról most csak annyit, hogy az az egész magyar férfilakosságot fegyverfoghatóvá akarta tenni még

ifjú korában. Ennek voltak váratlanul jó következményei is. Például a zsidó-
üldözés idején engem – a törzstiszt „megbízható” fiát – szemeltek ki a zsidó
szakasz parancsnokául. Együttműködtünk. Csupa olyan zsidó fiú volt ott, aki
a barátom volt, és eminens tanuló. Az ész volt összegyűjtve ott. Akár
tetszik ez a keresztény antiszemitáknak, akár nem.

7

Engem az átélt események megváltoztattak, nem csak elrémí-
tettek. Láttam. Egy halott német táborno­kot lóhoz kötve. Kocogott a bécsi
csatából. Föl volt kötözve a lóra. Kérdezem az SS-től: „Miért nem veszik le?”
„Így kell megérkeznie. Már Pletz óta halott.” Hát ez boschi apokaliptika.

Tehát láttam az ember nagyságát, ha akartam, ha nem, és lát-
tam a semmi voltát. Hát hogy hol van itt az Isten? Másrészt: én miért
és hogy kerülök ide? Hol van most a szellem? Van-e apám, anyám,
öcsém, bátyám, a rokonok, a többiek? Kik és hol vannak? Miért ez az
egész? Nemcsak borzalom, az ember irgalmatlan bemutatkozása is.
Ezek s ilyenek vagyunk? És most?

*– Istenre utaltál az előbb. Ezek az élmények a hitre hogyan hatottak?
Mert pontosan ezek a világháborús események, azt hiszem, sokaknál
éppen a hit elvesztését, vagy az Istennel, a hittel való szembe­fordulást
vonták maguk után.*

– Ez a dolog lényege. A hitet nem lehet elveszíteni. Lehúzó­dhat
a semmibe, de akkor ott vagy rendíthetetlen, vagy nincs is. Ha ren-
díthetetlen, akkor az utolsó szemig lerombolódhatik – ez nem szük-
ségszerű –, de kell, hogy kiderüljön, élet. Ezt nagyon igaznak érzem.
Ma is. Azért nem derült ki sokaknál, hogy élet, mert fölszíni. Köztünk
lerombolódott. Tudtam sokunkról, hogy hisz, de a hitet itt nem tudjuk
megnevezni, vagy nem lehet beszélni róla. Itt mintegy káromkodásnak
látszott. Fekszünk a gödörben, és jönnek a Liberátorok, már halljuk
őket. Minden percben dönten­i kellett. Oda futottunk a másik oldalra a göd-
rökbe, ágak alá. Emezt meg végigsorozták. Most akkor mi az, hogy sors?
Az Ige, a Szó lett kérdéses. Nem a lét. Mit mondhatunk erre? Föl kellett kelni,
és menni tovább. A leégett faszor alatt. Hatan-heten parancsot kaptunk, hogy
a köz­elgő francia páncélosoknak egy hegyről adjunk jeleket. Esőben begya-
logoltunk egy kisméretű koncentrációs táborba. Láttuk, hogy itt is fekszik
egy meglőtt rabruhás, ott is. Fölszámoltak éppen egy fogolytábort. A néme-
tek már hallották a harckocsik csörömpölését, és éppen olyan jól tudták, mint
mi, hogy ezek Sherman 3. típusú amerikai páncélosok. Ekkor kiléptet a fák
közül egy agyonázott német lovas katona, akinek a nyereg­kápájához hozzá
volt kötve egy madzag, és a madzagon csuklójuknál fogva facipős kigyerekek
vonszolták magukat. Agg, öreg nyolcévesek. A szemükben már félelem sem
volt. A túloldalon levő magyar tiszt ráfogta géppisztolyát a németre: „Ha nem

adod a kötelet, lelőlek!” A német ledobta a madzagot a sárba, a tiszt megfogta a madzagot, és húzta egy bokornyílás felé. Akkor láttam, amit ő már korábban látott: két agyonázott nő hívja őket. Nem látomás volt, de az egyik határozottan láttam a fehér gallért. Az biztos, hogy apáca volt.

8 A gyerekek eltűntek a nyílásban, voltak vagy nyolcan, tízen. Azt is láttuk – baromira tud ám az ember ilyenkor figyelni –, hogy ott a háttérben egy lapos épület áll, valami pajta. Odébb egy meglőtt embert láttam, aki kifejezetten nekem intett. Pokrócán a vérfolt egyre terjedt. Rabruhás ember, és... Ezt nem tudom továbbmondani...

– *Megálljunk egy picit, Péter?*

– Nézd, mehetünk tovább, csak ami itt következett, életem egyik forrása lett. Ez a hívás. Az a néhány szó. Menjünk tovább.

(Folytatás a 79. oldalon.)

REZERVÁTUM

„Tudja a bőrünk,
az igazság puszkagolyó.”
(Vasadi Péter)

Leszünk-e újra indiánok
rézbőrű őszben titkos hősök
képregényből görbén kivágott
kisemmizett teremtsőrök
szolgálni szabad ég alatt
holdban lakó hatalmakat
áldozatát a totemállat
megtalálsz-e ha megtalállak
leszünk-e újra indiánok
erdők ezüst lélegzetét
belélegezni elcsigázott
tájban sziklák leszünk-e még
fejünkre kítűzve a vérdíj
fegyverünk boldog vadaké
békepipára elcserélt íj
por és kaktusz és agapé
törvényen kívüli öröm
fény a vízen fű a kövön
búvópatak hegyekre fel
folyhat-e vissza az idő
álomnak álom felesel
és tábort üt a temető
mészárszéké a bölénycsorda
az angol erőd hamu lett
a vadászmezők megrabolva
a nap kihunyó amulett

mexikói fejjavadász bűzös
bandáját híreli a szél
a sápadtarcú halál üldöz
s a forgótáras szenvedély
de nyomolvasó démonoknak
nyomából rólad olvasok
s a kanyonból elődobognak
a láthatatlan lovasok
folyik az idő visszaárad
sodródik benne ezer fátum
a gázlón túl is megtalállak
ha megtalálsz a szerelem
a legutolsó rezervátum
kelj át velem
ott nem áll lesben szürkemedve
nem portyáznak veszett hiúzok
bújj ki m kaszinóból vesd le
hímes szoknyád szarvasbőr blúzod
prérifarkasok aranyásók
törzsfőnök lánya füstjelek
elásni csatabárdot
inni tüzes vizet
belélegezni indiánok
erdők ezüst lélegzetét
kisemmizett és elcsigázott
boldog vadak leszünk-e még?

Kiss Anna évtizedek óta a mai magyar költészet meghatározó, ugyanakkor bizonyos értelemben rejtőzködő, különös egyénisége. 1967-es első, *Alföld-beli közlése*, vagy éppen 1971-es első kötete, a *Fabábu* óta. A *Költők egymás*

közt című antológiában meg mintha rajban szálltak volna... Aztán egyre inkább saját útjára tért.

Életművének fontos elemei közé tartozik a folklór hatásának sok eredménye, a misztikumba hajló, balladisztikus

10 Bakonyi István

EGY REJTÉLYES KÖTET

Kiss Anna: *Lepkék útján a lélek*

látásmód. Nemzedékének egyéni hangú költője, írója és drámaírója. Kísérletező kedvű alkotó, aki ugyanakkor a legnemesebb hagyományban is elmélyül. Földézi a régi korok varázslatos világát, akár a sámánokig visszamenően. Mindezek az értékek és vonzódások jellemzik új kötetét is. A *Lepkék útján a lélek* cím is árulkodik erről a rejtélyes, sejtelmes szellemiségről. Tudatos életműépítésének lehetünk tanúi, ha figyelmesen olvassuk új műveit. S ez az olvasás nem tartozik a könnyű szórakozások közé, hiszen valóban a lélek belső tájaira visz bennünket a költő. Egy fogalmilag alig megragadható birodalomba. A metafizikus szint épp úgy jellemzi, mint a ráolvasásoknak, a népi mondókáknak a változatlan szerepe, az égi és a földi értékek együttes jelenléte. Sorsösszegző emlékképei sem jelentéktelenek. Ahogyan korábban Jánosi Zoltán írta róla: „...mítoszprogramozású versei úgy is olvashatók, mintha a magyar műköltészet folklór és mítosz alapú – meg nem született – irányzatának kronológiai igényű pótlásai volnának.” (*Bárka*, 2011/4.) Mindezek a gondolatok az új kötetre nézve is igazak.

Tegyük hozzá, hogy a groteszk és az abszurd elemek jól megférnek az archaikus színek mellett. Miként az eredeti népköltészet világában is találunk szürreális elemeket, ahogy ezt pl. Csoóri Sándor kimutatta esszéiben. Másfelől kétségtelen, hogy az ilyen lírában a hagyomány és a modernség sem kizárói egymásnak. Olyan elődök nyomán, mint Arany János, Sinka István, Erdélyi József, József Attila és mások. A népi hiedelmek, a szokások, a babonák, a rituális események versbe emelésével.

A *Lepkék útján a lélek* sajátos tagolású kötet. A *Hol* és a *Túl* két olyan ciklus, amelyekben egyrészt szorosan összefüggő versfüzerek vannak, másrészt kapunk egy drámának tűnő hosszúverset, aztán *Függelék* címmel mindezek folytatását, de kissé lazább szövében. A nyitány (*Közel vagy, mint felhőid*) hangütése amolyan „csakazértis”-féle költői magatartásának szép példája. A teremtett világ elemeit dicséri, olyan elemeket, amelyek egy nép eredetében, nemes hagyományaiban és kultúrájában gyökereznek. Egy modern-

kori őseposz vonásait látjuk benne, visszatérő motívumokkal. Ilyen pl. a „ki-tudjaki madár” egyszerre valóságos és elvont figurája. Mögötte ott a költőiség évezredek tapasztalata, történelmi tudása, a személyes lét megszenvedett pillanatai. „Az ember / fél magától”-féle felismerés és vallomás. Jellegzetes rövid és lüktető sorai állnak össze nagy lélegzetű művé. 11

Persze „beszivárog” a történelem is ezeknek a műveknek belvilágába. A *Nyugtalan nagy kerék*ben pl. „vérrel kötött, beszélő / várfalat vív a török, / ver szét a sárga sas!, / korbáccsal a kozák / űzi boldogtalan hadát...” stb. De korunk jellegzetességei is föl-föltűnnek, az ősi világ szembesül a „plázák alvajáró népével”. Egy rendkívül letisztult líra művelője látja és láttatja ezekeket az ellentmondásokat. A tradíció és a modernitás egymás mellett élését és ugyanakkor kibékíthetetlen ellentétét. És egyik jellemző címe: *Élem hát a meséket*. És éli a múltat és éli a jelenet, hogy az értékeket átmentse a jövőnek.

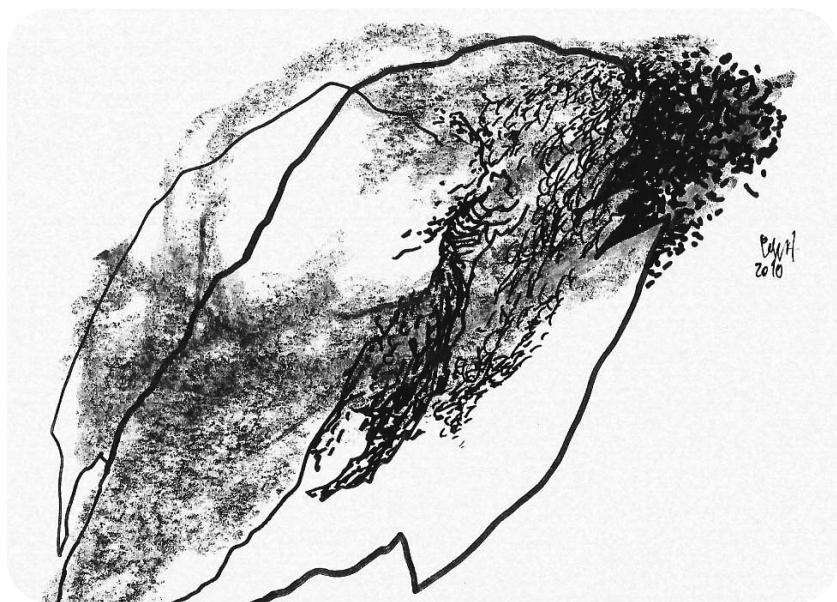
A *Túl* sajátos egyéni szöveg, verses dráma, akár a középkori misztériumjátékokkal is rokonítható. (Bécsy Tamás kiváló elemzéseiből is tudhatjuk, hogy a misztériumjáték hatott a 20. századi drámára, főként az általa kétszintes modellűnek nevezett művek világára.) Kiss Anna persze itt is költő elsősorban, de dialógusai akár színpadon is megállnák helyüket, bár nagy kihívással küzdene az, aki előadatná ezt a „játékot”. A mű világa úgy is lefordítható, hogy az ember, illetve az itt megjelenő lények már túl vannak mindenben. Ezt érzékelteti a Halál fontos szerepe is. Különös alakok a szereplők: többek között az almamoly, a Vadszgefűs nő (lényegében ő a főszereplő), a fátyolkák, a gyík, a Halál, Szivi, valamint az ő „volt pasija” stb. Rejtelmes és többjelentésű lírai-drámai világ. Az időtlenség jellemzi, bár vannak benne azért konkrét utalások is. Pl. amikor a Vadszgefűs nő megkérdezi a halált, a következő instrukcióval találkozunk: „(Árnyék az ágy alatt, / a rácson, / a légerek haván, / zászlókat sodró szélben.)” Nem a történet, a cselekvés a lényeges ebben a műben, hanem a minden részletében izzó költőiség. A természet elemei, lényei a pusztulással és a halállal néznek szembe, s ezt szolgálják az egymásnak szegülő monológok, itt-ott romantikus áradással. A szereplők között van egy „kakukktójás”: Szivi, a mai, igénytelen nő lírai képmása. Nem érti a magasabb szintű megszólalásokat, a mai társalgási stílusban, helyenként a szleng eszközeivel szólal meg.

A konkrét történelem aztán nemcsak a légerek föl-villantásával jelenik meg, hanem pl. így: „Dédapámat / nyolcszáz-nyegenkilencben / a felgyújtott kúriából, // apámat a kilencszáz- / negyvenötben ugyanonnan / vitték el, // nem tudom, én hogy értem át / kilencszázötvenhétben / a határon...” (a *Nyugtalan*) A szereplők persze nem hús-vér jellemelek, hanem lírai képmások inkább, egy-egy jelentéssel a háttérben. Persze kérdés, hogy mi marad

meg az olvasóban e különös, nehezen megfogható szövegzuhatag olvasása után... Mi marad meg a sokféle jelentésrétegből? Talán legfőképpen az, hogy a „túl” felé vezető útról van itt szó, hiszen nem véletlen a Halál középponti megjelenése.

12 A kötet harmadik része, a *Függelék* cím alá begyűjtött versek világa is kapcsolódik az előbbiekhöz. A lélek útját kutatja, az emberi személyiség belső világát próbálja megmutatni. Legszemélyesebb dolgait tárja föl, miközben emlékezik és ajánl. Emlékezik pl. Páskándi Gézára és Makovecz Imrére, ám ezek a művek sem az átlagos emlékversek közé tartoznak. A nemrég elhunyt nagy építész a *Nagy ősz, harangok évszaka* megszólította. A templomépítő a hős itt, aki jól tudta, hogy „fordul a lét / világba, és a / nagy zúgásban / lenni kezd, / a hitvány / szárnyra kap, / de zárulnak a falak...”. Az elmagányosodott művészt példázza, aki hozzájárult ahhoz, hogy „...az angyal nagy / szárnya alatt / élet terem ily / kétféle időnek.” Itt és más verseiben is egymást egészíti ki a konkrét és az absztrakt, az evilági és az, ami „túl” van. Motívumai, visszatérő elemei rendkívüli gazdagságban vannak jelen ezekben a tömörített művekben.

Egy tudatosan tovább épülő, jelentős életmű újabb fontos állomása a *Lepkék útján a lélek* című kötet. (Kortárs Kiadó, Bp. 2012)

1.

Hegy szeles
üregében vén
koponyadarab
álmodja, hogy
bölényhadak
járják a félelem
nagy erdejét,
fák kék, vörös
húsáról madarak
szállnak fel két
álom között,
jégkori ködök,

álmodja ilyen
álmait, időn kívül
marad, lenn a
múló világ,
eldobált vérték,
hűvös, holdfényes
karosszériák,

felnyílnak a szél

rései,

lepkék, korán jött
szárnyak fejünk
felett, hegy szeles
üregét kutatják,
az ég szeles,
kék szárnyak,
képzelet, a fényben
kéken lebeg,

2.

álmodja a ködöt,

hogyan csattog a
tülök, járják a
félelem nagy
erdejét, a nagy
jégkori ködöt,
járják a félelem
nagy erdejét,
fák kék, vörös
húsáról madarak
szállnak fel, hullt
levéltől véresek,

széltől zúg a

hegy, a

nap halott,

3.

borzonganak
fészükben a
nyulak, felszítja
a tüzet, hol
árnyak, mély
karomnyomok a
falról, szél
süvölt, álmodik,
álmában repül,

JÉGKORI ÁLMOK, BETONÚT

4.

messze jár,
fák kék, vörös
húsáról madarak
szállnak fel két
álom között,
lenn a múlt világ,
eldobált vérték,
nagy szomjazók
hűvös betonján
– s legbelül –
árnyakkal
zsúfolt ködben,

késői, úgy

felejtett szárny

lobban, lepke,

láthatatlan,
a szél rései
fejünk felett,
hegy szeles
üregét kutatják,
az ég felejtett
szárnyak, hús
szálakba múlás

minden	árnyak,	7.
múlás felett,	holt üregét	hegy szeles
félelmesebb	kutatják a kék	üregében vén
árnyakkal álmodik,	lepke-múlás felett,	koponyadarab,
hol széltől zúg	6.	hol madarak
a hegy,	álmodja a ködöt,	szállnak fel két
fák kék, vörös	hogyan roppan a	álom között, lenn a
húsáról madarak	tülök, járják a	múló világ,
szállnak fel, hullt	félelem nagy	eldobált vértek,
levéltől véresek,	erdejét, a nagy	nagy szomjazók
felszítja a tüzet,	jégkori ködöt,	akadnak el betonján
5.	a félelem	– s legbelül –
álmodja, hogy	nagy erdejét,	árnyakkal zsúfolt
bölcshadak	hol madarak	ködben, madarak
járják a félelem	szállnak fel, hullt	szállnak fel, hullt
nagy erdejét,	levéltől véresek,	levéltől véresek,
madarak	széltől zúg a	véréből kél a
szállnak fel két	hegy, a	nap, a hold halott,
álom között, nagy	nap halott,	véréből kél a
jégkori ködök,	borzonganak	hold, s halott,
álmodja ilyen	fészükben a nyulak,	felnyílnak a szél
álmaikat, időn kívül	vörös kövével	rései, korán jött
marad, lenn a	visszatér, felszítja a	szárnyak fejünk
múló világ,	tüzet, árnyak,	felett, az ég szeles,
eldobált vértek,	karomnyomok a	kék szárnyak,
hűvös, holdfényes	falról, szél	lepkék, képzelet,
karosszériák,	süvölt, álmodik,	a fényben
a szél	álmában ő is árny,	kéken lebeg, az
rései fejünk felett,	a hold halott,	ég szeles, kék
ősz szálakba		szárnyak, képzelet.
múlás, köd		
mélye, holt üreg,		
az ősz felejtett		

„a zene úgyszólván behatol a hallgatóba, s a hallgatás folyamatában az ő zenéjévé válik”¹

Orcsik Roland *Mahler letöltve* című kötetében a zenéről, a hallásról és a zenei mű befogadásának irodalmi műbe való beemeléséről gondolkodik.

E kötet ezért is mondható izgalmasnak, mert nem

művészetek közötti határokat szemléltet, hanem sokkal inkább a művészetek egybegyúrását. A *Mahler letöltve* nem állítja egy pillanatra sem, hogy egy olyan Gustav Mahler-interpretációt ad, amely a Mahlerhez kapcsolható zene-történeti kérdéskör egészét magával hozza, magában foglalja, helyette egy Mahler-interpretációt nyújt, amelyet majd továbbírhat a kötet befogadója, vagyis ezt gyúrhatja majd sajátjává; ez a saját lehet akár egy a befogadó Mahler-interpretációi között, ha a „többességet” képes a befogadó elviselni.

A zene természetét fejtegető szerzők közül nem egy a zene kítüntetett beszédmódja mellett érvel. Nicolai Hartmann szerint „a zene valódi kinyilatkoztatás, mégpedig valami olyasminnek a megnyilvánulása, ami semmilyen más nyelven nem fejezhető ki.”² Hartmann észrevétele összeolvasható Balassa Péter elgondolásával, amelynek az alapja, hogy „egy Haydn-, Mozart- vagy Schubert-periódust hallgatva az ember kétségtelenül mondatokat hall, amelyeket nem tud, nem tudhat kimondani. Súlyos állításokat és mondásokat, melyek egyértelműek és érthetetlenek. Schubert például a *Molto moderato* tempójú szonátatétel D. 960 témájában, vagy bármelyik moment musicalban már olyan világosan beszél, hogy nem értjük. Ahogy Jézust sem. Mert számunkra megfogalmazhatatlan kockázat *így* beszélni, vagy *így* tagolni a zenei időt.”³ Sem Hartmann, sem Balassa nem tartja elképzelhetőnek, követendőnek a leképezést egyik nyelvről a másikra: a zene nyelvéről az irodalomra, illetve az irodalom nyelvéről a zenére. (Amikor Balassa Beethoven vázlatfüzetéről ír, akkor sem az átírásról nyilatkozik, hanem a *kimondásról*.) Orcsik kötete sem a Mahler-művek irodalmi nyelvre való leképezését célozza meg, hanem a Mahler-életműtől való ihletettséget, az abban való elodázást és az ahhoz viszonyuló olvasást érzékelteti.

Hartmann a „profán zenék” közül többek között a szimfóniáknál véli a metafizikai réteghez való eljutás, a metafizikai réteg megtapasztalásának lehetőségét. A Mahler-életmű kapcsán ezt kiemeli a rendező Ken Russell is, akit pedig Orcsik kötete ugyancsak megidéz. Mahler esetében a metafizikai

Kovács Flóra 15

SZÉTSZEDÉS ÉS EGYBEGYÚRÁS

Orcsik Roland: *Mahler letöltve*

réteghez való viszonyulás a hagyománykeresésben is megragadható. Balassa ezt a közép-európaiság felől magyarázza: „[A] hagyomány: a hagyomány keresése. [A] a hagyomány valójában radikális, jelenbeli történésekben él. Fel-tör, áttör, kitör.”⁴ A *Mahler letöltve*-könyv ezt az utat járja be a maga 16 szétszedő és összeillesztő technikájával. A Hartmann által olyan sokra tartott *komponáló-előadóról* mint lényegi mozzanatról sem feledkezik meg a kötet. E nélkül az elgondolás nélkül nem kerülhetne be hangsúlyozot-tan Kathleen Ferrier sem a korpuszba. A *komponáló-előadó* interpretációja alapot szolgáltat a Mahler-életművön merengőnek arra, hogy annak Mahler-élményét (is) szétszedve gazdagítsa önnön Mahler-élményét. Szétszedve ke-re-si a hagyományt. Behatol a *komponáló-előadó* Mahler-élményébe, -interpretációjába, szétszedi és nemcsak saját Mahler-élményét, hanem a már meglévő Mahler-élményeket is bővíti. Akár a hagyomány megújításának is vélhetnénk ezt a mozzulatot, a keresett hagyomány elemeihez való hoz-záadást szintén láthatjuk benne.

A bekebelezés brutális típusát olvashatjuk a kötetben a humorral való tom-pítás mellett:

*Wittgensteinek hívom a pókot:
rányálaz a zsákmányra,
nyúlóssá pépesíti a húsát,
végül lazán gyomrába szívja.
(Észrevételek)*

Ken Russel filmjében ez részint a már körbefont megszabadulása, így meg-születése és ragaszkodása, részint Alma Mahler férje általi bekebelezése vo-natkozásában értelmezhető. Ezt írja tovább az Orcsik-kötet, amikor Almat mind az áldozat, mind az áldozatnak beállított (valójában az irónia miatt ez utóbbi érzékelhető, ám nem zárható ki más olvasat sem), mind az emlékeket meghamisító szerepében mutatja:

*Nő vagyok, művelt, mosolyomra büszke.
Hervadok otthon, s a szobám kalitka.
Háziasszonyként, lebutítva kellek,
ez a szokásrend.*

[...]

*Ó, gonosz lettem, negatív szereplő.
Nos, kövezz csak meg, daliám, te sem vagy
más, beléd látok, csalogat virágom.
Térdre parancsol.
(Alma egyedül)*

*A könyv az özvegy életében látott napvilágot,
a napvilág pedig a csalást:
Almschili erősen kiretusált arcképét,
hisz az emlékiratokat s a leveleket a győztesek nyírják.*

17

*Ám Gustl sem volt egy matyómintás hímes tojás,
nemcsak feleségét: zenészeit,
önmagát is bedarálta a remekműbe.*

(Együtt költözünk)

A zeneszerző életrajzát író Jonathan Williams Mahlerje ugyancsak darabjaira bontódik, úgy, mint a *komponáló-előadó* Mahlerje vagy Almáé. Williams Mahlerje, mely elszenvedte már a zenéből való kiragadást, s melynek már a betűvetés zenéje jut, most elszenvedti a testéből (itt: betűiből) való (újabb) kiragadást. A Mahlerből táplálkozást, az individuum önnön határán kívül lépését, valamint a másik bekebelezését a kötet egészét tekintve a *Négy lebeny* fedi fel legerőteljesebben, míg a *Farkasok órája* pedig a legrémisztöbben.

*Behatolok, akár a kés,
az agyadba, Mahler,
darabokra szelem
kihűlt történeted.*

[...]

*Majd újracsomagolom agyvelőd,
a szétszedett tradíciót,
ahogy te szabtd a zenét.*

*Egybe szervesülnek a részek.
Felhasználom a kompozíciót:
belőled varrom össze magam.
(Négy lebeny)*

A Mahler-művek hallgatásába vagy azok felidézésébe különböző zajok keverednek, amelyek lehetnek akár mosógép zajai, akár egy gázkonvektor pattogásai, vagy akár a lépések nyomán keletkező hóropogások. A zavaró hangok megpróbálják elnyomni a Mahler-egységeket, ám maguk is a felidézést segítik elő, hiszen utalnak egy-egy részletre, vagy legalábbis elindítják az emlékezés

folyamatát (*Harsog a mosógép, Jégvers, Ropog a hó*). Nem egy esetben azonban feltűnik a Tisza is (*Áradás, Testem odújából*). A Tisza és a hozzá kapcsolódó part a bőr alá hatolással, a légzés képének érzékeltetésével tudja a medren átlépést, s így a bekebelezés két irányát bemutatni.

18 A Tiszához köthető „határmásítást”, szétesést az Orcsik-kötet többször megjeleníti, s így olvasható szorosban a térség problematikája felől, ám erre fókuszálva a zenei utalásokat lefokoznánk, és nem „hallgatnánk” a hang viszonylatában, nem keressük a kultúra és a kollektív emlékezet kapcsolódási pontjait⁵. A térséghez köthető szétesés kérdésköre nem választható el a zenét illető széteséstől, szétszedéstől, amely Mahler műve-éhez, a Mahlerből szemezgetőhöz s az újrarakóhoz, az egybegyűróhoz, illetve majd a Laibach-formációhoz kapcsolódik:

*Birodalom bomlott birodalomra,
fülbévájó zenei aláfestéssel,
közben minden maradt a régi.
S ha másért nem: a zenéért megéri.
(Tudósítás Laibachból)*

Bekapta mind,

*majd kiköpte
városait,*

*végül azok
bosszút álltak:*

*szétcsócsáltan
ráborultak
(Fantomok)*

A szétesést ecsetelve nem lehet elfelejteni, hogy a *Mahler letöltve* a zeneszerző ideg feszültségére ugyancsak céloz, Freudot is humorosan beemelve (*Jegyzet*).

Orcsik Roland *Mahler letöltve* című kötete esetében a szétesés, a keresés, a bekebelezés, az egybegyűrés nem különíthető el egymástól, ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy ebben a gazdag kötetben a leghangsúlyosabb a zenei hagyomány keresése, egy Mahler-élmény átadása. (*Kalligram, Pozsony, 2011*)

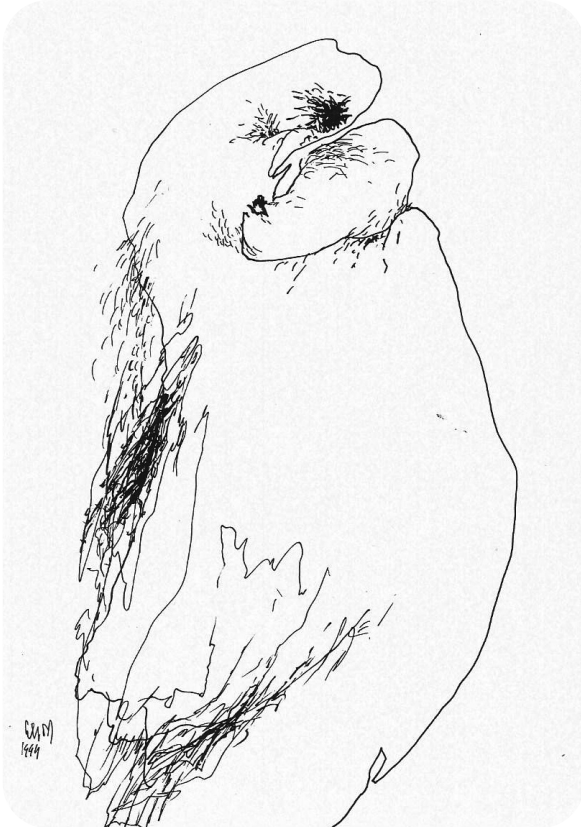
¹ Nicolai Hartmann, *Esztétika*, ford. Bonyhai Gábor, Magyar Helikon, Bp., 1977. 317.

² Nicolai Hartmann, *Esztétika*, i. m., 316.

³ Balassa Péter, *Halálnapló*, Palatinus, Bp., 2004. 109.

⁴ Balassa, *Halálnapló*, i. m. 98-99.

⁵ Paul Ricœur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Éd. du Seuil, Paris, 2000.

ÁRAMLAT

Álmosan hunyorog
a lámpa odafent.
Töltődik a csend.

Aprókat villan a szoba,
szikrázik az éj
sötét áramlata.

Pirkad a bőröm.
Súlytalanodik a kezem.

Várom az áramlat
sűrűsödő hullámain.

Zsong minden porcikám.

Mint izzószálat, hő járja át
emelkedő kezem.

HAMU ALATT

Villogva lüktet az éj,
ereimben zsong a fény.

Súlytalanodik kezem,
könnyű suhogás leszek.

Magamban érzem szagod,
könnyű lobogás vagyok.

Kiég majd az öntudat,
érints meg – hamu alatt.

Érints meg – bőröm alatt.
Érints meg – hangom szakad.

HEIDEGGER

Ficánkoló neonhalak ma szíveink.
December éjjelébe dobva reszketünk.
Riadtan ég a csillagos, halas nihil,
a Lét sarába rántva.

TALPNYOMOM OLVAD

Bánatos őszi avarban
tán valahol lemaradtam?
Mondja, Uram! Hova lettem?
Látnak-e még Budapesten?

Széldzsekiben dudorászva
járok-e még a Tabánba?
Mozdul a talpam, a térdem.
Itt vagyok, itten egészen.

Megvagyok, itten egészen,
ballagok, olvad a léptem.
Láttok-e? Tudtok-e rólam?
Talpnyomom olvad a hóban

IDŐ

ég derűs voltam:
napsütötte táj –
elborultam:
fa fű mindenem fáj –
kitisztultam:
most milyen vihar vár?

FŰSZÖVEG

a kerttől elragadtatva
és vele szembe menve
szöveg nyomait keresni
olvasni benne

sétálni benne
felsérteni
belehatolni a magas fű között

CELANFOK

celanszűkében
a keskeny úton
a Tű-fokon át
két félteke
a nekem jutott fűrészzen
az egész világ
túl tág
a hajnal
celanszűk éjben

Farkas Péter legújabb kisregénye, a *Kreatúra* voltaképpen három, egymástól látszólag különálló történet összekapcsolása. A három rövidebb elbeszélés közös pontja, hogy szereplőik mind a magány, a kiszolgáltatottság állapotában kerülnek ábrázolásra, s bár útjuk különböző, a sorsuk voltaképpen közös. Közös, annak ellenére, hogy térben és időben hatalmas távolságok választják el őket.

Kántás Balázs 23

HÁROM ÚT – EGY VÉGPONT

Farkas Péter: *Kreatúra*

Az első történet, az *(éhség)* címet viselő egység egy magát vonszoló, az éhhalál küszöbén álló, végletekig lesoványodott, immár alig emberi lény benyomását keltő ember küzdelmeit jeleníti meg. A regény első részét, csak úgy, mint a másik kettőt, a szerző bevallása szerint egy kép, ez esetben egy Szudánban készült fotográfia ihlette, melyen valóban egy afrikai, csontig lesoványodott, haldokló ember látható, amint immár nem is két lábon jár, hanem szinte az állat szintjére alacsonyodva, négykézláb vonszolja magát. A csontvázzá soványodott ember egy madarat pillant meg, a narratíva (ha nevezhető egyáltalán narratívának) voltaképpen ezt a találkozást. Az elbeszélő az ábrázolt valaha-emberi lényt immár csak a *kreatúra* néven emlegeti, tulajdonképpen innét ered az egészzé összefűződő három fejezet címe. Farkas e fejezetben súlyos kérdéseket feszeget, többek között azt, képes-e az ember szélsőséges helyzetben is emberként viselkedni; amennyiben arra van kényszerítve, hogy az állat szintjére süllyedjen le, nevezhető-e még egyáltalán embernek? A választ implicit módon a *kreatúra* megnevezés is magában foglalja. Az ember és természet (a természet megtestesítője a madár) által vívott küzdelmében az ember végül is legyőzetik – elpusztul, a madár lakmározik a húsából, a kreatúra pedig leválik testéről, és mint a narrátor írja, immár semmi nem vele történik, ami a testével végbe megy.

Az *éhség* állattá degradálja az embert, de még az állatok között is olyanná, mely méltatlan a további életre. Végül ironikus módon egy másik állat éhségét elégíti ki, mintha létezésének semmi más célja nem lenne. Farkas regényének e részlete azonban még ennél is tovább megy – az éhezésre kárhoztatott emberalak kínhalála után, a fejezet záró képében ragadozók tűnnek fel: a párduc, az oroszlán és a nőstényfarkas. Ezeket *végeláthatatlan tengerként hullámozó, nyomorult kreatúrák* követik, olyan, immár nem is emberi lények, mint akik közül egynek haláltusáját a fejezet leírta. Talán az egész emberiségről volna szó? Mindnyáján csupán nyomorult kreatúrák volnánk, akik, amennyiben a szükség úgy hozza, azonnal az oktalan állat szintjére

alacsonyodunk le? A kérdést nyilvánvalóan a mindenkori olvasónak kell megválaszolnia. Az *éhség*, mint valamiféle ősi, mitikus, feltárhatatlan ösztön, azonban mindannyiunkban ott rejlik, s talán nemcsak olyan szélsőséges létállapotokban, mint amilyeneket Farkas Péter regényének első fejezete 24 tár elénk. Az emberi létezés talán maga ebből az örült, kontrollálhatatlan éhségből táplálkozik, ily módon pedig földi létezésünk egy pillanat alatt önfelszámolásba csaphat át. Rajtunk is múlik, emberek maradunk-e, vagy pedig *kreatúrává*, emberi mivoltát elvesztett, már csupán biológiai értelemben véve emberi lényvé degradálódunk, s a regény első fejezete talán erre is figyelmeztetésül szolgálhat.

A második történet, melyet Farkas kisregénye magában foglal, nem más, mint Ancsel Pál, azaz a bukovinai születésű, német anyanyelvű zsidó költő, Paul Celan, eredeti nevén Paul Antschel öngyilkosságának története. Celan valóban 1970. április 20-án vetette magát a Szajnába, azonban utolsó napjának történéseiről nyilvánvalóan vajmi kevés tudomásunk lehet. A fejezet az írói képzelet és a valós események keveredéséből jön létre, s mivel regényről, nem pedig dokumentumkötetről van szó, a fikció nyilvánvalóan dominál.

A Paul Celan öngyilkosságának napját megörökítő fejezet a (*magány*) címet viseli, nyilván nem véletlenül. Celan költészetének, főleg kései, néhány évvel a halála előtt keletkezett rövid, hermetikus verseinek alapélménye a magány, a mind a világtól, mind a másoktól való teljes elidegenedés, elszigetelődés. Farkas kisregényének elbeszélése lényegében ugyanezt az állapotot ábrázolja – Ancsel Pál, Celan regénybeli alteregójának utolsó napjai magányosan telnek. Láthatjuk utolsó lakásának puritán, magányos atmoszféráját, ahol a költő már csak írással és olvasással töltötte idejét, s jóformán alig lépett ki az utcára, alig kontaktált valakivel. Amennyire Celan életrajzíróinak hinni lehet, bizonyára a valóságban is hasonlóképpen lehetett, még akkor is, ha egy jórészt fikción alapuló regénynek nem feladata a szereplője alapjául szolgáló valós személy hiteles életrajzát nyújtania.

A fejezet egy utat tár elénk, azt az utat, melyet a költő lakásától (Émile Zola sugárút 6.) élete utolsó állomásáig, a Szajna-partig megtett. Az első fejezethez hasonlóan e részlet alapjául is egy fényképsorozat szolgált, mely kálváriászerűen ábrázolja a lakás és a Szajna-part közötti stációkat. Ancsel Pál, a költő számára már nem létezik a külső valóság, pusztán gyermekkori emlékei, illetve jelenének kísértő démonai. Farkas a költő életének hiábavalóságát egy olyan emlék megidézésével is érzékelteti, melyben a leírt szavak semmivé válnak. Saját emlékképében Ancsel Pál / Celan lassan belesétál a patakba, belemeríti a teleírt papírt, majd nézi, amint arról leválik a tinta, a papír letisztul, ám megsemmisül a szöveg. A már idősebb fejjel elkövetett öngyilkosság, a Szajnába történő belegyalogolás lényegében ugyanezzel a

motívummal állítható párhuzamba. A különbség pusztán annyi, hogy a víz már nem csupán a költő által írt szöveget mossa el, hanem magát a költő testét, földi létezését is feloldja, elnyeli. Költő és költészete, szerző és alkotása nyilván egyek, s ha a mű meghal, vele hal költője is, míg ha a költő meghal, vele ugyanúgy elpusztulnak esetleg még lejegyzetlen, ám elméjében már kész művei. A magány megsemmisüléshez, önfelszámolásához vezet. Itt is felvetődik az a gondolat, melyet az előző, (*éhség*) című, nyilván teljesen más időben és térben játszódó fejezet is felvet, mely szerint az emberi létezés maga nem más, mint lassú önfelszámolás. Ancsel Pált / Paul Celant nem külső kényszer taszítja öngyilkosságba, pusztán saját lelkének démonai, a leküzdhetetlen magány kísértete. Látszólag senki sem kényszeríti, mégis úgy dönt, felszámolja a saját létezését, talán még azelőtt, hogy az előző fejezetben ábrázolt véglénnyé, *kreatúrává* alacsonyodjon.

Felmerül persze a kérdés, vajon az ember, így a regénybeli Ancsel Pál is vajon nem *kreatúra*-e már születése pillanatában, és sorsa nem pusztán önmagát teljesíti-e be? Az öngyilkosság, és általában az emberi élet önfelszámolása szabad akarat, vagy valamiféle felettes predestináció műve?

Celan regénybeli alteregója látszólag nem alacsonyodik le semmiféle alantas szintre, sokkal inkább, miként egyfajta drámai hős, megőrzi saját fenséges voltát éppen azért, hogy maga választja végzetét. A vízbefulladás talán értelmezhető egyfajta feloldódásként is, mely által az ember visszatér oda, ahonnet vétetett. A halál persze mindenképp halál marad, így Ancsel Pál sorsa is voltaképp közös a *kreatúra* sorsával, pusztán más utat tesz meg más körülmények között, de életének végállomása ugyanaz.

Talán érdemes megemlíteni, hogy Farkas Péter a fejezet jelenének baljós, öngyilkosságot előkészítő atmoszféráját ellensúlyozni igyekszik a gyermekkor emlékeinek megidézésével. A szobájában tétlenül fekvő, majd magát az öngyilkosságra elszánó, utolsó útjára induló költő többször is visszaemlékszik gyermekora idillikus színhelyére (a valóságban Csernovicra, Bukovinára, a mai Ukrajna területén), ahol még mindent zöld növények borítottak, a létezés ártatlan volt, nem kellett szembenézni a borzalom tapasztalataival, szemben a nagyváros (Párizs) betondzsungelével és romlottságával. A regény híven játszik rá a valóságos Paul Celan költészetének egyik lényegi vonására, a gyermekkor idilli zöld helyszíneire, a bukovinai tájra való visszaemlékezésre. Bukovina a versekben szinte mindig egyfajta megnyugvást nyújtó menedékként szerepel, ahová legalább elméjében visszamenekülhet a költő a történelem és a magánélet viharai, borzalmai előtt. Farkas Celan-alteregója ugyanezt teszi, ám olybá tűnik, a visszaemlékezés a magány elől mégsem nyújt menedéket.

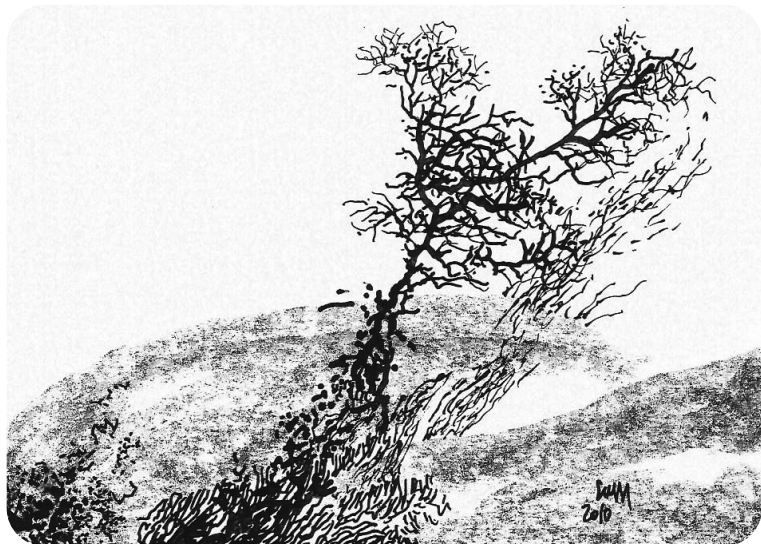
A kisregény harmadik egysége a (*félelem*) címet viseli, Johann Christian Friedrich H., azaz ismételten csak egy költő, Hölderlin útját mutatja be. Mint Ancsel Pál, nyilván a regénybeli Hölderlin-alteregő is az írói fikció szüleménye, részleges valóságreferenciája azonban nem kétséges. A Hölderlin alakja által reprezentált félelemre ugyancsak egy kép referál, mint az előző két fejezet címadó motívumaira, e kép pedig ez alkalommal nem más, mint Francis Bacon azonos című festménye. Hölderlin regénybeli alteregójának sorsa látszólag más, mint a kreatúrának nevezett, halálra szánt ember és Ancsel Pál / Paul Celan sorsa, hiszen az ő útjának vége nem egészen a halál, sokkal inkább az örület. Ez az örület azonban tulajdonképp egyenlő a mentális értelemben vett halállal, tehát onnantól kezdve, hogy Johann Christian Friedrich H. az örület útjára lép, személyiségének kontinuitása, addigi identitása megszűnik. Még nem is fizikai értelemben, de mindenképpen halálra van ítélve, e halálhoz pedig az irracionális félelem vezet el. Hölderlin lázalmok, látomások közepette látja a háromtagú, egyenruhás különítményt, mely majd Tübingenbe szállítja, a helyre, ahol végleg megszűnik önmaga lenni. A félelem által generált őrjöngésben, a jözanság határmezsgyéjén a *kreatúrához* és Ancsel Pálhoz hasonlóan ő is kivetkőzik emberi mivoltából, azaz ráció nélküli, pusztán biológiai lényvé, *kreatúrává* alacsonyodik le. Különösen tragikus felhangot kölcsönöz a kisregény harmadik egységének, hogy egy költő, az emberi nyelv felettes tartalmainak ismerője szűnik meg emberként viselkedni. Hölderlin elveszíti a gondolkodás csupán az embernek megadatott képességét, hiszen nyelve az, amit örülete folytán elveszít. Mikor a részint saját érdekében érte jövő különítmény valóban lefogja, a költő már csak üvöltésre, állati hangok kiadására képes. A különítmény tagjai mint a ráció és a civilizáció képviselői erőltetik arcára az üvöltést elfojtó maszkot, ezzel szimbolikusan meggátolva az emberből kitörő ösztönlényt, a mindannyiunkban ott lakozó állatot, a *kreatúrát*. A (*félelem*) című fejezet nyomán úgy tűnhet, amennyiben az ember egyszer *kreatúrává* változott, e létállapotból már nincs visszaút. Bár Farkas regénye erre már nem utal explicit módon, valóságreferenciáját figyelembe véve nyilván tudhatjuk, hogy Hölderlin, a XX. századi német líra egyik legjelentősebb képviselője életének nagy részét tébolyultan, jórészt a nyelvtől és a gondolkodástól megfosztva élte le. A (*magány*) és a (*félelem*) című fejezetekben választott két szereplő nyilvánvalóan nem véletlen, hiszen Hölderlin Paul Celanra gyakorolt irodalomtörténeti hatása is közismert. A két költő életútja tragikusságukat tekintve is meglehetősen hasonló, mindketten mentális betegségben szenvedtek, mely egyiküknek a szellemi leépüléséhez, másikuknak az öngyilkosságához vezetett. Élete / emberléte végén talán mindkét alkotó a regény első fejezetében vázolt, méltóságát elvesztett emberré, *kreatúrává* alacsonyodott le, Farkas pedig, regénye hiába az írói képzelet szüleménye, erre az életrajzi

párhuzamra is rájátszik. Az első fejezetben megjelenített, mintegy általános érvényű *kreátúra* a két további fejezetben konkretizálódik, a három út pedig az emberiség levetkőzésében, a személyiség pusztulásában mindenképpen összefutni látszik.

A három, első ránézésre elkülönülő szöveg megítélésem szerint **27** mindenképpen együtt, egységes műegésként olvasandó, mivel a három, térben és időben elválasztható utat felvázoló történet végpontját tekintve ugyanoda jut. A láttatott sorsok lényegében közösek, a három részlet pedig e közös sors által alkot egységes egészet.

Ami a regény nyelvezetét illeti, talán állíthatjuk: annak ellenére, hogy a *Kreátúra* elsősorban prózai műként olvasható, nyelvhasználatra meglehetősen lírai. Farkas kisregényében egyfajta próza-költészetet művel, mely a hagyományos narráció szabályait is felrúgni látszik. A *Kreátúra* nyelvezetére jellemző a sejtelmes, meditatív hanggötés, a csapongás és az erős költői képalkotás – a szöveg célja nem egészen a történések valamiféle lineáris elbeszélése, sokkal inkább az állapotok, az *éhség*, a *magány* és a *félelem* minél erősebb és hitelesebb lefestése. Farkas olvasóit a legelemibb, legmélyebb, s egyben legszélsőségesebb emberi tapasztalatokkal szembeesíti, egyúttal arra készítetve őket, hogy elgondolkodjanak saját létezésükön. Éhhalál, öngyilkosság és téboly, *éhség*, *magány* és *félelem* tulajdonképpen ugyanannak az allegóriái. A *Kreátúra* nem csupán borzongással vegyes esztétikai tapasztalatot kínál, de egyúttal figyelmeztet is, ez pedig megítélésem szerint akár a mű későbbi jelentőségét is megalapozhatja a kortárs magyar irodalomban.

Új Forrás 2013/1 – Kántás Balázs: Három út – egy végpont
Farkas Péter: *Kreátúra*

Előljáróban

Kántás Balázs kritikus, költő, műfordító az elmúlt néhány évben számos kisebb tanulmánykötetet adott közre választott kutatási témájáról, Paul Celan költészetéről, s nem mellesleg három kötetnyi, eddig magyar nyelven jórészt ismeretlen Celan-verset is lefordított és publikált a költő életművéből. Bár a fiatal irodalmár Celan-kutatásai szerteágazóak, úgy gondolom, három általa publikált, a költő életművét a lehető legalaposabban elemző kismonográfia az, mely a ma-

28 Marik Álmos

ÚJ FEJEZETEK A MAGYAR PAUL CELAN-RECEPCIÓ TALAJÁN

Kántás Balázs

Celan-tanulmányköteteiről

gyar irodalomtudomány talaján nővumot volt képes meghonosítani, s amelyek a lehető leginkább megérdemlik, hogy szakmai diskurzus keretében beszéljünk/írjunk róluk.

1. A magába zárt vers – Paul Celan költészete körül

Kántás Balázs első Paul Celanról publikált kismonográfiája, *A magába zárt vers – Paul Celan költészete körül* több aspektusból igyekszik vizsgálni a szerző költészetét. Először Celan nyelvszemléletét veszi górcső alá, majd egyfajta életmű-keresztmetszatként elemzi Celan számos emblematisz versét, végül áttér a magyar recepció problémáira és Celan verseinek fordíthatóságának, vagy éppen fordíthatatlanságának ellentmondásos kérdéseire. A kötet végezetül összegzi Celan általános(abb) költői elképzeléseit, s hangsúlyozza, hogy e sokrétű poézis megértése sosem lehet lezárt, lezárandó folyamat. A fiatal irodalomtudós e könyvében hangsúlyozottan nem a Holokauszt költőjeként, hanem valamiféle egyetemesebb trauma szószólójaként igyekszik Celant bemutatni. Erénye, hogy hatalmas szakirodalmi apparátust mozgósít, hátránya ugyanakkor, hogy sokban támaszkodik elődei, példának okáért Bacsó Béla és Kiss Noémi Celan-monográfiáira. Egy fiatal irodalomtudóstól azonban még elnézhető az elődökre történő viszonylag nagy mértékű hivatkozás, épp ezért *A magába zárt vers* mindenképpen érdekes, értékes irodalomtudományi bevezetőként szolgálhat azok számára, akik a későbbiekben Celan-olvasásra/-értelmezésre adnák a fejüket, különös tekintettel a fordíthatóság-fordíthatatlanság kérdését mélységi szinten elemző részfejezetre. (*Napkút Kiadó, Bp. 2010, 120*)

2. A lélegzetkristály feltörése – Olvasói kommentár Paul Celan *Atemkristall* című versciklusához

A lélegzetkristály feltörése című esszékötet nem egyébre tesz kísérletet, mint Hans Georg Gadamer, a nagy német filozófus és irodalomtörténész nyomán a hermeneutika eszköztárával értelmezni Paul Celan *Atemkristall* című paradigmaticus versciklusát. Kántás Balázs nagy fába vágja a fejszét, hiszen az értelmezések mellett Celan e huszonegy versét a könyvön belül saját fordításában közli, tanúságot téve ezzel műfordítói kvalitásairól is.

A kötet alapvető szempontrendszere a dialogicitás, a mindenkori *másikkal* való párbeszédre törekvés. Kántás alaptézise szerint e huszonegy Celan-vers nem más, mint a mindenkori olvasói folytatandó dialógus vágyának kinyilatkoztatása, mindez persze kozmikus, metaforák, apokaliptikus költői tájak keretében, valamiféle mindenentúli kontextusban.

Kántás Balázs csupán hermeneutikai alapelveit illetően követi Gadamert, szövegközeli olvasatait, rövid, lényegre törő versértelmezései azonban önállóak és helytállóak. A viszonylag pontos magyar fordítások nem hazudtolják meg az eredeti német szövegek tartalmát, azokhoz a lehető leghűségesebb módon igyekeznek megszólalni és támasztják alá az invenciózus magyar értelmezéseket. Az egyes rövid interpretációk szerves egészé állnak össze, akár csak Gadamer *Wer bin ich und wer bist du?* című paradigmaticus esszékötete esetében, egyszerre érvényes kommentárt és szabatos magyar fordítást kínálva Paul Celan *Atemkristall* – *Lélegzetkristály* című prominens versciklusának mindenkori magyar olvasói számára. (*Uránusz Kiadó, Bp 2011*)

3. Túl a médiumokon – Paul Celan költészetének mediális aspektusai

Kántás Balázs *Túl a médiumokon – Paul Celan költészetének mediális aspektusai* című, harmadik, Paul Celan költészetéről szóló kismonográfiája igazán érdekesítő és értékes irodalomtudományi munka. A 2011-es Országos Tudományos Diákköri Konferencián első helyezést elért dolgozat kismonográfiává bővített változata nem egyébre vállalkozik, mint hogy Celan költészetének egyik meghatározó aspektusát, a (főként nyelvi) közvetettség-közvetlenség problémakörét, a medialitás aspektusrendszerét vizsgálja meg a lehetséges legszélesebb spektrumból.

Ugyan a medialitás szempontrendszere a nemzetközi szakirodalomban immár nem számít egészen újszerűnek, Celan költészetének ilyen irányú megközelítése a magyar irodalomtudományban még mindig egyfajta nóvumot képvisel.

A medialitás és a médiumok – például nyelv, zene, technikai médiumok, a történelmi tapasztalat mediális vonatkozásai, érzékterületek összesődése stb. – aspektusrendszerén túl a könyv egyik fő alaptézise, hogy

30 Celan főként kései, az értelmezésnek immár igencsak erős ellenállást tanúsító versei egyre erősebben törekszenek a közvetlenség, a világ sokszoros medializáltságán való túllépés irányába, egyfajta új, a nyelv felett létező, pusztán *önmagáért álló* költői nyelv létrehozására. E nyelv lenne képes megteremteni a Celan által áhított *közvetlenséget*, de legalábbis annak mindenfajta mindennapi/irodalmi nyelv felett álló illúzióját. Ezt a megállapítást minősíteném Kántás Balázs kismonográfiája fő irodalomtudományi revelációjának, főként egy olyan irodalmi/irodalomtudományos közegben, melyben manapság nem divatos *közvetlenségről* beszélni. E kategória visszavezetése a magyar irodalomtudományi diskurzusba pedig mindenképpen egyfajta szakmai fegyvertény, Paul Celan versei magyar irodalomtudományi keretek között történő elemzése keretében pedig mindenképpen figyelemre méltó, kivételes törekvés. (*Uránusz Kiadó, Bp. 2012*)

Záró megjegyzések

Kántás Balázs Celan-kismonográfiái mindenképpen olyan összefüggésekre világítanak rá minden elfogultságukkal, hiányosságukkal együtt, amelyekre a Celan költészetével foglalkozó magyar nyelven megjelent publikációk többsége ez idáig nem tértek ki, ez pedig mindenképpen a könyvek erényeként és releváns eredményeként kezelhető. Bár elfogultságuk, sajátos kérdező-horizont-rendszerük számos aspektust, esetleges értelmezési lehetőséget szükségszerűen figyelmen kívül hagy, mindenképpen úgy vélem, a hazai Paul Celan-recepció fontos, kardinális állomásai, melyek új és új lehetőségeket nyithatnak meg a további magyarországi Celan-értelmezés számára.

Az orvosságzagú pokróctól
a lehelete is gyógyszeres.
Citromfű és menta s talán kevés,
keserű mandula illata. A fény pálcáiból
kerítés fonódik az ágya köré. Így nézem most őt,
amikor látni már meg nem adatik.
S a szája az éretlen szeder levének színe,
vagy arra emlékeztető, rajta a ráncok
milliméterpapírijának ezüst, finom bordázatával

AZ ALVÓ

dióág

Géczi Jánosnak

szürkezöld bőre
most szárad ráncosabbá

a hosszú csöndben
látni hagyja kifordult
válla csontjait

a porkatlanhoz
nyersfehérrel ízesül

s keserű lombok
alatt eléri végre
a csonthéjas ég

GYŰRŰ NÉLKÜLI NŐ

Az éjszakai buszon él egy asszony
Harminc és harmincöt között lehet
S a jobb keze mindig ökölbe tett
Fákat néz, hogy valakit ébren tartson
Sosem élt, nem is gondolt rá több hete
A ruhái mégis azt kiáltják
Hogy ő az életnek örök özvegye
Gyűlöli, hogy akarja, de nem teszi
Mint önmagát, hogy ily tűrő fajta
S kezét, amiért nincs gyűrű rajta
Ez az egyetlen, mi benne emberi
Nem tudja róla senki, hogy mosollyal
E parányi szemfényvesztésével
Ő most is Eldorádót ostromolja

A ház belső udvarát egész nyáron por és lom takarta be. A talicskán kihordott törmeléket, a kiszuperált fürdőkádat, a hátlapján elrothadt mosogatót, a régi, de értéktelen képeket, bútorokat egészen augusztus végéig bámulhatta a többi

34 Teplán Ágnes

A CÁPA

lakó. Nem rendeltek konténert a felújítást végző beköltözők, abban a reményben, hogy a munkálatok végeztével majd egyszerre szállítják el a hulladékot. A lakást teljesen átalakították, a lela-

kott régi polgári szobákat újrafestették, ahogy lepattogzott ablakkereteket is. A parkettát felcsiszolták, a régi konyhakövet fölszedték, a csempét levették és újrarakták. Azt beszéltek a házban, hogy az új tulajdonos a legdrágább üzletekből vásárol. A lakók megértően csukták be ablakaikat, ha a hosszú nyári délutánokon felbőgött a fűrőgép, vagy a betonkeverő mángorlásba kezdett és bizakodva várták, hogy végre eljőjön a szeptember, az ígért beköltözés napjával. A lakás régi tulajdonosa április végén halt meg.

Sz. nem volt még hatvanéves sem, amikor meghalt. Egészen fiatal korában sikeres tornász volt, később büfét nyitott egy strandon aztán ötvenes évei közepétől, miután nyugdíjba vonult rendszeren elhízott, de mindvégig megőrizte kedélyes modorát. Utolsó éveiben feladta régi terveit, a lakás felújítási munkálatait illetően. Naphosszat üldögélt a folyosón cigarettázva bámulta az udvart, a többi ablakot, hátha valaki megszanja és odasétál beszélgetni vele egy kicsit. Olykor megkért valakit a folyosón, hogy hozzon cigarettát a boltból, máskor ő kínálta. Néha leesett egy csipesz a szárítóról az udvarra és azért szólított le valakit, hogy hozza fel. Életének utolsó éveiben néha már pénz is kölcsön kellett kérnie. Mindig elfogyott a nyugdíja, és hatalmas költségei voltak a lakásnak. E tekintetben a közvetlen szomszédaival volt a legjobb viszonyban, bármikor becsöngethetett hozzájuk, ajtót nyitottak.

Az udvar szegletében állt egy kis ház, egykori házmesterlakás gondozott kertjével, színes tavaszi virágokkal. Két alacsony, idős ember lakta az alig negyven négyzetmétert, és szinte egész nap kint tevékenykedtek a kis-kertben. A ház mellé szárítókötelet feszítettek két gesztenyefa közé és a palánk mentén még egy régi szőnyegporoló is állt. Egész délután odasütött a nap így a földszinti lakásokból mindenki szívesen hordta a szárítóra teregetni a mosott ruhákat. Az udvart határoló palánkon éppen végigcsont egy macska, amikor Sz. éppen ebéd után újra kiült a folyosóra. Cigarettára gyűjtött és bekapcsolta a rádiót az asztalon, amikor a postás becsöngetett hozzá a folyosó üvegajtóján.

Egy kisebb csomagot hozott, majd átnyújtotta a küldeményhez tartozó cédulát, amelyet az átvevőnek alá kellett írnia. Külföldről címezték. Sz. kibontotta az asztalon a borítékot. A kis csomagban pénz volt, és egy levél. Sz. nagyon meglepődött. A lánya írt, hogy pár hét múlva hazautazik. Tulajdonképpen hazamenekült a férje elől. Terhes volt már, de nem tudtak tovább együtt élni. D. nem akarta megtartani a gyereket. Itthon akarta elvégeztetni a műtétet, a férje tudtán kívül, még a válás előtt. Elment a nőgyógyászhoz, egyeztettek időpontot és következő héten törülközőt, papucsot, fürdőköpenyt, fogkefét csomagolt az otthon megtalált főiskolás utazótáskájába és így indult a kórházba. Másnap már hazamehetett és eltekintve az utólagos vérzésektől semmiféle kellemetlen tünetet nem észlelt magán. Különösnek találta a teste közömbösségét. Mintha nem is műtéten esett volna át. Egészen megkönnyebbült. Otthon anyja várta, főzött neki, megágyazott a szobájában. Másnap mindketten örültek, hogy végre felszabadultan beszélgethetnek. Mintha valami súlyos dologtól szabadultak volna meg. D. ebéd után a gyerekszobájában feküdt. Az ablakából a szomszéd ház erkélyére látott. Egy biciklikormány magasodott a négyzetméternyi égbolt felé, a kerekei letakarva fekete ponyvával, amelyet olykor fellibbentett a szél.

Mielőtt a férjét elhagyta, a már több hónapja tartó veszekedések sehogyan sem akartak elcsitulni. Minden megbocsáthatatlanul súlyos szó elhangzott. Hogy nem szerették már egymást, és hogy talán sosem szerették igazán egymást. D. kérdőre vonta a férjét, aki megmakacsolta magát. Nem akart gyereket. Miért nem akarsz? Kérdezte D. többször is. Mert nem akarok gyereket, engem is otthagytott az apám. Újra és újra ez volt a magyarázat. D. már rettenetesen unta ezeket a kifogásokat, harminchárom éves volt és gyereket akart. De a férje egyáltalán nem. Pedig amikor összevesztek már terhes volt. Közben az is kiderült, hogy a férje megismerkedett valakivel. És el akart válni. D. már elszánta magát. Rendben akkor nem lesz gyerek. El fogunk válni és én hazautazom. Pedig jóformán tökéletes anyagi helyzetben várták volna a gyereket. De nem, akkor mégsem lesz gyerek. A terhességet titokban tartotta és eldöntötte, hogy otthon végezteti el a műtétet. Egy percig sem habozott.

A kórház után hazatérve szemlátomást új erőre kapott és új életet akart kezdeni. Egyelőre ott az anyjánál lakva. A válóper miatt egyszer még vissza kellett térnie külföldre, de azután lezárta magában a múltat. Télen már munkát keresett és talált egy álláshirdetést az egyik újságban. Elküldte a jelentkezését, és rövidesen telefonon is megkeresték, és behívták egy személyes interjúra. Kedvesen és részletesen elmondták neki a pontos címet, hol található

a filmkölcsönző, ahová négyórás munkára kerestek munkatársat. A téka egy igen impozáns üvegfallal beépített hosszú teraszon volt, a város legmodernebb negyedében. Minden nagyon drága volt ezen a környéken, főleg a cukrászdák, és a ruhaboltok. A legnagyobb örömeire szívesen fogadták az

36 elbeszélgetésen, és pár nap múlva értesítették, hogy felvették. Szeretett idejárni nap, mint nap. A munka sem volt túl megterhelő. Az egyik napon mégis egy másik útvonalat választott. Véletlenül elaludt a buszon, és a város széléről kellett visszagyalogolnia.

Az elhagyatott erdőszéli megálló közelében egy különös dologra emlékszik.

„Nehezen találnám meg a barlang bejáratát, amelyben a pókhálóba akadó vízcseppeket dohos szag húzza, penész és sötétség lapul a homályban. Fölülről a téli délelőtt szűrt fényében megpillantottam a barlang falában lévő sűrűn szőtt pókhálófüggöny mögött fekvő női testeket. Szépséges színésznők teste embriószerűen vagy úszópózban simultak a barlang nedves, mégsem hideg falához. A nyirkosságot ellensúlyozta valamilyen különös langyos hőmérséklet. Talán a lélegzetük vagy a testük fűtötte ezt a szokatlan földalatti világot. Álmodtak, és a testüket megőrizte, óvta a föld, a félhomály. A bőrük enyhén kipirult és szoborszerű szinte hibernált állapotot tükrözött. Téli álmuk láttán elkábultam és percekre mintegy csodálatos jégbarlangban szikrázó fényeket láttam hamarosan már a felszínre értem. Sivár kopogóan fagyott szántóföld kietlen rideg göröngyeivel barnán fölföl bukkant a fehér takaró alól. Már visszavágytam a föld alá, de esteledett és be kellett érnem a munkahelyemre.”

Az eset után rohamosan fogyni kezdett, és kínzó álmok gyötörték. Mindig filmeket nézett és igyekezett nem gondolni a saját életére. Voltak benne elvarratlan szálak, az anyjával is sokat veszekedett otthon. Nem tudott elköltözni tőle, mert külön lakásra nem lett volna elég a pénze, így viszont egyre kínosabbá vált az együttélés. Egy idő után az anyja kezdett úgy viselkedni, mint egy gyerek. Nem főzött, nem mosott és a boltba sem járt. D. egyszer rázárta az ajtót, bekulcsolta és úgy indult munkába. Egészen magánkívül volt. És minden nappal rosszabb és rosszabb lett a köztük lévő viszony. Az anyját az utolsó évben már ápolni kellett, egészen leépült egy trombózis után. Sz. nem cigarettázhatott volna, cukros ételeket sem ehetett volna, de semmit sem tartott be. Sőt, évek óta mintha szándékosan mérgezte volna magát. D. hazatérése ezen csak átmenetileg változtatott, egy félév után mintha még rohamosabban romlott volna az állapota. Sz. egy februári napon került be a kórházba, három hétig ott feküdt, majd hazaküldték.

„Még nem merültem el mondta egy hang. A fagyos szürke tengeren lebegek, az áramlat messze sodort a parttól. Néha belemártom az arcom a vízbe, hogy a mélybe pillanthassak, olyankor teljesen áttetsző és jól látható

minden a felszín alatt. Habár tulajdonképpen nincsen odalent semmi, csak üresség és csönd. Vízínövények és halak errefelé nem élnek, a tenger fenekén a homokra olajfoltszerű árnyékok vetülnek. Mintha esni kezdene az eső, pedig csak magamat fröcskölttem le, ahogy újra kidugom a fejem a vízből, levegőt veszek. Fázom, ugyanakkor nem érzem a végtagjaimon a hideg szorítását. Csak a reménytelenséget. Nem menekülök, itt fogok meghalni. Egyszer majd elmerülök, mint az a műanyag játék, amiért gyerekkoromban beugrottam a medencébe. Süllyedt alattam a piros narancssárga kis műanyag ásó, és meg nyúltam utána, homályos sötétségbe múlnak ezek az évek, csak itt-ott egy emlék a strandokról, a napernyőkről, a vakációkról. Megfognám a kezed. Hol lehet most a kezed? Megmenthetnél, még most is. Neked is szükséged volt rám, csakhogy a büszkeséged. Anyámra emlékeztetsz, pedig nem is hasonlít rád. Vajon ebben a kietlen mélységben élnek e cápák? A felszín csak nem enged és még várat magára a mélység.”

Sz. ápolása, és halála D. számára egyszerre volt megterhelő és felszabadító. Felelősségteljes feladat volt, és azontúl, hogy sajnálta az anyját, azt is tudta, hogy mindkettejüknek feloldozást hoz a halál. D. meglepően jó színben volt a temetés után. Szinte azonnal elhatározta, hogy eladja a lakást. Minden bútorból kiszedte személyes holmijait, és egy közvetítőnél meghirdette a lakást. Neki egyedül túlságosan nagy lett volna. A gyerekszobából való kipakolásra egy külön napot szánt. Az ott talált iratokat, naplót külön dobozba pakolta. Az egyik naplójában hiányzott egy lap. Éppen arról a napról, amikor az abortuszt végezték. Pakolás közben aztán mégis megtalálta azt a kitépelt oldalt.

„Az egyik visszatérő álmom az, hogy egy barlangfürdőben sodrósom, kifelé, és utánam siklik egy cápa. Félek, hogy utolér, és szétmarcangol. A tengerbe is ezzel a félelemmel úszok be. Közbejöhet valami. A cápa. A harapás, a vér és a szétszakadó végtagok. Akkor a vízben minden vörösben úszik. Zavarossá válik a tenger. Az orvosok is megmondták, hogy az abortuszok után előfordulhat ilyen pszichés utóhatás. De nem számítottam ennyire rosszra.

Ha D. még abban az állapotban lett volna, elmesélhettem volna neki, hogyan késtem le a bizottságot. És csak ezért nem vettem el... A férjem már a terhesség alatt megcsalt, amikor kiderült, összepakoltam. Felültem egy buszra, és visszautaztam a szülővárosomba. Út közben csak bámultam az autópályát, a kietlen júliusi aszfaltot.”

És legszívesebben már azon a nyáron meghalt volna, huszonnégy évesen. De csak el kellett válniuk, ő visszaköltözött a szüleihez és D. végül megszületett. Azután pár év múlva továbbblendült az élete. És vidám élete lett,

mert természetéhez tartozott, hogy nem törődött a tegnapokkal. Halálához közel egy áprilisi napon egész délután és délelőtt is csak kint üldögélt az udvarra néző folyosón és bámulta az udvar fölé hajló sűrűn átcsipkézett égboltot. A fekete rigó, és a fakopáncs állandó társbérlei voltak az udvari
38 gesztenyefáknak, alattuk táncoltak a gallyak és a rengeteg tavaszi levél az ég látványát rezgő smaragdfüggönnyel vonta be. Egész életét itt töltötte, a gyerekkorát, a fiatal felnőttkorát kivéve és most a végén is csak itt üldögél a teraszon az udvar fölé kupolát emelő gesztenyefák zöld katedrális fényében.

„Azon tűnődöm, hogy alakult volna az életem, ha ő nem születik meg. Talán csak egy véletlenül múltott. De érzem, hogy más, jobb élet jár neki, mint nekem. Újabban álomban egy zavaros hideg vízben lebegek.

Egy tengeren lebegek és a háromkereű biciklim horgonyoz le a mélybe, én a hideg felszínen lebegek, mint egy elszáradt levél a szürkéspiszkos zavaros vízen. Hullámok nincsenek, csak a hideg mélység alattam, és az ólomszínű ég fölöttem. A végtelentől való félelmem oka egy cápa. Ez minden álomban feltűnik, ott siklik mögöttem. Egy zátonybarlangba menekülök, amely egy hosszú folyosót képez, a folyosón kivilágított ablakok, barlangfürdőző embereket látni. Öltözőkkel. A folyosó lejtenei kezd és az elsekélyesedő vízrétegen sodródok lefelé, a cápa újra felbukkan. Most már a végtagjaimat harapja, és aztán nem marad más csak a fejem. A vákuum először csak a lábcskát, aztán a kezcskét, a törzscskét majd végül a fejcskét harapja. Végül már csak csontocskák szilánkocskák maradnak. És a kitörölhetetlen testemlék, büntudat-fantom. Lelkiismeret-törmelékek. Döntés élet és halál között. Öncsonkítás. Önrombolás. Öngyilkosság. Állati és isteni egyensúlyozás. A tenger végtelen hullámaiban ringó lehetőségek, vagy egyetlen sziget reménye. Kinek adatik, meg hogy jól döntsön? A bennünk lakozó állatnak vagy az isteni képmásnak? Hogy elfogadja azt az egyetlen négyzetméternyi égboltot fölötte, és a sáros udvart alatta.”

kora ősszel amikor még

kinn ülsz reggelente a kertben mögötted
a mályva lila virágát még ontja az
árnyliliomok illata is dereng a hűvös
levegőn át a fehérrel terített asztal
fölött vöröslik fel nagy karikaként a
nap és a csészében felaranylik a forró
tea és a terítőre a zizzenő levelek
árnyékai írnak festenek rajzolnak
képeket a friss levegő átjár és bele
belekortyolsz a teába hol nyitott
hol csukott szemmel fordulsz a
nap felé semmi szél nem
mozdul semmi semmi a
madarak és a fű hangja kél
él
élsz

Dobai Lili 39

októberke

így nevezik miközben biztosan
van rendes neve is hivatalos
latin név ami alatt számon tartják de
jobb az októberke mert megmondja
hogy akkorra kell várni a
kinyílását virágzását pontosan
tudatja hogy az őszben is van
tavasz van virágnyílás és
ráadásul tapintatos gyengéd szép
halványan élénk lilás rózsaszín
kicsi kis virágok sűrűn egymás mellett
félgömbös pomponos
szökőkutacsok a szürkéskekesen zöldes
szív alakú levelek végén rendeződve
októberke

40 csoki-menta

nem nagyon hiszem el hogy tényleg van
ilyen mégis megveszem azon a piacon ahol
először vagyok akkor a szép hangú árustól
tényleg milyen szép mély hangja van közben
meg zengő is és ahogy kimondja hogy
csoki-menta mint a mesében vagy az
afteréjtben pont az az íz ahogy
dörzsölgetem illatozgom tényleg
ugyanaz a hatás az az érzés nem
tudom abbahagyni az orromhoz
érintem szinte nyomom és
elültetem a kertben a
legjobb földbe és most az őszen
egy jó csomó levelet forrázok
le hogy jöjjön ki az
az íz az az illat vele a mese a
piac zsongása vissza és árásszon
el vigyen el ahová csak akarom
képzeletben oda a csoki-menta
tea

az a kis asztal ott

41

maradt a homokba
süllyedve kissé megdőltén
láttam amint visszanéztem
üresen állt süppedezett
ferdén a parton mögötte a Duna
hullámzott az alkonyatban csenddel
betelve de az asztalka
lapja üres volt már pedig nemrég
még rajta a
tányérek poharak csészék
sora hosszú kávét ittam cukor nélkül ahogy
szoktam ti limonádét bodzaszörpöt sört
rendeltetek teát is kértünk roskadozott az
asztalka besüppedt a homokba nem
törődtünk vele néztük a fodrozódó
vizet a túlsó part zöld lombjait az
alacsonyán szálló repülőket a vadkacsák
úszását a kutyák vízbe rohangálását és
a gyerekekét akiket megállítottak a
kicsapkodó vízhullámok cseppjei hisz ősz
volt már kora ősz azokkal a kimondhatatlanul
visszavonhatatlanul sápadtan éles fényekkel amiből a
kis asztalkának is jutott egy
sávnyi amint ott roskadozott süppedezett de
akkor már csak foltonként hullott
lapjára a fény vibrálva amikor
visszanéztem és láttam hogyan
viszi Szent Mihály napja végképp el
ezt a nyarunkat is
akkor

LACRIMOSA

Csak azt érzi, hogy végigfolyik rajta.
Csupott szemmel olyan mindegy, hogy mi,
végigfolyik rajta, mint a szobrokon.
Arra gondol, hogy akár benne is folyhatna,
ahogy a vaku vagy a lámpafény kifeszíti kezeit,
és mint a békesség, mint a hideg,
csontig hatol, csontokra bont.

Azt reméli, hogy mindennek van boltozata,
tehát látni fogják akkor is, ha egyedül marad,
mint az elektromosság,
hogy a betüremkedő lélegzet megtartja mozdulatlanságában,
és ahogyan a megsárgult leveleket nézve didergett,
úgy a fényképeken őrzött teste is fázni fog majd,
egyszer, amikor oszlopokká hull a hó.

ALEXITÍMIA

A pont, amin túllépve
elvont fogalmaink szertefoszlanak
az írógép-pontosan koppanó vers-szavak
elillannak az ujjaim közül

csupán a ventilátor
csupán a katódsugárcső
elhúzódó fehérzaj-zöreje
(egyszerre van jelen minden frekvencián)
csupán a lombikok üressége

a hátam mögött a bürettából
metronóm-pontosan cseppenő mérőoldat

(két ajtóval balra, a páramentes térben
pontban tizenhét Celsius-fokon
surrogva fordul el a mágnesszalag)

a gép előtt ülök, és
megfeszített türelemmel bámulom a kijelző közepén villódzó pixelt
várom, hogy megmozduljon
várom, hogy kibomoljon
várom, hogy történjen már valami

(a pont, amin túllépve
nincsenek már szavak)

Azt hitte vége a világnak, de csak zuhanyozott.

Nagyot dördült az ég, lila villámok cikáztak a nyári éjben, még a tücsökzene is abbamaradt a bódító, égett-ambrózia szagban. Mindezt Varázsbokájú Lány nem érezte a forró vízcseppek alatt, amik a hajában kalandoztak, majd megbújtak a füle botján és a térdhajlat bársonyában.

44 Plótár Noémi

MINDEKÖZBEN SÓSHÁTÚ FIÚ

A Gyermekek keserédes gyümölcse, már aludt. Hanyatt fekvé, tátott szájjal. A derekán felcsúszott pizsamát egy gyöngyvirágtündér igazította helyre, míg egy másik tündér az ablakban kucorogva vigyázta az álmát.

A Gyermekek, aki a Macskás-tavi kirándulás éjszakáján fogant, megmoccant, apró ujjai ráfonódtak a teknőcpáncél cumira, ami az Alfa Centauri soros elnökének ajándéka volt, és mohón a szájába tömte. Elégedett cuppogással nyugtázta a dolgot, majd mielőtt újfent álomba szenderült volna, belerúgott az ágyvégmanó bal veséjébe, a tündérek igen csak nagy öröme. Csilingelő kacajukra abbamaradt a vízcso bogás. A tündérek megrebbentek, jaj nekik ha felébred a Gyermekek, és a Faun óvjon Varázsbokájú haragjától!

A Lány közben elkergette az utolsó vízcseppet is, hálóingbe és bojtos papucsba bújt, eloltotta a villanyokat, majd a mobiltelefonjával világítva bement a hálószobába.

Bekukkantott a kiságyba, és ahogy behajolt, hosszú, puha haja, mint egy macskabajusz, megcirógatta a pici arcát. Elégedette sóhaj kísérette a békés szuszogást, és mint minden este, most is megcsodálta a csillagfényt, amit a gyermekek árasztott. Álmodik. Ugyanaz a fény, ami egykor az ő bokája körül is így ragyogott. A tündérek is nyugovóra küldte, majd ő is bevackolta magát a takaró alá.

Nagyot dördült az ég, még félálomban hallotta, ahogy az ablaküveg megremeg a keretében.

Mindeközben Sóshátú Fiú messze járt.

*

Mikor először meglátta azt a hatalmas és kék szempárt, aminek a színe olyan, mintha a norvég fjordok vízből készült volna; a fáradságon kívül nem érzett semmit. Aludni szeretett volna, de mindenki azt mondta, hogy ne is számítsen rá, hiszen itt van ez a pici kupac, meleg, nyöszörgő valami, akiről gondoskodni kell.

A Gyermekek olyan voltak, mint egy kismacskák. Ráncos és lila, és elképesztően apró. És szintén fáradtak, eleget volt már az egész cirkusból. Csücsörített, majd nagyot ásított, így Varázsbokájú Lány hagyta, hogy elvigyék. Még nem jött el az idő, hogy anyának hívja önmagát.

Nairon vitte be a kórházba; régi jó barát, és ő volt, akit hirtelen 45 értesíteni tudott. Egész úton szivárgott belőle a magzatvíz, roppant kellemetlenül érezte magát emiatt, de Naironnak fel sem tűnt, úgy izgult, mintha neki kellene megszülnie az egész univerzumot. Pedig csak a keresztlánya fog megszületni.

Míg a Lányt vizsgálták, kisebb csődület gyűlt össze, nem mindennapi látvány volt ugyanis a szülészeti folyosón fel-alá masírozó kentaur. A biztonsági őr oszlatta szét a tömeget, Nairont pedig kitesékelte, mert észre sem vette, hogy egy égő cigaretta lóg a szájából.

A vizsgálat végeztével Sóshátú Fiú is megérkezett. Az őrült rohanásban nemcsak a pólóját, hanem a hátizsákját is szétzizadta, a sós körvonalak babafejeket ábrázoltak groteszk összevisszaságban.

Közben a családtagok is összegyűltek, idegesen sutyorogtak a váróban. Varázsbokájú Lány, mikor már a fájdalom kezdett elviselhetetlenné válni, Sóshátú Fiú oldalán, összegörnyedve, mint egy földbe csapódott angyal, bevonult a szülőszobába. Felkészült. Mindenre. Nem félt,

hiszen a Fiú vele volt. A hasa egy kupac, lüktető fájdalom volt, és a módosult tudatállapot, amit a terhesség alatt végig érzett, most érte el a csúcspontját. Kívülről hallotta, ahogy üvölt, és miközben végig szorította a Fiú kezét, és úgy érezte, hogy már megszűnt létezni, hirtelen kicsusszant valami melegség, és a fájdalom elmúlt.

A Gyermekek még akkor is markolta a köldökzsinórt, miután elvágták őket egymástól.

*

Mindeközben Sóshátú Fiú messze járt. A múltban ragadt és nem találta a hazavezető utat. A sárga ház mellett volt egy féreglyuk, tisztán emlékezett rá, de már nincs ott. Idegesen tekert a ház körül, mígnem az örvénylő emlékezet magába szippantotta.

Újra ott voltak a rengetegben, nem messze a Magány-szirttől ahol a varázsgomba befogadta őket. A bódító medvehagyma-tengerben az idő úgy keringett körülöttük, mint egy lusta kígyó.

Farkával Sóshátú Fiú lábára tekeredett, miközben az arca Varázsbokájú Lányhoz néha túl közel került, néha túl messze, néha az arca a lány arcává vált, miközben Varázsbokájú Lány egész apró mivolta csillagfényben fürdött.

Fel-felbukkant Rasztás, aki BMX-ével átugrotta a bíborszínű TV-tornyot, ott volt Fűáruslány, aki Nairon hátán lovagolt, közben a dobhártyákban dübörgött a zene, remegett a föld, és ritmusra táncoltak a medvehagymák.

46 A Nagy Göncöl üldözőbe vette a Kicsit, és az őket megalkotó talán már halott csillagok fényébe öltözve esett egymásnak két szuzogó test. Az idő meg csak nyúlt, mint a rétestészta.

*

Még mindig tombolt a vihar. Lila villámok cikáztak a haragos, bíborszínű égen. Öreg fák nyögésétől volt hangos az éj.

A belvárosi albérlet kicsiny szobájának sötétjében Varázsbokájú Lány álmodott.

Leszgett fejjel kószált a környéken. Ragyogóan fényes nappal volt, de mire leért a Szőlő utca aljára, elnémultak a kutyák, és elfogytak az emberek. Egy ismeretlen városrészre bukkant. Egy öbölre, ahol a tenger vízének kékje a Gyermekek szemével rokon. Jéghideg, tiszta kékség, amit ha sokáig néz az ember, egész lényébe belesajdul. Homokszínű, kicsiny házak sorakoztak a parton, tökéletes pontossággal egymás mellett, tökéletes egyformaságban, tökéletes muskátlikkal az ablakokban. A házak falát majdnem az ablakokig víz nyaldosta. Az öböl vize emelkedett napról-napra. A lakók, ha valaha voltak egyáltalán, rég elköltöztek, csak a muskátlik tartottak ki. Varázsbokájú Lány hallotta a suttogásukat, kitartanak az idők végezetéig. A virágokon kívül három néma kölyökmacska játszadozott egy szírtén, aranyszínű bundájuk fényességével a napsugarak sem mertek harcba szállni. Az ég szinte tejfehér volt, egyetlen felhő sem úszott rajta. A Lány megbabonázva bámulta ezt a vakítóan gyönyörű tájat, ezt a halott várost, ahol úgy érezte, megtalálta mindazt a nyugalmat, amit egész életében keresett.

Elhatározta, hogy itt tölti el a végtelen időt, bámulva a vizet, mikor is a tekintete egyszer csak a végtelen víztükörről a partra tévedt, ahol ismerős sziluettet pillantott meg. Sóshátú Fiú ült az oldalára fektetett biciklijén. Ugyanolyan áhítattal nézte a végtelen tengert és lusta füstkarikákat eregetett sodort cigijéből. Ez a laza és ismerős mozdulat a Lány eszébe jutatta mindazt, amit együtt átéltek. Szerette nézni a mozdulatokat, ahogy a filterből, a dohányból és a papírból néhány másodperc alatt valami új készül. Eszébe jutott a Gyermekek, a tökéletes lény, akit együtt alkottak, akit együtt tanultak meg szeretni. A Lány nem ment oda Sóshátú Fiúhoz, hanem sarkon fordult, és elindult haza. Tudta, hogy követni fogja.

*

Sóshátú Fiú nem mindig tartotta magát jó apának. Megtette, amit kell, dolgozott, eltartotta a családját.

Egy iroda- és űrutazás technikai cégnél volt eladó, raktáros, minden. Patront cserélt, nyomatókat, és sugárhajtóműveket adott el, és ha kellett, teleport gépeket szervizelt. Biciklisfutárkodott a szomszédos galaxisba, és némi fizetés kiegészítésképpen sárkányfüvet árult.

A Gyermekek megszületése után néhány hétig csak távolról szemlélte az eseményeket. A pelenkacserét a lehető legtávolabbról. A Gyermekek is csak lopva simogatta meg, idegennek érezte őt is, magát is. Varázsbokájú Lány túl fáradt volt, hogy mindezeket nehezményezze. A háromóránkénti szoptatás nemcsak a tejet, az életerőt is kiszívta belőle. Hiába segítettek a manók, a tündérek és az anyósok. Sokszor úgy érezte egy egész bolygó pihen a vállán, pedig csak egy alig négy kilós csomag szuszogott többnyire a bal mellén.

Ködös egymásutánban teltek a napok.

A Gyermekek csak nőtt, és meglepően hamar egy nyiladozó értelmű igazi gyerekké változott. Akinek *A kutyatár* a kedvence, és aki a legmenőbb a játszótéren, hiszen Nairon hátán lovagolhat. És akivel már játszani is lehet. Sós hátú Fiú kezdte megtalálni magában az apát. Verhetetlen volt bodobácshajszában és sárkányszelídítésben, de az etetést és a pelenkázást továbbra sem vállalta. Viszont képes volt felkutatni az egész Amaltheát a lehető legfinomabb babakekszért. Forró nyári esteken a Gyermekekkel a karjában kiselőadásokat tartott a csilgképekről és a szupernóvákról, miközben a TV-torony fényei színorgiát rendeztek a szakállában. A Gyermekek pedig csak bámulta a hatalmas szemével, soha el nem múló szerelemmel.

Mégis, valami hiányt érzett, közte és a Lány közt. Mikor éjszaka aludni tért; ahol nappal a két lepedő összeért, ott éjjel fekete lyukak vertek tanyát.

Vitatkoztak minden apróságon. Ki vigye le a szemetet, ki mosogasson, miért nincs kimosva a nadrág, miért kajás a szőnyeg, miért van tele levedlett tündérszárnyakkal a szennyestartó?

A legutóbbi hangosra sikeredett vitájuk zajára bekopogott a szomszédban lakó öreg ogre, hogy mi a probléma?

A Lány néha azt érezte, hogy be van zárva egy ketrecbe egy üvöltő csecsemővel, ahol is napról napra csökken az intelligenciahányadosa. Holott a Gyermekek már nem volt csecsemők, és soha sem üvöltött. Felőrölték a napi teendők, hogy magára szinte semmi ideje nem jutott; emléke sincs arról, mikor aludt egy jót, mikor volt a barátnőivel kocsmatúrán, vagy csak lábat lógatni az alagút fölött; vagy, hogy Sós hátú Fiúval mikor szeretkeztek egy jót. Megdöbbenve tapasztalta, hogy a bokája körül gyúló csillagfény is egyre halványul.

Mikor a Fiú sokáig dolgozott, és nagyon egyedül érezte magát, T-Lovagnál keresett vigaszt. Váltottak néhány e-mailt, de mikor fáradt volt a gép

elé ülni, egyszerűen csak elképzelték egymást, és telepatikus beszélgetést folytattak. A Lány mindig örömmel idézte föl azt a számára oly' kedves, hófehér tornacipőt. Sosem panaszkodott, szinte csak semmiségekről beszélgettek, volt, hogy csak nagyokat hallgattak, figyelve egymás lélegzését. Néha 48 a Lovag küldött a Lánynak pár tasak porított csillagot, vagy felhőnyalókát; apróságokat, amiket a bolyongásai során gyűjtött össze. Sokszor el-eltűnt, csak bolyongott téren és időn át. Ám néha, mikor a Lány nem sejtette, megleste az ablakból, ahogy éppen teregetette a frissen mosott ruhákat, vagy a Gyermekekkel ugrabugráltak valami nagyon ősi zenére, vagy palacsintát sütött, amit mosollyal és vanília pudinggal töltött meg.

*

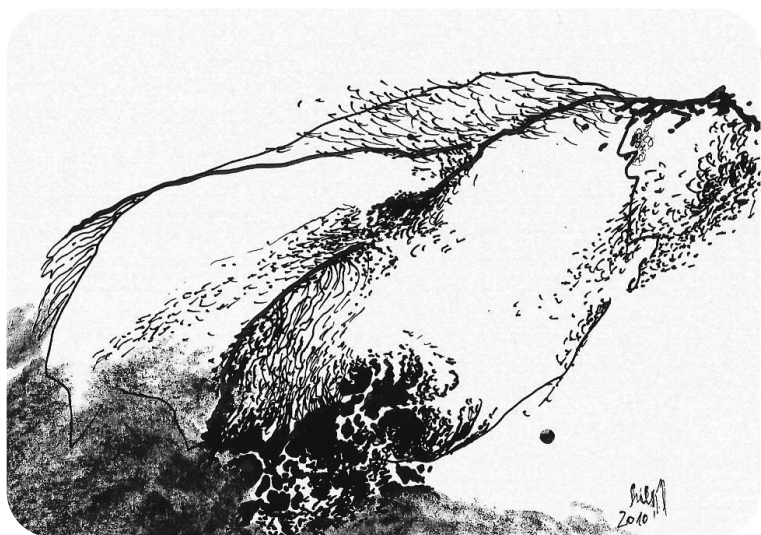
Sóshátú Fiú egy különös helyen találta magát. Vakítóan tiszta tengervízet látott maga előtt egészen a horizontig, a maga végtelen kékségében. Erős vágyat érzett, hogy megmártózzon benne, iszonyúan kiizzadt, miközben kereste a fereglyukat. Tudta, hogy a Lány dühös lesz, amiért nem ért haza a fürdetésre, de még tudott küldeni egy sms-t, mielőtt itt találta volna magát. De még mielőtt a víz sürgető hívogatásának eleget tenne, gondolta elszív egy cigarettát. Eldöntötte a biciklit és ráült a vázra. Meglebegtette a hátára tapadt pólót, ami szimplán csak csuromvízes volt, sehol egy sós körvonalak mentén kirajzolódó ábra. Semmi szellő nem lebbent, így a nap melegére bízta, hogy megszáradjon. Megsodorta a cigarettát, majd körbenézett. Mosoly jelent meg a szája szélén, elképzelte ugyanis a Lány csodálkozó tekintetét, tudta, hogy különösen tetszenének neki ezek a tökéletesen egyforma házak. Talán pont azért, mert volt bennük valami mélyről jövő, homokszínű félelem. Az ő karján pedig pont emiatt meredezett az ég felé minden egyes szőrszál. Idegesíteni kezdte a halott csönd és a néma macskák üres nyávogása. Egyik slukkot szívta a másik után, és már egy cseppet sem vágyott arra, hogy megmártózzon a vízben. Hirtelen úgy érezte, valaki figyel. Megfordult, de már csak egy aprócska alakot látott távolodni. Ismét mosoly bujkált a szakáll ölelte száj szegletében. Ismerős volt ugyanis a halovány csillagfény a távolodó alak bokája körül.

*

Merész napsugarak törtek át a sötétítőfüggöny szálain, megcirógatták Varázsbokájú Lány szemhéját, aki nyújtózott egy nagyot, majd kinyitotta a szemét. Rég volt, mikor ilyen kipihenten ébredt. Korán volt, még csak fél hét. A Gyermekek békésen szuszogott az ágyában, a manó végre jól végezte a dolgát; a boldogan csücsöri szájából folydogáló nyál hatalmas foltot hagyott a lepe-

dőn. A Lány felkelt, és halkán kiosont a konyhába. Két bögrét vett elő a szekrényből, vizet töltött beléjük, és betette a mikróba. Míg a duruzsolást hallgatta, előkészített két kanalat, a kávé süveget, a tejet és a mézet. Ugyanúgy csinált mindent, mintha Sóshátú Fiú nem töltötte volna távol az éjszakát. Kinézett az ablakon. Az éjjeli viharok nyoma sem volt. A ma- 49
darak könnyed csivitelését azonban megzavarta a mikró csipogása. Felforrat a víz, mehet bele a kávé, egy kanállal ide, kettővel oda. Míg a kanalak megkeverték helyette a melegen illatozó folyadékot, elpakolt maga után. A hűtőben matatott, mikor zörgést hallott a bejárati ajtó felől. Becsukta az ajtót, fogta a kutyás bögrét, és a Fiú elé sietett, aki elég csapzottan érkezett meg. Az ajtót halkán becsukta maga után, a hátizsákját ledobta a földre, és bűnbánó mosollyal az arcán, úgy ahogy volt, csurom vizesen, magához szorította a Lányt. A bögre pont gyomortájékon nyomta, de nem zavarta. Ahogy a Lányt sem zavarták a szakállból hulló vízcseppek.

– Hazaértem. – súgta bele a Fiú a Lány cicaszagú hajába. Meg kellett volna mosni, gondolta, de nem szólt semmit, csak ölelték egymást, és a sötét előszobát hirtelen beragyogta a csillagfény.

Lehetnél

lehetnél te is álmos kikelet, vagy isten hegedűje. az állomáson felejtett dzseki. lehetnél hit, erő, akarat, s egyéb ilyen hangzatos szavak,

lehetnél szó is, ó igen, ébredés után a párnán fekvő gondolat, a pötytyös labda a szomszédból, a konyhás néni ráncos keze amivel mindig simogat,

lehetnél mindenség, csillagrendszerekben ólálkodó magány, lehetnél álmom, remény, hervadó tavasz, a már rég elmúlt boldogság, néma vigasz,

lehetnél nyomorúságos éjszaka, vagy összekulcsolt kezekben az ima, anyajegy a hátamon, lehetnél a könnyed vágyak otthona, bevetett ágy, kényelmes, puha,

lehetnél bennem eltévedt indulat, a tartózkodó tudat, az összes nem tudom, minden aha, kérlek és soha,

lehetnél tétova, anyám szemében a könnyörgés, kenyér az asztalon, a hétköznapi koránkelés,

te lehetnél minden, ami én vagyok,

de nem vagy

Különleges hely illeti meg *A manhattani jóisten* című hangjátékot Ingeborg Bachmann életében és életművében. Az előbbiben elsősorban azért, mert két fontos találkozás metszéspontjában született: abban az időben írta és fejezte be, 1957 végén és 1958

elején, amikor pár hónapig újraindult néhány évvel korábban megszakadt szenvedélyes kapcsolata Paul Celannal („A hangjáték oly szép, oly igaz, igen, te ismered a világosságot, a legvilágosabbat, Ingeborg, mindig rád gondolok” – táviratozta Celan

Cseke Ákos 51

NEMEK A

SZERELEMBEN

Ingeborg Bachmann:

A manhattani jóisten

Párizsból Bachmann-nak, miután elolvasta a kéziratot), de Max Frischsel való ismeretsége és szerelme is azzal vette kezdetét, hogy a hangjáték hatására Frisch lelkes levélben fordult az általa addig személyesen nem ismert alkotóhoz: „Milyen jó is, írta neki, milyen fontos, hogy a másik oldal, a női oldal is kifejezésre jut...” Ami az életműben való elhelyezkedést illeti, az osztrák író – mint arról a *Die Wahrheit ist dem Menschen zumutbar* című, 1959-es előadás tanúskodik – úgy érezte, ez a hangjáték szerelem- és valóságfelfogása esszenciáját tartalmazza: „Ha *A manhattani jóisten*ben minden kérdés arra fut ki, ami a férfi és a nő közötti szerelmet illeti, hogy mi is ez a szerelem, hogyan történik és milyen sok vagy milyen kevés lehet, arra talán azt mondhatják: »De hát ez egy határeset. Ez már túl messzire megy...« Valójában azonban még a szerelem leghétköznapibb formáiban is mindig ott rejtőzik a határeset, amit, ha jobban odafigyelünk, észrevehetünk, és amit talán igyekeznünk is kellene észrevenni. Mert mindenben, amit teszünk, gondolunk és érzünk, megszületik olykor bennünk a vágy, hogy elmenjünk a végsőikig...”

A kérdés Bachmann számára az: mit jelent elmenni a végsőikig, mit jelent a határok kitágítása, ledöntése vagy átlépése, ha ez a határátlépés a szerelem formáját ölti? Mit feltételez és mivel jár az ilyen szerelem, és a benne szükségszerűen bekövetkező valóságvesztés, elveszettség, gyöngeség, lelki-szellemi kábulat? A hangjáték az ötvenes évek New Yorkjába kalauzol bennünket: egy vádlott kihallgatásába hallgatunk bele, akit „a manhattani jóistenként” is emlegetnek, és aki, miután tudomást szerzett Jan és Jennifer egyre fokozódó, egyre hevesebb, egyre végletesebb szerelméről, egy bombát helyezett el a hotelszobában, ahol éltek, hogy elpusztítsa őket, mert meggyőződése szerint szerelmük, mint minden igaz szerelem, alapvetően veszedelmes a társadalomra nézve. Ahogy a „jóisten” mondja, mintegy védekezésül, ami egyúttal szenvedélyes és dühös vádbeszéd a szerelem irtózatossága ellen:

„A levegőbe kell repülniük, el kell tűnniük nyomtalanul, mert semminek és senkinek nem szabad a közelükbe kerülnie. Olyanok ők, mint azok a ritka elemek, amelyek léte olykor a tudomásunkra jut, azok a tébolyult anyagok, amelyek sugárzásukkal és gyújtó erejükkel mindent szétbomlasztanak, és 52 kérdéssé teszik a világot. Még visszamaradó emlékek is megfertőzi azokat a helyeket, ahol egykor jelen voltak.” *A manhattani jóisten* egyrészt annak az ítéletnek a bemutatása tehát, amelyet a vádlottak padján ülő „jóisten” hozott a szerelmesek fölött, másrészt pedig – és elsősorban – a szerelem gyönyörű játéka és hangjátéka, egészen pontosan egy lenyűgöző, de eszeveszett kapcsolódás megkapó ábrázolása, amelybe Jennifer – egyedül ő – belepusztul (ami Jant illeti, ő végül „megmenekül”). Bachmann kérdése az: szabad-e, jogos-e ilyen mértéktelenül, ilyen korlátlan önfeladással, abszolút módon szeretni, mint Jan és elsősorban Jennifer teszi? Nem elítélendő-e az ilyen szerelem, nincs-e benne valami „istentelen”? Ugyanakkor szabad-e egyáltalán, ha létezik a Földön ilyen szerelem is, nem így szeretni?

A magyar olvasó abban a szerencsés helyzetben van, hogy az osztrák író gyönyörű hangjátékának két magyar fordítása is létezik: az elsőt 1974 októberében a *Nagyvilág* közölte *Manhattan jó istene* címmel, a második pedig 2011-ben látott napvilágot, a Kalligramm folyóirat decemberi számában (*A manhattani jóisten*). A legtöbb remekműhöz hasonlóan Bachmann írásáról is elmondható, hogy idegen nyelvre való pontos átültetése gyakorlatilag lehetetlen; Hajnal Gábor és Kornya István fordítása ettől függetlenül egyaránt jól olvasható és az egész mű tekintetében kitűnő, helyenként megrendítő. Ha azonban nem is annyira az előadhatóságra, mint inkább Bachmann szerelem-konceptiójára ügyelve alaposabban megvizsgáljuk a *Der guter Gott von Manhattan* fordításait, hamar kitűnik, hogy számos olyan pontot találhatunk, ahol nem sikerült mindenestül visszaadni az eredeti német megfogalmazás kimeríthetetlen gazdagságát és kinos precizitását. Ezekben az esetekben általában nem tárgyi tévedésekről, netán félrefordításokról van szó, mint inkább, a német eredetiben, olyan szavakról vagy mondatokról, amelyek mintegy „sűrítve” tartalmazzák Bachmann-nak a szerelem (és a valóság) mibenlétééről alkotott fogalmát, érzését vagy elgondolását, és ezért egy-egy szóval, mondattal nagyon nehezen visszaadhatók. A következőkben, anélkül, hogy a teljes mű elemzésére vállalkoznék, néhány ilyen pontot veszek szemügyre, és megpróbálok „lefordítani” lehetséges értelmüket, ami jelen esetben nem annyira (újra)fordítást, mint inkább körülírást, elmélázást, eltűnődést jelent az osztrák író egy-egy fordulata, megoldása, gondolata, ötlete, eszméje, mondata fölött. Öt német mondat rövid magyarázata, kontextualizálása következik tehát, amelyek bemutatják, mintegy illusztrálják Bachmann nem mindennapi szerelemfelfogását: az első kettő Jan, a harmadik és a negyedik Jennifer, az utolsó pedig a vádlott vagy gyilkos szájából hangzik el.

Egy huszonhárom éves lány és egy valamivel idősebb férfi találkozása New Yorkban, a Központi Pályaudvaron. Jennifer az, aki megszólítja a férfit; Jan előbb elutasító, de aztán belemegy a játékba. Nem sokkal később egy bár, majd egy hotelszoba. Alig néhány napjuk van csupán, még ha ezt nem is sejtik, nem is tudják. A nappalt az ágyban töltik, éjjel felkelnek, és a Brooklyn-hídon álldogálnak némán. Kegyetlenség, öröm, riadtság, szédület; boldogság, boldogság, boldogság. „Spielen: Liebe.“ „Játsoztok: szerelmet.“ Mint az *Énekek éneke* önfeladt és világtalan szerelmesei, szeretik, elveszítik, keresik és újra megtalálják egymást: valósággal belefáradnak a túlságos megittasultságba és a világról való megfeledkezésbe („müde und ausgewachsen von zuviel Trunkenheit und Weltvergessen“). Beszélgetnek is, hisz beszélgetni kell, hogy jobban megismerjék egymást (Jennifer beszélgetni akar); de hát miről beszélget két szerelmes? Jan végtelen keserősége. Gúny. Most akkor majd elmeséljük egymásnak, mint mások, a gyerekkorunkat? Képeket nézegetünk? Könyvekről, filmekről társalgunk? Kultúra! „Estére ott van kibúvónak a mozi. Két ember a vászonra mered és kikapcsolódik. Nyugodt lehetsz, majd csak adódik valami, ami összetart minket. A gyerekek, a gondok, a rossz idő. Nyugodt lehetsz!” Iszonyat. Vagy ott az elmaradhatatlan kérdés, amelyet Jennifer fel is tesz, halkan, félve, a többi nőről, akik voltak. Jan válasza nem lehet más, mint az: nincs más, egyikünknek sincs senki más, se nekem, se neked. Nem mintha titkolózni kellene vagy hazudozni, nem, egyáltalán nem ezért, hanem azért, amit Jan úgy mond: „Ich zittere nicht um deine Identität.“ Hajnal Gábor fordítása („Én nem félek a személyazonosságodtól.“) nem igazán teszi világossá, mire utalhat itt Bachmann. Kornya István változata se nagyon meggyőző, bár szó szerint valóban ezt tartalmazza az eredeti német szöveg: „Nem reszketek a te azonosságodért.“ Mit jelent az, hogy a szerelemben nem reszketek a másik azonosságáért, vagy inkább azonossága miatt? Hogy „csak te vagy”, de a fokozhatatlan örömben, hogy te vagy, az azonosítás legkisebb vágya sem vegyül? A mondat talán Martin Buber felől érthető a legjobban, aki az *Én és Te* lapjain azt írja: „Csak az Az rendezhető. Csak amikor a dolgok számunkra Te-ből Az-zá lesznek, csak akkor lesznek koordinálhatóak. A Te nem tartozik koordinátarendszerhez.“ Elhelyezhetetlen: a szomszédok nélküli, eresztékek nélküli Te „betölti az égboltot.” Hogy is volna, hogy is lehetne az az első gondom, az az első gondolatom, hogy azzal foglalkozzam, ha rád gondolok, ha veled vagyok, ha szeretlek téged, hogy identifikáljalak, szavaid, múltjaid, gondolataid, barátaid, környezeted, állásod, álláspontjaid és ki tudja még mi más szerint!

Mintha rólad – rólam – ezek bármit is elmondának! Tegyek úgy, mint a rendőr, aki igazoltat, mint a tanár, aki vizsgáztat, mint az adóellenőr, aki vizslat, mint a bíró, aki ítéletet hoz? Nekem nem ez kell belőled, mondja Jan, nem erre vagyok kíváncsi, nem emiatt reszketek, remegek, ha rád gondolok, ha veled vagyok. „Mit érnél vele, ha tudnál az ilyen-olyan gyöngeségeimről vagy néhány véletlenszerű jó cselekedetemről? Nem, én semmit nem akarok tudni rólad, nem akarlak feltérképezni magamnak. Ahogyan jársz-kelsz a világban, ahogyan mozogsz, ahogyan nézel, ahogyan utánam jössz, ahogyan engedsz nekem és ahogyan elakad a szavad, abból sokkal többet tudok rólad, mint bármilyen papírból, amit felmutatsz, mint bármilyen történetből, amit elmesélsz magadról nekem.”

„Alles war zu ertragen. Du nicht.”

Mérhetetlen idegenség vesz körül mindenütt, sehol sem találok a helyemet. Felszámolhatatlan idegenség, mindig, mindenkiel szemben. S akkor olykor egy-egy ember segít, helyet ad maga mellett, cserébe én is hellyel kínálok, és ennek jegyében elviseljük egymást. Te, egyedül te, mondja Jan Jennifernek, nem lehetsz ilyen. „Te vagy az első ember, aki nem jelent vigaszt számomra. Barátaimat és ellenségeimet el kellett viselnem. Minden arra volt, hogy kibírjam, hogy elviseljem. Kivéve téged.” Azt hiszem, talán így kellene helyesen fordítani azt, amit Bachmann úgy mond: „Du bist der erste Mensch, der kein Trost für mich ist. Meine Freunde und meine Feinde waren zu ertragen. Alles war zu ertragen. Du nicht”, nem pedig úgy, ahogy Hajnal Gábor vagy Kornya István teszi, akik a következőképpen adják vissza a két utolsó mondatot: „Mindent el tudtam viselni. Téged nem.”, illetve: „Mindent el lehetett viselni. Téged nem lehet.” Jan kérdése az: mit is várhatnánk egymástól, Jennifer? Amikor kibírhatatlan minden: a szó, a beszéd, a vigasz, a barátok, az ellenségek. Végső soron minden arc, minden jelenlét – pontosan azért, mert vigaszt ad, mert vigaszt akar vagy szeretne nyújtani – kibírhatatlan. Csak te, csak te vagy más, nem kibírható és nem kibírhatatlan: valami egészen más. Nem, ez a szerelem nem vigaszt ad, nem adhat vigaszt; de nem azért, mint a magyar fordítások sugallják, mert Jennifert nem lehet elviselni, hanem azért, mert egyedül ő nem arra „van”, hogy Jan kibírja közelsége, léte súlyát, hogy a vigaszért cserébe, amit ad, elviselje azt, mintegy belenyugodjon abba, hogy „valaki” mellette van. Nem irtózatos ez az egész emberi jövés-menés, vigasztalgatás, cserebere? Testvériség, leereszkedés, áldozat? Miközben a szíve mélyén mindenki nagyon jól tudja, látja, érzi, hogy végső soron minden csak pótlék, kiegészítő, ügyeskedés, alakoskodás, „szeretet”, jóindulat; innen, legbelül, a lassan növekvő rémület, a torokszorító idegenkedés, a tétova, mozdulatlan menekülés vagy a megfáradt, beletörődő

együttlét; halálvágy, pusztítás, letargia. Ha a szerelem is csupán e reménytelen világ része volna, menthetetlenül fölöslegesnek, folytathatatlanak és elviselhetetlennek bizonyulna minden, ami van. „So komm! – mondja Jan Jennifernek. – Ich bin mit dir und gegen alles. Die Gegenzeit beginnt.”

A mondat Hajnal Gábor fordításából kimaradt, Kornya István viszont 55 pontosan adja vissza a német eredetit – már amennyiben a semmiféle szótárban nem szereplő „Gegenzeit” szó egyáltalán lefordítható –: „Gyere hát. Veled vagyok és minden ellen. Kezdődik az ellenidő.” Mégsem Jannak van igaza, hanem Jennifernek, aki továbbra is, mindennek ellenére, beszélgetni akar, beszédbe akar elegyedni vele. Miről? „Amiről csak akarsz. Igyekezni fogok. Igyekezni, hogy minél közelebb kerüljek hozzád.” Nem, nem a szó a fontos itt sem, és nem is az, amiről a beszélgetés során szó van, emlékek, tervek, múltak, fantáziák. Csak a kapcsolódás. Ha a szó, akkor hát a szó által. Csak közelebb. Hozzád egyre közelebb.

„Wäre ich ohne mich!”

Jennifer kezdettől fogva határtalan valóságvesztése. „Én nem megyek többé már sehova.” „Nem törődünk többé semmivel.” Gyönyörű nemjei: „Nem alszom el többé. Nem hagyok el többé.” „Sind sie echt, liebe Frau?” – kérdezi rögtön az elején a jósnőtől, aki a tenyeréből olvasna. „Maga valódi, drága asszonyom?” Majd később még egyszer: „Maga színész?” Mintha az egész világ színészekből állna és csak ők ketten lennének valódiak. Végtelen lágyság. Engedés; a hangjáték egy pontján, a Jannal való párbeszéd során minden válasza vagy az: „Ja”, vagyis: „Igen”, vagy a férfi neve: „Jan”. Mintha ez a két szava maradt volna csak: igen, Jan, Jan, igen. Közben a búcsújátékai, mindig újra, amikor megpróbálják, szabadok-e a szerelemtől, miközben tudják, hogy nem menekülhetnek. Nem foszthatják meg magukat egymástól. Haláltánc, haláljáték, úgy búcsúznak, próbálnak elbúcsúzni, mintha az életükről kellene lemondani. Jennifer: „Csak az ijeszt meg, hogy még mindig itt vagy, és hogy az utolsó percig látnom kell téged. Ha elmész, nem leszek többé semmi. Ha vége volna: én – a fájdalom nélkül. Én – saját magam nélkül.” Az utolsó mondatok Bachmann-nál így hangzanak: „Wär’s zu Ende. Ich ohne Schmerz. Wäre ich ohne mich.” Kornya István fordítása („Csak már vége lenne. És ne fájnék magamnak. Bárcsak magam nélkül lehetnék.”) nem adja vissza egészen pontosan az eredeti intencióját, nemcsak azért, mert a „bárcsak” szóval azt sugallja, mintha Jennifer erre az állapotra kifejezetten és ténylegesen vágyakozna, miközben valójában arról az előre elképzelt, de immár örökre elképzeltetlen, végtelen szomorúságról van szó, amely azzal a hangsúlyozottan lehetetlen eseménnyel köszöntene be, hogy a férfi elindul, elhagyja őt, és ő magára

marad; hanem azért sem, ami talán lényegesebb, mert a német mondat valahogy azt is világossá teszi, hogy ha Jennifer itt magára maradna, vagyis elhagyná a férfit, ami elképzelhetetlen, akkor a lány nem egyszerűen egyedül, hanem tulajdonképpen saját maga nélkül maradna, mert ő itt már, a
56 férfi, a lány maga, a fájdalom, a boldogság, az otthon, az otthonatlanság, az élet, tulajdonképpen minden, ami van; és ha ő nem lenne, akkor nem volna többé se én, se fájdalom, se boldogság, se otthon, se otthonatlanság, se élet. Semmi sem: elképzelhetetlen, hogy ezek után bármi is legyen. Jennifer minden szava csupa fájdalom, és itt már nem is a szavait, hanem ezt az elképzelt, végtelen fájdalmat kellene lefordítani, ami persze lehetetlen; Jennifer nemjeiben az igenek reményét: „Ne éj hozzám többé. Ne gyere közel hozzám. Ne szólj hozzám. És ne ölelj meg még egyszer utoljára. Most nyomd le a kilincset, és menj, de ne fordulj el, ne háttal menj ki az ajtón. Én úgyis lehunyom a szememet, nem látom többé az arcodat.” Jan – Jan érti ezt. Visszafordul, persze nem csak Jennifer miatt. „Nem tudok többé elmenni.” Nem, nem és nem. Egyszerűen nem lehetséges elhagyni téged, nincs már választásom. A távoldás kihullt a lehetőségek köréből. Csak a közelség, az odaadás, feltétlenül. Igen, van ilyen. Van ilyen? Jennifer a lábaihoz borul: „Oda megyek, ahová te. Csak akkor iszom, ha te már ittál. Csak akkor eszem, ha te már ettél. Virrasztok fölötted, amíg alszol.” Jan: „Semmi mást nem tudok már, mint azt, hogy itt akarok élni és meghalni veled és hogy egy új nyelven akarok beszélni hozzád; nem akarok többé hivatást, nem akarok foglalkozás után nézni, hasznosnak lenni: mindennel szakítani fogok, mindenkitől el akarok szakadni.” Nemek, nemek, végeérhetetlenül, a szerelemben. Jennifer – Jennifer nem fogadkozik. Csak kerüljünk minél messzebb a világtól. Tiltott területen járunk, ne tudjanak rólunk. „Oh, sag es niemand.” „Oh, ne mondd el ezt senkinek.”

„Atmen Sie nicht diese Luft hier. Ich brauche sie. Ich liebe.”

A végén két találkozás. Jan elmegy, hogy visszamondja a jegyét: soha többé nem szándékozik elutazni innen. Közben a szálloda legfelső emeletén a jóisten bekopogtat Jenniferhez, „ajándékot” visz, egy bombát, amellyel kivégezné a világot megkérdőjelező, megfertőző, elporlasztó szerelmeseket. Ezek voltak Jennifer utolsó szavai Janhoz: „Meine Seele –” „A lelkem –.” Épp belekezdett volna szerelme megvallásába, amikor Jan félbeszakította. Élete legutolsó mondatai a jóistenhez szólnak, neki vallja meg, Jan helyett, a Jan iránti szerelmét. „Nem megy el?” – kérdezi tőle. Aztán suttogva folytatja, mintha titkot mondana: „Menjen innen, kérem, mert én senkivel nem beszélhetek. Szeretek. Magamon kívül vagyok. A legutolsó sejtემig szerelemben égek, szerelemmé égetem az időt, amelyben hamarosan itt lesz a szerelmem is, de amelyben még

nincsen itt. Menjen már. Ne nézzen így rám. Ne lélegezze be ezt a levegőt. Szükségem van rá. Szeretek. Menjen innen. Szeretek." Konspiráció, ami annyit tesz: összeesküvés. Szó szerint azonban: „együtt lélegzés”, és talán erre utal itt Bachmann; a spiritus, a szellem, a lélek, a lélegzés egységére. Egy a lelkünk. Egy a levegőnk, fizikai és metafizikai értelemben, amit be-
szívunk. Ezt a levegőt nem bírja úgyse, ne lélegezze be más. A szerel-
mesek összeesküvők, összeesküdnek a világ ellen. Bűnösök? Összeolvadnak,
mint Dante Poklában Paolo és Francesca, akiket Bachmann, szerelmüket,
közös halálukat, elveszésüket, bűnhődésüket, a többi nagy európai szerelmes
történettel együtt (Trisztán és Izolda, Orpheusz és Eurüdiké, Rómeó és
Júlia, Abélard és Héloïse) megidéz. Valóban: ami Európában igaz sze-
relem, az, így vagy úgy, mindig halálra jut. Ami talán annyit jelent: nem
nagyon tűnik élhetőnek, megóvhatónak, az időben kitarthatónak. Túl
van az élet birodalmán, a lehetőségeken. Nevetve, féktelenül boldogan
mondanak a szerelmesek nemet arra, ami „világ”, ami „élet”; bár alig-
hanem helyesebb azt mondani, hogy szerelmükben egyáltalán nem
tudnak már arról, amit az emberek életnek és világnak neveznek. Ha-
talmasabbak mindennél, miközben épp azt élik meg, mennyire nincse-
nek már, egyenként, a saját maguk hatalmában. Jennifer: „Fogj erősen!
Úgy érzem, minden erőm elhagyott. Nem gondoltam, hogy az ember
lehet ilyen gyönge is.” A szó, amit Bachmann használ, az „ohnmächtig”.
„Ich wußte nicht daß man so ohnmächtig werden kann.” Hajnal
Gábor „tehetetlennek” fordítja („Sosem tudtam, hogy lehet az ember
ennyire tehetetlen.”), Kornya István pedig a következőképpen adja
vissza: „Nem tudtam, hogy így el lehet ájulni.” Pedig a német eredeti
mást jelent, szó szerint a hatalom, az erő hiányát, ami ájulást (itt) sem-
miképpen nem jelent, de tehetetlenséget sem, ha az valamiféle tanács-
talanságra utal; az ohnmächtig gyöngeség, odaadás, önátadás,
elveszés, beleveszés, ráhagyatkozás, lágyság, szerelem. Nem sejtettem, hogy
van ilyen, hogy ennyire nem vagyok a saját hatalmamban. Hogy ennyire el-
hagy minden erőm. Hogy így elveszek benned, eltűnök a szerelmünkben.
Ha volna erőm, védekeznék ellene. Ha volna eszem, kétségbe vonnám, ami
történik. Ha volna arcom, szégyellném magam. Nincs erőm, nincs eszem, nincs
arcom. Nem vagyok, csak (ha) te vagy.

Új Forrás 2013/1 – Cseke Ákos: Nemek a szerelemben
Ingeborg Bachmann: A manhattani jóisten

57

„Etwas zur Sprache zu bringen, worüber besser nicht geredet werden sollte.”

„Er verdient wirklich zu leben.” „Ez a férfi valóban méltó az életre/megérdemli, hogy éljen.” Így hangzik a vádlott, vagyis a jóisten ítélete (egy férfié, egy férfiről, egy olyan hangjátékban, amelyet egy nő álmodott meg). Az ítélet

tele van megvetéssel, lebecsüléssel. Haraggal is, hogy Jan megóvta magát, hogy nem sikerült elpusztítani, hogy fennmaradt valahol valami, valaki, ebből a szerelemből. „Megmenekült. A világ visszakapta őt.” Egy apró gesztus mentette meg, ahogy visszatért a jól ismert, hétköznapi életbe, lete-

58 lepedett a bárpultnál, kért egy whiskyt, belenézett a lapokba, szóba elegyedett a pultossal, és jól érezte magát, szinte csak egyetlen pillanatig, a szerelem tere és ideje nélkül. Időt nyert, pedig talán nem is tudott róla. Mintha fellélegzett volna. Ez mentette meg, ez a gondtalanság, ez e pillanatnyi, szinte észrevétlen nem a szerelemre. Él tehát. Él! Istenem! Milyen szájalmas méltónak lenni az életre! „Most már bizonyára régen hazaért, rosszkedvűen és mértéktartó nézetekkel él tovább, még sokáig. És talán soha nem felejt.” Jennifer – Jennifer menthetetlen, kezdettől fogva az volt, és mint ilyen, megint csak a vádlott szerint, méltó a halálra. „A pokolra velem!” – kiáltják a jóisten segítői, ha csak rá gondolnak és a többi szerelmesre. Igen, csakhogy, Júliával, Izoldával, Francescával szemben, akikkel meghaltak szerelmeik, Bachmann Jennifere ezen a ponton, halálában, magára marad. Nem, nem volt életrevaló. Talán még szemrevaló sem, legalábbis nem ez volt a lényeg. Csak szerelemrevaló. Hős? Egyáltalán nem. Talán: az egyedül normális? Az egyedüli élő (Hamvas írja, Tolsztoj nyomán: „Csak akkor kezdődik el az élet, ha az ember nem tudja, mi lesz.”). Jennifer, szegény Jennifer: „Könnt ich mehr tun, mich aufreißen für dich und in deinen Besitz übergehen, mit jeder Faser und wie es sein soll: mit Haut und mit Haar?” Ami körülbelül annyit tesz: „Tehetnék-e többet annál, mint hogy felszakítom, feltépek magam neked, és a te tulajdonoddá leszek, minden rostomban, minden sejtemben a tiéd, ahogy kell: szőröstül-bőröstül?” S aztán: „Vergehe ich schon? Und vergehe ich nicht wegen dir?” „Már el is pusztulok? És nem miattad pusztulok el?” Jennifer elpusztul. Rajta, egyedül rajta, aki egyetlen pillanatnyi megिंगás nélkül szeretett, könyörtelenül végrehajtják az ítéletet. – A hangjáték végén a bíró elengedi a vádlottat. Hallgat: nincs ítélet. Mintha nem is kihallgatás folyt volna; talán a társadalmi rend két rendíthetetlen óre beszélgetett csupán egy forró nyári délután, akik tudják vagy inkább megtudják, hogy más-más szempontból ugyan, de végső soron mindketten irtózáttal tekintenek e rendkívüli szerelemre, amely „kártékonyabb, mint bármilyen gaztett vagy eretnkség.” Ahogy a manhattani jóisten mondja a bírónak: „Akkor mi tulajdonképpen szövetségesegek vagyunk, ha én ezt nem is sejtettem. Akkor talán elfogatásomnak nem is az volt a célja, hogy harcképtelenné tegyenek, hanem hogy itt és most kimondassék egyszer az, amiről jobb volna egyáltalán nem beszélni [„etwas zur Sprache zu bringen, worüber besser nicht geredet werden sollte“]. És akkor a kétféle rendfenntartó valójában egy.”

Aki kezébe veszi Cseke Ákos filozófiai esszékötetét, meglepődve konstatálhatja, hogy mennyire különböző szerzők kerülnek egyetlen társaságba a könyv nyolc írásában: írók és költők, mint Kafka, Beckett, Quignard, illetve Dante, Babits, József Attila, valamint filozófusok-teológusok, mint Kant és Szent Ágoston. Már a névsorból is látható, hogy a Talentum-díjas fiatal esztéta könyve nem szigorú tudományos tanulmánykötet – szerencsére,

Görföl Balázs 59

BÁTOR NYUGHATATLANSÁG

Cseke Ákos: *A távol közelében*

mondhatnánk, mert míg itthon filozófiai és irodalomelméleti szakmunkákkal tele van a padlás, addig a hazai filozófiai esszéírás mostoha napjait éli. Jól lehet természetesen önmagában véve örvendetes, hogy sorra jelennek meg a sokszor egészen szűk tudományos problémákat vaskos kötetekben tárgyaló munkák, hiszen ez a tény a magyar filozófia és irodalomtudomány vitalitásáról tanúskodik, s a specifikusság, a szűk fókuszú vizsgálódás a teoretikus kutatás szükségszerű és nélkülözhetetlen velejárója, mégis nagy öröm az olyan könyvek megjelenése, amelyek mernek egészen nagy léptékben vizsgálódni, akár nagyon különböző gondolati hagyományokról, problémákról, szerzőkről hátrózott elgondolásokat megfogalmazni, miközben áthatja őket a gondolkodásnak az a szenvedélye, amely talán minden valódi filozófia és irodalom – s így a velük való foglalkozás – alapja és éltetője. *A távol közelében* mindeztől ilyen szenvedélyes és bátor munka.

A tudományosságról és a hazai (szellem)tudományos világról talán azért sem mellékes szót ejteni Cseke könyve kapcsán, mert már az írások manapság szokatlan műfaja is meghatározó és árulkodó a kötet egészére nézve. Olyan esszétet foglal magába a kötet, amelyek merészen, mégis evidens módon túllépnek a mai filozófiai-irodalomtudományi munkák bizonyos kimondatlanul is érvényes normáin. Nem egyetlen részproblémát tárgyalnak könyvtárnyi szakirodalomra támaszkodva, mint az „x fogalma Y-nál, Z x-fogalmának tükrében” típusú munkáknál, s rendszerint nem érik be a történeti vizsgálódással, hanem rákérdeznek a tanulmányozott gondolatok igazságára is, de legalábbis úgy kezelik az értelmezett műveket, mint amelyek az igazság igényével lépnek fel. Cseke számára nem pusztán a filológiai-történeti helytállóság a mérce, hanem a világról és az emberről folytatott gondolkodás-költés-írás érvényessége és ereje is. Az írások stílusa is elűt az uralkodó magyar szellemtudományos beszédmódoktól: emelkedett, ugyanakkor világos, pontos megszólalás jellemző az esszékre, amelynek jellegzetes jegye az erősen affektív, de nem öntetszelgő jelzős szerkezetek halmozása. Cseke

irodalmi igényű, ám nem költőieskedő, egzisztenciális érintettségű és elkötelezettségű írásmódja alighanem a kötet több írásában is visszatérő nyelvsemléltre vezethető vissza: e szerint az elkoptatott, megszokott nyelvi konvenciók, amelyek szinte erőszakosan rátelepednek arra, aki be-
60 szelni próbál, nem láttatják, hanem elfedik a valóságot, ezért a gondolkodás és az írás feladata, hogy érvényes nyelvet találjon. A kötet írásai ezt oly módon teszik meg, hogy nem ritkán eleven erővel szólaltatnak meg olyan gondolati hagyományokat, amelyek a hazai tudományosságban gyakran kiüresedett, folyton hangoztatott, de alig értett szólamokká, pusztá frázisokká váltak, például a metafizika végét, a jelek szétszóródását, a jelentés elhalasztódását, a nyelv és a tudat destrukcióját fásultan emlegető közhelyek formájában. Cseke annyiban is eltér a tudomány megszokott normáitól, hogy bátran fel mer tenni megválaszolhatatlannak tűnő kérdéseket – ami viszont nem a vizsgálódás kudarcáról, hanem a gondolkodás gyötrő gondjáról és nem lankadó keresésről tanúskodik. Ugyanakkor az esszék egyáltalán nem csapongó és nagyotmondó gondolat kísérletek, hanem felmutatják a tudományosság erőnyeit: érvelő, következetes, alapos okfejtéseket fogalmaznak meg, érzékenyen elemzik az értelmezett szövegek apró strukturális sajátosságait, és vitába szállnak a kutatás kérdéses megállapításaival. Eközben viszont nem ragadnak le a filológiai tényszerűségnél, hanem könnyedén és meggyőző természetességgel lépik át a tárgyalt szövegek és az emberi élet közötti határt: a szövegek itt elsősorban feszítő életproblémákat szólaltatnak meg, ezért nem pusztán magukról a szövegekről, hanem a bennük megfogalmazott kérdésekről kell szólnia annak, aki hű kíván maradni a szövegekhez.

Nem csupán a sajátos esszéisztikus stílus teszi egységessé a kötetet, hanem erős tartalmi-gondolati rokonság is összekapcsolja az írásokat. Mindazonáltal az olvasó feladata és lehetősége, hogy elgondolkodjon azon, mi köti össze az esszéket. Jóindulatúan értelmezhetjük úgy az elő- vagy utószó hiányát, hogy a szerző vagy a szerkesztő nem kívánta megkötni az olvasó értelmezését, az azonban már egyértelműen a kiadó gondatlansága, hogy a kötet nem tünteti fel az írások eredeti megjelenési helyét. A cím és a hátsó borító pár bekezdésnyi szövege mindenestre támpontot kínál: valamennyi szövegben problémává válik a közelség és a távolság dialektikája, méghozzá sokféleképpen: a közelség hol fojtogatónak, hol vágyottnak, de elérhetetlennek, hol elkerülhetetlennek bizonyul, míg a távolság hol rémisztő, hol igézetes, hol érthetetlen színben tűnik fel. Közelség és távolság feszültségteli viszonyát három nagy probléma összefüggésében tárgyalják az esszék: ezek a szerelem, a metafizika és az önmagasság. A három probléma, kérdés ugyanakkor gyakran egymásba is szövődik a kötet írásaiban.

Mindjárt így van ez a könyv első, *K.* című esszéjében, amely Kafka *A kastély* című regényét értelmezi. Mint ismeretes, a regény főszereplője, K. minden erejével azon van, hogy bejusson a titokzatos Kastélyba, amelyről viszont alig tud valamit, mégis ellenállhatatlanul vonzza. Cseke értelmezésében K. olyan megszállott figura, aki a mindennapi törekvések, 61 adottságok és esetlegességek szűk világát semmibe véve teljes lényével keresi élete értelmét, pontosabban valóságos életszomj űzi, kergeti feladata véghezvitelére. K. rendíthetetlenségének paradoxona, hogy e feladat és cél egészen meghatározatlan és ismeretlen: K. nem tud lemondani róla, de azt sem tudja, mit is keres pontosan. A kifürkészhetetlen és elérhetetlen Kastély így válik K. életcéljának szimbólumává. K. kínzó kérdése, hogy nem illúziót kerget-e, amikor a homályba vesző távolra irányul minden ereje és törekvése. Vajon nem a reális, kézzelfogható közelség-e az, ami elérhető célként valóságos megérkezést adhatna? Nem lehet-e, hogy a vonzó, de irreális távolság bűvölete térít el az egyetlen valódi lehetőségtől, a közelségtől, amelyet a regény világában a szerelem jelent? Csakhogy Cseke épp arra mutat rá, hogy a szerelmi közelség szörnyű, elveszejtő idegenséggé válhat, végső soron otthontalan távolsággá, ahogy ez a regény egyik felejthetetlen jelenetében, a Fridát karjaiban tartó K. jeges elveszettségében jelentkezik. A vonzónak tűnő közelség élehetlenné válhat, miközben mégis annak reményét kelti, hogy egyedüli, véges valóságként megóv a hamis végtelen hiábavaló kergetésétől – másfelől a végtelenről való lemondás K. számára egész lényének megtagadását jelentené, szörnyű hazugságot. K. dilemmáját Cseke hatásosan és meggyőzően jeleníti meg általános emberi vívódásként: ez az egzisztenciálisnak, s a végtelenre, a nem megfoghatóra, az embert ellenállhatatlanul vonzó titokra tekintettel metafizikainak nevezhető értelmezés nagyon erőteljes és hiteles. Magában hordozza azt a metsző élességet és feszültséget, amelyet *A kastély* valamennyi olvasója érezhet, ugyanakkor nem fosztja meg a regényt attól a titokzatosságtól és kiismerhetetlenségtől, amely a szöveg – és általában a Kafka-művek – elidegeníthetetlen védjegye. Bár Cseke értelmezése sem kimerítő, abban az értelemben, hogy nem ad magyarázatot a regény fontos mozzanataira – például ha a Kastély K. titkos céljának metaforája, vajon hogyan kellene értenünk a kastély hivatalnokainak bonyolult hierarchiáját, s mit kezdjünk azzal, hogy a kastély lakói folyamatosan keresik a kapcsolatot K.-val –, mégis jóval komolyabb, termékenyebb és ösztönzőbb, mint azok az interpretációk, amelyek Kafka személyes dilemmáinál horgonyozzák le a művet (ezáltal épp a példaértékűséget számolják fel, amely folytán minden olvasó magára ismerhet K.-ban), vagy pusztán arra szorítkoznak, hogy leíró-narratológiai eszközökkel kimutassák a műnek azokat a szerkezeti

elemeit, amelyek miatt a jelentés folyton elhalasztódik (elejét véve annak, hogy komoly életbeli-egzisztenciális-metafizikai kétségek és kérdések ébredhessenek az olvasóban). De azok az értelmezések sem tűnnek kifizető-
dőknek, amelyek pusztán azzal vannak elfoglalva, hogy eldöntsék,
62 K. hős-e, vagy szélhámos: akármilyen választ adnak, figyelmen kívül hagyják a regény egészen tág és súlyos dimenzióit.

A szerelem és a végtelen összeütközése áll a Dante-elemzés közép-pontjában is. Cseke nagyon aprólékosan, számos párhuzam és motívum felidézésével értelmezi Dante és Beatrice kapcsolatát az *Isteni színjáték*ban, de különösen annak szentel figyelmet, hogy Beatrice hogyan adja át fokozatosan a helyét egyre inkább Istennek, elvezetve Dantét magához a Szeretethez. Cseke szerint Beatrice tanításában a szerelmeseknek szabadnak kell lenniük egymástól, közös titkukat és céljukat fürkészve: Istent. S éppen ez az, amit Dante vonakodva próbál elfogadni, s mérhetetlen szomorúsággal szembesül vele, hogy „miközben megnyeri a világmindenséget, elveszíti azt, akit a mindenségnél is jobban szeret”. Cseke erre a rezignált, kétségekkel teli pillanatra, nyereség és veszteség fájdalmas feszültségére hívja fel a figyelmet. Dante Beatrice tanításával a „szerelem misztikáját” helyezi szembe, ahol Cseke megfogalmazásában „az ember Istent nem a szerelmén túl, hanem a szerelmében látja meg, és amely ezért nem Istent szereti, hanem Istenben szeret”. Sajnos nem vagyok meggyőződve róla, hogy pontosan értem e sorokat. Mit jelent vajon konkrétan „Istenben szeretni”? Másfelől nem lehet-e, hogy Cseke túlságosan kiélezi Dante Beatrice iránti szerelmének és az Isten látására irányuló vágyának a feszültségét? A *Paradicsom* utolsó énekében legalábbis mintha megszűnne a szóban forgó ellentét, s Dante mintha képes lenne teljes figyelmével Istenhez fordulni, akinek titokzatos látása egész lényét kitölti. Nem lehetséges-e, a probléma abból fakad, hogy az *üdvözült* Beatrice vezeti Dantét Istenhez, s Danténak ezért kell megtanulnia lemondani szerelméről? Ennyiben tehát az *Isteni színjáték* talán nem feltétlenül a szerelem és az istenkeresés feszültségéről beszél, hanem azt a végső célt mutatja meg, amelyet a szerelmesek még életükben együtt, közösen, hol egymás felé fordulva, hol együtt, hol külön Istent kutatva és hozzá szólva kereshetnek.

A szerelem problémájánál maradván, a könyv egyik legfontosabb és leg-határozottabb gondolatmenetű esszéje az 1936, amely József Attilának a cím által jelölt évben keletkezett szerelmes verseit elemzi. Cseke meggyőzően érvel amellest, hogy a recepció elhamarkodottan ítéli például az *...aki szeretni gyáva* vagy, a *Nagyon fáj*, az *Elmaradt ölelés miatt*, a *Ne bántsd*, a *Kései sirató* vagy a *Magány* című verseket a betegség, a regresszió, a skizofrénia és a hisztéria tüneteinek. Cseke szerint a szerelmes káromlása, átkozása, dühös vádolása nem csupán patológikus aktusoknak tekinthető, hanem egy egészen más összefüggésben is felfogható. Nagyszerű gondolat, hogy a másik iránti

emésztő vágy, a szerelem akarása nem feltétlenül beteges őrjöngés, hanem tudatos, sőt világos helyzetértékelés következménye: a versek beszélője azt ismeri fel, hogy „az idő és a halál félelmetes tapasztalatával csak a mindenséget szétvető szerelem, a másik ölelése és óvása állítható szembe”.

A szeretetben, szerelemben való élet igénye ennyiben nem abnormális, hanem egyedül normális, s éppen hogy érettségről, a szerelmet az emberre leselkedő veszélyekkel szemben egyedül óvó erőként felismerő bölcsességről tanúskodik. Cseke arra mutat rá, hogy József Attila verseiben a szeretet, a szerelem és a vágy egyenesen az emberi lélek törvénye, egyetemes, mindenkire kiterjedő jog, s a költő azért kiált, szenved, káromol és bánt, mert nem élhet a szerelem rendjében. Ha pedig valóban létezik a szerelem természetesen nem jogi-intézményes, de mindennél valóságosabb, mivel az ember természetéből következő s az ép és értelmes emberi élet méltóságát biztosító törvénye, akkor – szól Cseke szellemes és kemény érve – nem a József Attila-i magatartást láthatjuk betegesnek, hanem „az erről a törvényről, s a belőle fakadó vágyról, szenvedésről, gonoszságról mit sem tudó, úgynevezett normális embereket, akik [...] eltítkolják magukban [...] a szeretetre és a közelségre vonatkozó szenvedélyes [...] vágyakozást és döbönt reménykedést”. Cseke meggyőzően állítja, hogy József Attila versei azt a platonikus és keresztény hagyományt követik, amely a szeretetet mutatja be a világ rendjeként, s nem áttall szenvedélyesen és szenvedően beszélni a szeretetben- és szerelemben-lét vágyáról. Cseke nagyon fontos kontextust állít József Attila szóban forgó versei mellé, amelyben egészen más fényben tűnnek fel a költemények, mint ahogy a mindent a betegség megnyilvánulásaként láttató kritika állítja. József Attila versei a csekei interpretáció alapján nem betegesek, hanem igazuk van. Ám úgy vélem, bármennyire döntő is ez az elmozdulás a recepció túlnyomó részéhez képest, talán még sincs teljesen igazuk a verseknek. A szeretetben-szerelemben megvalósuló értelmes emberi élet igényét törvényként feltüntető, a magánnyal és a halál fenyegetésével szemben normális életre szomjazó magatartást nem fenyegeti-e az a veszély, hogy végül nárcisztikussá és vakká válik, hogy éppen azt nem látja már, aki megadhatja, amire vágyik? Még ha a szeretet törvény és rend is, lehet-e szerelmet *parancsolni*? A szeretet törvényének ismerője szenvedélyesen maga mögött hagyhatja a szereteten és a törvényen kívül berendezkedő, ennyiben bűnös és kisszerű életet, de ekkor is csak reménykedhet abban, hogy aki felé törvénye és szerelme hajtja, őt választja. Az említett költemények szereplője mintha a szeretet és a szerelem szabadságáról feledkezne meg, amelyre egyedül a bizalom és a remény lehet a válasz, míg az érthető és mindennél természetesebb vágy s szenvedély könnyen valóban betegséggé és sötét önzéssé

torzulhat. Ennyiben – noha mintegy „véletlenül”, „mellékesen” – szerintem talán mégiscsak van némi igazság azok véleményében, akik betegesnek tekintik József Attila szóban forgó költeményeit. Akárhogy is, az 1936 nagyon gazdag az érzékeny, szövegközeleli megfigyelésekben, csakúgy, mint a 64 francia Pascal Quignard írásaival foglalkozó, szintén a szerelemnek szentelt esszé. Az utóbbi szöveg számos pontján invenciózus és megvilágító, de több helyen is tanúskodik arról a veszélyről, amely *A távol közéletben* gondolkodásmódját fenyegeti. A szóban forgó esszé helyenként mintha túlzásba vinné a rendkívüliséget, újra és újra rálicitál állításaira, így végül a szerelem jelensége megfoghatatlanná, üressé és kaotikussá válik. Cseke igazi veszélye az elragadtatottság és rajongás, amely már nem is látja tárgyát. Ugyanakkor a gondolkodásnak ezt az ürességbe hanyatlását csak a Quignard-esszé egyes eszmefuttatásaiban vélem felfedezni.

A metafizika problémájával vegytisztán a Kant filozófiájáról értekező esszé foglalkozik. A szöveg azt vizsgálja, hogy Kant miként gondolkodik a valóság egészére figyelemmel lévő metafizikáról, amelynek az érzéki megismerhető birodalma mellett az érzékfeletti megismerhetetlen birodalmáról is szólnia kell, így Isten létéről, a lélekről vagy a világ teremtett voltáról. A Kant-kutatás bevett meglátása szerint Kant a metafizika nagy tárgyait a gyakorlati észhez utalja: Isten létéről vagy a lélek halhatatlanságáról nem szerezhethünk tudást, de cselekedeteink során úgy kell tennünk, mintha létezne Isten vagy a lélek halhatatlan lenne. Cseke ezzel szemben arra hívja fel a figyelmet, hogy Kantnál a megismerésnek, sőt az emberi szellem egészének is szembe kell néznie az érzékfeletttel: „elengedhetetlen, hogy a tiszta ész ítélőszéke előtt is megpróbáljunk elszámolni az érzékfelettre vonatkozó hitünkkel, reményünkkel, tudásunkkal, kételyünkkel”. Az embernek a tapasztalhatón túlira irányuló odafigyelése egyszerre szükségszerű és lehetetlen Kant szerint. Csakhogy éppen ez a feladat, amely elől sem kitérni nem szabad, sem megvalósítani nem lehet, jelöli ki az emberi szellem helyét. Cseke azt emeli ki a kanti gondolkodásból, hogy a közeli megismerhető és a távoli megismerhetetlen határán kell megvetnünk a lábunkat, anélkül, hogy óvatlanul átlépnénk a határt, s gondtalanul beszéljünk arról, ami valójában megismerhetetlen, de anélkül is, hogy kényelmesen letelepedjünk a megismerhető területén, egyszer s mindenkorra lemondva a megismerhetetlenről, egyre inkább elfeledkezve róla. Újra és újra szembenézni e határral: ezt nevezi Cseke a gondolkodás becsületességének: „Itt állunk és nem tehetünk másképp, mint hogy mindig újra meghúzzuk a tiszta ész korlátait és megnyitjuk eszünket arra, ami örökké elgondolhatatlannak marad”. Kant tehát „nemcsak azt látja be, hogy Istenről, a lélekről, a túlvilágról tulajdonképpen semmit nem tudhatunk, hanem azt is, hogy az ész korlátai ellenére mégis milyen bizonytalanok vagyunk [...] tudatlanságunkat illetően, ráadásul [...]

nem vagyunk szabadok arra, hogy ne a lélek, a túlvilág vagy éppen Isten legyen életünk legmeghatározóbb eszméje és gondolata”. Cseke rendkívül meggyőzően állítja, hogy Kant problémája mennyire meghatározza a későbbi filozófusok kérdésfeltevését is: a Hegel-, a Heidegger-, a Wittgenstein- és a Derrida-értelmezések a könyv ragyogó részei. Cseke végső 65 soron úgy értelmezi a metafizikát, mint nyugtalan és nyugtalanító, az ember méltóságához egyedül hűséges határ-járást. Cseke esszéje nagyon megvilágító abból a szempontból, hogy a metafizika nem csupán teoretikus ügy, hanem minden ember gondja, vagy legalábbis minden ember gondja lehet. A pusztán filozófiatörténeti-filológiai-historista vizsgálódás éppen ezért menthetetlenül szűklátókörű.

A szerelem és a metafizika mellett a kötet harmadik nagy problémáját az önmagaságban vélem felfedezni. Az önmagaság kérdése implicit módon először is a nyelvel összefüggésben bukkan föl. A Babits-esszé elején fogalmazódik meg az a probléma, hogy az ember milyen könnyen azon veszi észre magát, már nem ő beszél, hanem a világ beszél helyette, amennyiben az ember szinte automatikusan azt mondja, amit hallani szeretnének tőle, amit mindenki mond. Az emberi szó hitele és értelme a kérdés, ami Babits költészetét is áthatja. A megoldás ugyanakkor nem a világ elutasítása, hanem annak belátása, hogy az ember rá van utalva a Másikra, aki hitelesíti szavait. Az ember akkor beszélhet hitelesen, akkor mondhatja önmagát és igazságát, ha nem csak övé a szó. A Beckett-esszé némiképp máshogyan közelíti meg a kérdést. Cseke szerint Beckett felfogásában a szókás lesz az, ami falat von az ember és a valóság, az ember és önmaga közé, ezért Beckett regényei arra törekednek, hogy különböző eszközökkel lebontsák a beidegződött, megszokott vélekedéseket, gondolkodásformákat, beszédmódokat, s így feltárulkozhasson a valóság és az ember valódi élete. Mindkét esszé képes újszerűen és nagy erővel láttatni Babits és Beckett művészetét. Ahelyett, hogy felmondanák a nyelvi megelőzöttség és a jelentés lebontásának kötelező leckéjét, megragadóan hívják fel a figyelmet az értelmezett művek jelentőségére és tétjére.

Az önmagaság kérdése ugyanakkor leginkább a kötet utolsó és véleményem szerint legkiválóbb írásában jelenik meg a legmarkánsabban. A Szent Ágoston *Vallomásaival* foglalkozó esszé rendkívül izgalmas és elgondolkodtató. Cseke abból az ágostoni tapasztalatból indul ki, hogy az ember sokszor – sőt, jóformán mindig – mennyire nem önmaga. Az embernek az önmaga iránti bizonytalanságát, gyötrő kételyeit nagy alaposággal, számos aspektusból, igen plasztikusan mutatja be az esszé. A dolog ott válik igazán érdekessé a *Vallomások* szempontjából, hogy az én feloldhatatlannak tűnő bizonytalansága, kiismerhetetlensége, Cseke szép szavával: „belső örvény”-e

nem múlik el Ágoston megtéréseivel sem, hanem még Hippo püspökeként is kínzó probléma marad számára. Ha viszont az ember kiismerhetetlen marad önmaga előtt, ha nem tudja megmondani önmagának, kicsoda is ő, akkor ki és hogyan lehet segítségére? Ha az én a megtérés után is gyötrő probléma marad önmaga számára, akkor mit is jelent és mit ér a megtérés?

66 Cseke Ágoston nyomán adott válasza nagyszerű: „a megoldás nem az én és az én közötti viszonyban lelhető meg (ez a viszony, tisztán önmagában, a földi lét során, mindig megoldhatatlan marad), hanem az én és a te, az én és Isten közötti kapcsolatban; az önmagával szemben mindig bizonytalan én tulajdonképpen csak valaki másra rábízva magát lehet képes elviselni önmagát”. A *Vallomások*-elemzés következtetése szerint tehát a megtérés nem szünteti meg már most az ember gyötrő gondját, de reményt kap, és az Istenhez való odafordulás újra és újra felkínálkozó lehetőségét. Ha az ember küzdelme nem is jut nyugvópontra, de irányt és értelmet nyer, s szüntelenül kiteheti magát Isten hívásának.

A *távol közelében* jóformán valamennyi írásában ez a nyugtalan, kereső, reményteli és bátor gondolkodói magatartás jelenik meg, amely egyszerre van tisztában az ember bámulatos lehetőségeivel és megszüntethetetlen végességével. Ez a szemlélet az egyes esszéikben nagyon inspiratív. Ám a könyv *egészét* elolvasva nagy kérdés marad számomra, hogy mennyiben rajzolódik ki a kötetből egységes kép a tárgyalt kérdésekről. Ha helytálló a meglátás, mely szerint a kötet implicit felfogása, hogy a jelentős irodalmi és filozófiai művek igazságigénnyel bírnak, s ennyiben számot kell vetni legfőbb állításaik érvényességével, úgy mit kezdünk a sokszor egymással ellentétes felfogásokkal? Kinek van igaza a szerelem ügyében, József Attilának, vagy Quignard-nak? Vagy ha művek önmagunkkal szembesítenek bennünket, mire jutott a könyv szerzője a szembesülés hatására? Ki az az Isten, akivel találkozza az ember elviselheti önmaga örvénylését? Ágoston és a kereszténység Istene? Ha igen, elkerülhető-e a szembenézés a keresztény hagyomány hitével? Az elő- vagy utószó hiánya azért is sajnálatos, mert megfelelő hely lehetne a felsorakoztatott vagy a hozzájuk hasonló kérdések megválaszolására. E kételyek ellenére is úgy vélem, hogy a kötetről elmondható ugyanaz, amit Cseke állít József Attila elemzett költeményeiről: bár a rólunk (és a tárgyalt szerzőkről) alkotott állításait nem kell feltétlenül elfogadnunk, „kár lenne lemondani az önvizsgálatnak arról az esélyéről”, amellyel Cseke Ákos könyve szolgál számunkra.

Cseke Ákos kötete, *A középkor és az esztétika*, az esztétika alapvető kérdéseire kínál egy új választ. Korántsem véglegesen eldöntött kérdés, hogy mi az esztétika, mi a tárgya, mi tartozik hozzá – ahogyan az sem, hogy mi tartozik bele az esztétika történetébe és mi nem. A kötet egyik maradandó tanulsága éppen az a belátás, hogy mindaz, amit idáig esztétikaként megszoktunk, az „csak” egy lehetséges, történetileg kialakult formája az esztétikának – amely mellett lehetséges másként is elgondolni az esztétikát, más kérdésekkel, más hangsúlyokkal és más válaszokkal.

Németh Csaba 67

AZ ESZTÉTIKA ÚJRA- GONDOLÁSA, AVAGY EGY KÍSÉRLET ÉS SZÉPSÉGHIBÁI

Cseke Ákos:

A középkor és az esztétika

A kísérlet

A könyvet tematikusan három nagyobb egységre oszthatjuk (amit a fejezetbeosztás többé-kevésbé rajzol csak ki). Az első két fejezet (*Esztétika a középkorban*, *Az érzéki és az érzéki szép*) a könyv függelékének két szövegével együtt (*Aquinói Tamás és az esztétika*; *A „művészet” a középkori esztétikában*) történeti-elméleti jellegű vizsgálódásokat tartalmaz. Ezt két szerző-centrikus fejezet követi. Az első Szent Ágoston szépséggel kapcsolatos gondolatait vizsgálja (3. *Szépség és rend*): itt főként a *De ordine*, *De musica*, *De vera religione* és a *Confessiones* alapján vizsgálódik a szerző. Végkövetkeztetés: Ágostonnak nincs a mai értelemben számonkérhető esztétikája, se szépségbölcselete (157). A másik, jóval vázlatosabb fejezetet (4. *„És látta Isten, hogy minden nagyon szép”*) Areopagita Dénesnek szenteli Cseke: neki szintén nincs művészetfilozófiája, viszont Isten egyik nevéként tárgyalja a szépséget. A kötet hátralévő (5-7.) fejezetei nagyjából egy tematikus egységet képeznek: a szeretet és szépség kapcsolatát vizsgálják több szerző művei segítségével. Az 5. fejezet (*Ordo amoris*) bevezeti a platonikus szerelemfilozófiát és annak keresztény ellendarabját, az *Énekek éneke* értelmezéséből kibomló szerelmi tematikát; a kötet ezután Ágostonnak a szeretetre és szerelemre vonatkozó gondolatait vizsgálja (6. *A szeretet a lélek szépsége*), majd a 7. fejezet az *Énekek éneke* értelmezési hagyományából szemléz három szöveghelyhez kapcsolódva (*Én* 5:8: „megsebzett engem a szeretet;” 1:5: „fekete vagyok, de szép;” 4:7: „egészen szép vagy, kedvesem”).

A kötet impozáns mennyiségű szakirodalmat és forrást vonultat fel; a szerző sokszor történeti háttérrel is ad a magyarul meglehetősen kevésbé ismert forrásokhoz. A régi források segítségével Cseke egy új és eredeti koncepciót bont ki az esztétikáról. Az esztétika mint diszciplína szempontjából kétségtelenül az első fejezet (*Esztétika a középkorban*) a legfontosabb: itt a szerző felvázolja a „középkori esztétika” fogalmával kapcsolatos nehézségeket és tudatosítja a problémákat és a kísérlete tétjét. A „esztétika” kifejezés a 18. század terméke: jellemző témái és fogalomkészlete is e korszakban alakul ki: a fogalom megalkotója, Baumgarten az érzéki megismerés és az egyedi tudományát értette alatta, de Hegel (és az őt követő számos elméletíró) már művészetfilozófiát. A tulajdonképpeni esztétika a 18. században jelenik meg: kérdés, hogy mit tud kezdeni egy olyan, létrejötté előtti korszakkal, mint a középkor, ahol még nem létezett „esztétikai kultúra.” Cseke munkája azt sugallja, hogy vajmi keveset – legálábbis ha bevett minták szerint gondoljuk el az esztétikát. Az esztétikára és történetére adott magyar nyelvű elméleti reflexió és kritika kiemelkedő (ha nem a legjobb) darabja Cseke nyitófejezete, amely jogos kritikát fogalmaz meg az esztétika történetírásának bevett mintáival szemben is.

A létező esztétikákkal szemben Cseke egy még nem létező esztétikát állít: a kötet célja éppenséggel az esztétika fogalmának „felvázolt vagy inkább csak megkísérelt újragondolása” (13). A kísérlet merész és invenciózus: a szerző szembeszáll az esztétika és esztétikatörténet bevett hagyományai-val: egy új, „alternatív” esztétika-fogalmat vezet be, és így pozícióba hozza az esztétikán belül azt a hatalmas hagyományt – a későantik és középkori keresztény kultúráról van szó –, amellyel az esztétika bevett formái semmit vagy keveset tudnak kezdeni. Végső soron egy teológiai alapozású, valamelyest platonikus esztétikát látunk Cseke esetében, amelynek fő tárgya a sajátos kontextusokban megjelenő szépség. E kontextusokat a (tág értelemben vett) középkori források jelölik ki, így Isten, a lélek és a teremtett világ szépsége lesz hangsúlyos. Cseke kísérlete sajátos közvetítés két világ között: a modern teológiai és filozófiai irodalom nyelvezetét és fogalmait használva közelíti meg a középkori műveket – és ez a megközelítés, bár eredményeiben olykor vitatható, termékeny és ígéretes. Különösen figyelemreméltó Cseke újraalapító gesztusa, amivel egyetlen gondolatrendszerben, koherensen kapcsolja össze a különböző korszakok elemeit. Az esztétikát a szónak a Baumgarten által adott, legelső (és hamarosan feledésbe merült) értelmében használja: az elsősorban „kallisztika,” „a szép általános bölcelete” (67). Erről a kiindulópontonról visszafelé tekintve fordul Cseke a „középkori” szövegekhez; a régi-új esztétika-definíció pedig legitimálja az esztétikának azt az újfajta tematikáját – mint az érzéki filozófiájának kérdése, a szép (isteni és teremtett) vizsgálata, a szerelem mint a szép észlelésének módja – amelyek a keresztény

tradíció e szövegeiben jellemzően megjelennek. Ez az esztétikai program egy sajátos és újszerű antropológiai elképzelésen nyugszik, amely révén Cseke az érzéki státuszát is rehabilitálja. A klasszikus esztétika az érzéki megismerés és a szellemi tevékenységek oppozíciójában gondolkodik. Cseke viszont (középkori előképeket követve) tételez egy olyan, harmadik 69 fajta megismerést is, amely túllép e kettőn: ez egyfajta érzéki és egyben érzelmi tapasztalás Istenről.¹ Ez a sajátos megközelítése az esztétikának, (amely részint középkori szövegekre, részint egy korai esztétika-fogalomra alapoz) megengedi Csekének, hogy kritikával szemlélje azt, ahogyan a bevett esztétikák közelítenek a középkorhoz. Ezt teszi a *Függelék* két szövege is: az *Aquinói Tamás és az esztétika* a neo-skolasztikus esztétika hivatkozási alapját vizsgálja felül, a „művészet” a középkori esztétikában pedig azt mutatja ki, hogy a középkornak nincs művészetfilozófiája (míg a hegeli esztétika elsősorban művészetfilozófia).

Cseke kötete összességében egy igen figyelemreméltó filozófiai kísérlet: benne egy esztétikai elméletet vázol fel a szerző, számos későantik és középkori teológiai szöveg segítségével. Az elméletnek természetszerűleg vannak elméleti korlátai. Recenziójában Heidl György már felhívta a figyelmet arra, hogy ez az esztétika-konceptió vajmi keveset tud kezdeni a művészeti alkotásokkal, illetve magával az alkotással.² Egy másik, általánosabb kételyt is megfogalmazhatunk Cseke elméletével szemben. A középkori szövegek megértésében segíthet az a belátás, hogy a hitben és hit által zajló (a „hitben újjászülető” megismerés ad választ az esztétika alapkérdéseire (lásd a 2. fejezetet) – ez ugyanakkor megvonja e teológiai alapú esztétika határát is. A szövegek (és egyben a Szépség) megértésének előfeltétele bizonyos teológiai igazságok implicit elfogadása: ez (és a vázolt antropológiai modell) a középkori nyugati civilizációban alkalmas volt arra, hogy leírja „az” embert (mint a filozófia alanyát) – ma viszont, egy szekularizált, a keresztény hagyománytól elidegenedett világban aligha az.

A régi szövegeknek és az új elméletnek a Cseke általi összekapcsolása ezen túl azonban számos, jellemzően hermeneutikai eredetű problémával jár. Ezek elsősorban (fogalmazzunk így:) „hermeneutikai” problémák, amelyek a régi szövegek értéséhez, értelmezéséhez és bemutatásához kapcsolódnak. Cseke szövege elsősorban esszéformában megalkotott filozófiai szöveg, amely egy filozófiai programot – egy esztétika felvázolását – céloz: egy bevallottan szisztematikus és nem kronologikus megközelítés (68). Benne a középkori szövegek és gondolatok másodlagos szerepet kapnak: leginkább inspirációként és hivatkozásképp szolgálnak, hogy a modernitás során kialakult fogalmi kereteket és megközelítéseket elhagyva újakat alakítson ki a szerző. Az ilyen elméletépítésnek rendszerint megvannak a maga

járolékos veszteségei. Ez különösen akkor van így, ha a szerző erős teoretikus állásponttal rendelkezik (mint Cseke maga is): a régiek kérdései, fogalmi ke-
retei, fogalmazásmódja, terminológiája háttérbe szorul, hogy a mai olvasó
megtalálja és kiemlje az általa keresett elemeket. Ez a megközelítés
70 természetesen legitim, de ugyanakkor – a felhasznált forrásanyag ter-
mészete miatt – hordoz némi kockázatot. A szerző középkori gondo-
latokat (túlnyomórészt teológiai kijelentéseket) használ fel, sokszor anélkül,
hogy azok tágabb eszmetörténeti kontextusát, validitását vagy háttérét vizs-
gálná. Ez filozófiai szövegek esetén nem szokatlan: de a keresztény tanítás
egy történetileg kialakult és autoritatív tanrendszer, ahol bizonyos kijelen-
tések lehetségesek, mások pedig nem. Ha filozófiai módon és szisztemati-
kusan közelítünk az ilyen szövegekhez, az könnyen a kontextus és az eredeti
evidenciák elvesztését eredményezheti: a forrásszövegek parafrázisaiban és
értelmezésében olykor az eredetiben meglévő fontos kulcsfogalmak és dis-
tinciók sikkadnak el, vagy éppen eredetileg össze nem tartozó gondolatok
lesznek nagyvonalúan (és olykor önkényesen) összekapcsolva.

Mindez csupán a szerző közvetítő szerepe miatt jelenthet problémát.
A kötet olvasói aligha olvasnak rendszeresen középkori latin teológiai szö-
vegeket (sok műről éppenséggel ez lehet az első magyar nyelvű említés),
Cseke pedig meggyőzően ír, és az esszéstílusnak sajátos lendülete van, amely
nem tűri a kételkedést. Éppen ezért a továbbiakban azokra a problémákra
koncentrálunk, ahol számottevő a különbség a Cseke által kidolgozott esz-
tétikai elmélet és az annak alapul szolgáló szövegek közt. Ez a különbség
rejtve marad az olvasók előtt, és a filozófiai kritika sem képes rámutatni, így
kénytelenségből filológiai módszereket kell alkalmaznunk. Kritikánk nem
érinti a szerző nagyívű esztétikai elméletét, csupán néhány olyan tipikus pél-
dát mutat be, amelyek alkalmatlanok annak alátámasztására.

Szépséghibák: 1. Az ördög, a részletekben

Figyelmesen szemlélve szembeszökő a gondatlanság a nem modern források
kezelésében. A kötetben nincs forrásbibliográfia, a megadott hivatkozások
gyakran elégtelenek (ritkábban pontatlanok);³ meglepően sok az elrontott
(elgépelt?) és javítatlanul hagyott latin szóalak.⁴ A forrásszöveg nagyvonalú
kezelése leginkább Szent Ágoston, a kötet terjedelemben legtöbbet tárgyalt
szerzője esetében ütközik ki. Ágoston (esztétikailag is releváns) szövegei
sokszor költőien, ám feltűnően pontatlanul (vagy egyenesen rosszul) vannak
fordítva-parafrázálva a latin eredetiből. Ez szembetűnővé attól válik, hogy
a szerző hivatkozásképp folyamatosan idézi az eredeti kifejezéseket (mind a
főszövegben, mind a jegyzetapparátusban) – és az eltérés az egyházatya
saját gondolatai, valamint a szerző által neki tulajdonított gondolatok közt

olykor szembeszökő. Ágoston beszél például arról (*De ordine* II, 19), hogy Isten megígérte, hogy az ember megpillanthatja a szépséget (itt a „szépség” megpillantása Isten megpillanását jelenti). A kulcsmondat Cseke fordításában–parafrazisában így szól: [az ember] „megpillanthatja azt a szépséget, mellyel összevetve minden, amit addig szépnek vélt s ami eme szépség utánzata volt csupán, rútnak tetszik előtte” (139). A főszövegbe latinul is beidézett, eredeti mondat viszont mást jelent: Isten megígéri „ama szépség megpillantását, amely utánzásától szépek, amelyhez hasonlítva pedig csúnyák a többi dolgok”. A különbség több, mint stílári. A parafrázisban egyrészt elvész az az ágostoni paradoxon, hogy a teremtmények egyszerre csúnyák is és szépek is a Szépséghez képest.⁵ Másrészt Cseke fordításában olyan, esztétikai többletjelentést is hordozó elemek jelennek meg, amelyeknek nincs nyomuk az eredetiben Ilyenek a szubjektív esztétikai viszonyulásra utaló szófordulatok („addig szépnek vélt,” „rútnak tetszik előtte”), de az a gondolat is, hogy az igazi szépség megpillantása valamiféle reveláció lenne, ami leleplezi a szép dolgok („addig”) leplezett rútságát. Ehhez képest az eredeti egészen mást mond: a dolgok egyszerre csúnyák és szépek. Ágoston szövege egy teológiai-metafizikai kijelentést tesz arról, hogy a csúnyaság és a (relatív) szépség a dolgok adott, objektív, ontológiai jellemzői; számára fel sem merül, hogy azokat szépnek vagy rútnak „vélné” a lélek. Néhány további, a szépségre vonatkozó fontos ágostoni kijelentést is megmásít vagy átértelmez a szerző parafrázisa. Ágoston számára az individuális szép dolgok mögött álló Szépség valójában nem más mint Isten, ezért is szólítja meg Istent „szépségként” a *Vallomásokban* (*Conf.* III, 6, 10). Az ágostoni kifejezés itt „pulchritudo pulchrorum omnium:” ezt Cseke költői (és teljesen helytelenül) *minden szépség szépségének* fordítja (147), pedig a kifejezés „minden szép dolognak a szépségét” jelenti. Rokon gondolat, hogy a világban megnyilvánuló rendezettség is ennek az isteni szépségnek a megnyilvánulása. A *De ordine* I, 8-at idéző szerző fordítása szerint „ama szépség igazi mása” az, ami megjelenik a világban (138). A főszövegbe is idézett latin eredeti viszont arról beszél, hogy ami a világban megjelenik, az nem más, mint ama „legigazabb szépségnek” (értsd: Istennek) az utánzása vagy hasonlatossága („imitatio verissimae illius pulchritudinis”).⁶ A „szépség igazi más(olat)a” nem Ágoston gondolata.

Új Forrás 2013/1 – Németh Gabba: Az esztétika újragondolása, avagy egy kísérlet és szépséghibái – Cseke Ákos: A középkor és az esztétika

Szépséghibák: 2. A „túlfeszített” interpretáció

A kötet szerzőjének elsődleges célja nem az adott középkori szövegek kommentálása vagy történeti vizsgálata: a régi szövegek elméleti alapként és

igazolásként szolgálnak a mai elméletnek. Olykor azonban az elmélet felülírja a forrásokat: a szerzői interpretáció „túlfeszített értelmezésbe” fordul át. Ez szélsőséges esetekben azt jelenti, hogy a szövegről adott értelmezés tökéletes összhangban van a szerző saját elméleteivel, jóllehet a szöveg maga nem támasztja alá a róla adott értelmezést, esetleg ellent is mond annak. A következő két példa ilyen eseteket mutat be.

72 a) Cseke esztétikájában a szeretés alkalmat ad önmagunk meghaladására; ez az önmeghaladás pedig analóg mind a szépség, mind Isten megtapasztalásával. A szerző indokoltan tárgyalja a „szeretet” és „szerelem” fogalmait és az azokhoz kapcsolódó szemantikai problémákat a releváns nyelveken (latin, görög, héber és modern nyelveken, 195-203). Végkövetkeztetése az, hogy a szeretés különböző fajtáit (amit például magyarul szeretetnek és szerelemnek mondunk) nem lehet szétválasztani, még kevésbé szembeállítani. A szerzőnek ez az elméleti állásfoglalása lehet jogos és indokolt (amennyiben filozófusként itt és most kell állást foglalnia a kérdésben), de ugyanennyire meg is akadályozhatja a másként gondolkodó források adekvát megértését és bemutatását. A kötetben Aquinói Tamás kapcsán (a *Summa theologiae* egyik helyére hivatkozva) ezt olvashatjuk: „amikor Tamás ... azt a kérdést veti fel, hogy létezik-e extázis a szerelemben, akkor azt válaszolja, hogy a 'szerelemben igenis van extázis, de elsősorban abban az értelemben, hogy 'aki szeret, mintegy kilép önmagából, mert jót akar a másinak, és érte cselekszik, vagyis gondját viseli'.” (98-99)

Ha a szöveg eredeti kontextusát vizsgáljuk, ott éppenséggel nem ezt találjuk. Tamás arról beszél, hogy a szeretet-szerelem (*amor*) kétfajta extázist eredményez a vágyakozó lélekrészben („extázis” alatt itt Tamás nem valamiféle misztikus állapotot ért, hanem egyszerűen az én-központúság meghaladását).⁷ Az egyik „extázis” valóban az, amit Cseke idéz – vagyis amikor valaki a másik emberről úgy visel gondot, mint önmagáról. Ezen a ponton túl azonban az interpretációnak nincs sok köze a forráshoz. Tamás álláspontja és terminológiája ugyanis egyértelműbbé válik. Egyrészt van a baráti szeretet (*amor amicitiae*): amikor a másinak (a barátunknak) akarunk jót, akkor ezáltal a szeretet által „lépünk ki” önmagunkból. Másrészt van a szerelem (*amor*): ezt Tamás – nyilván az *amor* jelentésrétegeit jobban elkülönítendő – vágyakozó („megkívánó”) szerelemnek (*amor concupiscentiae*) nevezi: ekkor a szerető valami önmagán kívülre vágyik. Tamás számára fontos a kétféle *amor*, a baráti szeretet és a szerelem fogalmi megkülönböztetése, Cseke viszont egy egyesítő fogalomban érdekelt. Ha figyelembe vesszük Tamás eredeti szövegét (aki szerint a gondoskosás nem a szerelem extázisa, hanem a baráti szereteté), akkor azt kell mondanunk, hogy a szerző gyakorlatilag egy Tamás álláspontjával ellentétes álláspontot tulajdonít Tamásnak.

b) Mivel Cseke esztétikája a szépség tapasztalatát az esztétikai tapasztalat mintájára tételezi (és viszont), ezért a szerelem okozta „megsebzettség” (v.ö. *Ēn* 5:8) és a szépség okozta „megsebzettség” különösen fontos téma számára. Az *Ēnekek éneke* értelmezése kapcsán kerül szóba Szentviktori Richárd egyik értekezése (*De IV gradibus violentae charitatis*). Cseke egyik kijelentése a műről így szól: „Ami a megsebzettség témáját illeti, azt itt – függetlenül attól, hogy többek közt az *Ēnekek éneke* nyomán dolgozza ki – Richárd nem köti össze kifejezetten a szépség fogalmával, sőt, tagadja, hogy a szerelmezt a szépség sebezne meg.” (247) Nos, Richárd olyannyira „nem köti össze kifejezetten” a két fogalmat, hogy *sehogyan* sem köti össze őket. A szépség általi „megsebzés” gondolata – ami Cseke kategóriája – egyáltalán nem jelenik meg a középkori szövegben – így Richárd se tagadni, se állítani nem tud vele kapcsolatban semmit. Abban az idézetben, amivel Cseke a fenti állítását igazolná (247, 793. jegyzet) Richárd csak annyit mond, hogy a völegény egyáltalán nem (*minime*) mutatja meg az arcát és a szépségét sem tárja fel.

Új Forrás 2013/1 – Nemeth Gabba: Az esztétika újragondolása, avagy egy kísérlet és szépségfilozófia – Cseke Ákos: A középkor és az esztétika

Szépséghibák: 3. A háttér hiánya

Azok a szövegek, amelyeket a szerző felhasznál, túlnyomórészt teológiai szövegek, ezekhez a szövegekhez pedig sajátos erőter tartozik. A teológia – a filozófiával ellentétben – normatív rendszer, amelynek megvan a saját története (akárcsak a filozófiának), de (ellentétben a filozófiával) századok óta megvannak azok a kijelentései is, amelyek állíthatóak (vagy nem állíthatóak). A középkori teológiai szövegek ezen túl is sajátosak: e területen a filozófia nem kompetens, de a mai teológiai kultúra sem evidensen az. Az óvatlan értelmező könnyen tehet olyan kijelentéseket, amelyek egyszerre elfogadhatóak filozófiai vagy esztétikai szövegben – ugyanakkor teológiai (vagy akár eszmetörténeti) szempontból csak féligazságok, amelyek téves perspektívát vetítenek az olvasó elé. Ennek példája az a gondolatmenet, amely az érzéket mint az érzékfeletti megjelenésének helyét vizsgálja (94-95). Cseke esztétikájának egyik fontos teoretikus célja, hogy kiemelje az érzékelhető világnak Istent kinyilvánító jellegét.⁸ Itt a gondolat Isten „láthatatlanságától” Istennek az érzéki valóságban való „felfényléséig” ível, hogy végül kijelenthesse: „az érzéki és az érzéki szép itt [...] alapvető ontológiai-teológiai – és nem pusztán episztemológiai – dimenzióval bíró valóság.” (96) A nehézségek bemutatásáért érdemes itt hosszabban idézni a gondolatmenetet. „A platonikus és a biblikus hagyomány egyaránt úgy tartja, hogy 'Istent nem lehet látni,' vagyis hogy Isten a maga lényegében megismerhetetlen az ember számára. Eriugena odáig megy, hogy kijelenti, Isten még önmaga számára is megismer-

hetetlen [...] Ha viszont Istent nem láthatjuk és nem ismerhetjük meg, akkor ami egyedül látható és megismerhető számunkra, az éppen az érzéki és a szellemi valóság, a megjelenés, amelyben megint csak nem azt ismerjük meg, hogy ki is az Isten, hanem csak azt, hogy Isten létezik. [...] Az érzéki
74 valóság ebben az értelemben tehát a meg nem jeleníthető Isten megjelenése [...] a világ és a szépség az, ahol Isten megjelenik, felfénylik, felragyog.” (94-95).

Az esszéisztikus prózastílusból következik, hogy az olvasó nem tudhatja, kinek az álláspontját képviseli a szöveg – vagyis hogy Cseke egy középkori szerző, esetleg valamiféle „keresztény hagyomány,” vagy éppen saját privát álláspontját mutatja-e be. Itt például a „platonikus és biblikus hagyomány” (történetinek ható) említése után evidenciaként szerepel egy teológiai tétel (Isten megismerhetetlenségéről), aminek kapcsán Eriugena neve merül fel. Végül azonban többes szám első személyű mondattá modulál a gondolat: itt már nem lehet eldönteni, hogy Cseke vajon egy általános érvényű esztétikai-teológiai kijelentést tesz (mintegy saját esztétikájának részeként), vagy csupán egyetértően ismerteti és parafrázeálja Eriugenát (mint korábban Ágostont). Korántsem mellékes ugyanakkor, hogy kinek a nevében beszél a szöveg. Az esztétikának ugyanis nem magától értetődően feladata, hogy Isten megismerhetősége kapcsán állást foglaljon (lévén az egy eminensen teológiai kérdés); a teológia terén viszont meghatározó jelentőségű (és messzemenő következményekkel jár), hogy hogyan foglal állást e kérdésben. A „bibliai hagyomány” álláspontja nem egyértelmű (a „platonikus” pedig egyenesen irreleváns): biblikus példát arra is lehet találni, hogy Istent „nem lehet látni,” és arra is, hogy „lehet” – jelesül az üdvözültek *lát*ni fogják Istent, színről színre, amint van (1Kor 13:12 és 1Jn 3:2). Az isteni lényeg (abszolút vagy relatív) megismerhetetlenségére vonatkozó kijelentések viszont nem evidenciák: ezek a biblikus helyeket értelmező teológiai tanítások. Ezen a ponton ahol érdemes feltenni a kérdést (már csak az olvasók kedvéért is): minek a nevében beszél a szöveg? Mert valójában két, egymást kölcsönösen kizáró teológiai hagyomány létezik e kérdés kapcsán, de Cseke (a „platonikus” és „biblikus” hagyományra hivatkozva) csupán az egyikről beszél. Amit ő Eriugena nyomán ismertet, az a görög teológia álláspontja: eszerint egyetlen teremtmény sem ismerheti (láthatja) meg Istent lényege szerint, csakis az „isteni megjelenésekben,” teofániákban.

Az esztétika szempontjából mindez nagyon tetszetős, hiszen sajátos rangot ad az érzéki világnak. Ugyanakkor van egy nagy hibája is ennek a tanításnak, ami szemelláthatólag elkerülte Cseke figyelmét – így az olvasó sem értesül róla. Az Eriugena által képviselt (és Cseke által tolmácsol) fenti gondolatmenet alapján véve összeegyeztethetetlen a nyugati teológia hagyományával. A latin teológia ugyanis ennek éppen az ellenkezőjét tanítja:

az üdvözültek Istent *lát*ni fogják, vagyis megismerik Istent magát, színről színre, a maga lényege szerint (ezért is beszél a latin hagyomány üdvözítő *színelátás*ról). Ez olyannyira így van, hogy a nyugati Egyház az Isten megismerhetetlenségéről szóló tanítást 1241-ben eretnekségként véglegesen elveti.⁹ Ez azt is jelenti, hogy a hozzá kapcsolódó teofánia 75 gondolata (amely mindig is rendszeridegen maradt a nyugati gondolkodás számára) elgondolhatatlanná vált. A „kinek az álláspontja?” kérdés azonban megválaszolható: a fenti tétel a filozófia számára egy különösebb tét nélküli teológiai érdekesség; a nyugati teológia számára eretnokség, az ortodox keleti teológia számára alapvető igazság.

Alighanem a szisztematikus megközelítésnek és az eszmetörténeti reflexió hiányának tudhatjuk be, hogy Cseke túlnyomórészt latin teológiai alapokon nyugvó esztétikai rendszerében helyet és funkciót kaphatott egy olyan gondolat, amely alapvetően ellentmond a többi elemnek. Közvetlenül a fenti gondolat előtt a Cseke a 13. századi Bonaventura *Itinerarium*át idézi meg, hasonlóan egyetértő tónusban (93-94). Igaz ugyan, hogy Eriugena is és Bonaventura is beszél Istenről, fényről, a teremtett világról és annak szépségéről, és nem is lehetetlen kijelentéseiket ugyanarra a teológiai-fenomenológiai nyelvre átírni (amint Cseke meg is teszi), de érdemes fenntartani a kételyt. A két szerző gondolatai végső soron összeegyeztethetetlenek: éppenséggel a Bonaventurát közvetlenül megelőző latin teológusnemzedék veti el teológiai okok miatt az eriugeni *theophania* koncepcióját és ítéli 1225-ben megsemmisítésre Eriugena főművét (amelyben a Cseke által idézett „önmaga számára is megismerhetetlen Isten” tana szerepel¹⁰). Végső soron azt látjuk: ezen a ponton Cseke úgy építi fel saját teologizáló esztétikáját, hogy egymást kizáró teológiai előfeltevéseken nyugvó szövegeket hoz közös nevezőre, reflektálatlanul.

*

Ha Cseke kötete valóban az esztétika megkísérelt újragondolásának van szentelve, akkor – minden hibája mellett – egy ígéretes és folytatásra érdemes kísérletet láthatunk benne. A benne körvonalazott esztétikai elmélet invenciózus és kreatív: a Baumgartenre visszanyúló gesztus ironikusan kérdőjelezi meg a későbbi tradíciót (beleértve a hegeli esztétikát is). Noha Cseke nem hangsúlyozza, de elméletében felszabadító potenciál rejlik: az esztétikának vannak kialakult hagyományai, de ezek (és az általuk meghatározott megközelítések) nem szükségszerűek. Történetesen így alakultak – de az alternatíva elgondolása már megteremti az alternatívát. Az elméletet alátámasztó

Új Forrás 2013/1 – Németh Csaba: Az esztétika újragondolása, avagy egy kísérlet és szépségihái – Cseke Ákos: A középkor és az esztétika

példák viszont azt mutatják, hogy a kísérletet nagyobb gonddal kellene folytatni és befejezni. Ha a szerző kevesebb elvárással, kevésbé meghatározott elméleti háttérrel, ugyanakkor nagyobb fogalmi precizitással és tisztelettel közeledne a forrásokhoz, akkor is megtalálhatná azokat a szövegeket, amelyek alá tudják támasztani gondolatait. E kísérletnek jóval nagyobb a tétje annál, hogy félbemaradjon. (*Akadémiai Kiadó, Bp. 2011*)

¹ „[E]gy képesség, amely [...] abban tűnik ki, hogy [...] Isten benne van, eggyé válik vele, megszületik benne.” Cseke, *A középkor*, 91-92.

² Heidl György, *A szépség bölcselete és a művészet szépsége*. Cseke Ákos: *A középkor és az esztétika (Jelenkor, 2011. december)*.

³ Talán a legszélsőségesebb példa: a főszöveg egyhelyütt (90) szó szerint idéz egy meg nem nevezett szerzőt.

⁴ A teljesség igénye nélkül: „inivibilis” helyett „invisibilis” olvasandó (95, 261. lábjegyzet), „magis ... qua” helyett „magis ... quam” (118), „factus ad voluntate” helyett „factus est voluntate” (135), „a Deus” helyett „a Deo” (141), „pulchitudo” helyett „pulchritudo” (148), „cordi” helyett „corda” (264), „scernitur” helyett „cernitur” (247, 794. lábjegyzet), „acrier” helyett „acriter” (325). A 104. oldalon hivatkozott ágostoni mondat esetében a „scire ne nescis” helyett a helyes alak „scire te nescis,” a 95. oldalon főszövegben idézet mondat helyesen (a *quod* visszahelyezésével) „omne siquidem quod apparet, lucet”.

⁵ „promitti nobis aspectum pulchritudinis, cuius imitatione pulchra, cuius comparatione foeda sunt cetera”

⁶ Hasonló félrefordítást találunk a 309. oldalon („fensége láthatatlan hatalma”), ott tévesen Heidl Györgynek tulajdonítva

⁷ Ebben az értelemben a megismerő-képesség szerelmi extázisa az, amikor az ember egyedül a szeretetetre gondol, a többi dolog helyett és előtt, lásd *Summa theologiae* I-II qu. 28 art. 3 co.

⁸ A bevezető felütéséhez képest („Ha az érzékit [...] az érzéki megjelenésének perspektívájából szemléljük”) a szöveg egyértelműen az érzékfelettinek és nem az érzékiné a megnyilvánulásáról beszél. A kézirat ezen hibája javítatlan maradt.

⁹ Lásd H. Deniflé és E. Chatelain, *Chartularium Universitatis Parisiensis* (4 kötet Paris: Delalain, 1889-1897), I, 170 (No. 128).

¹⁰ A gondolat forrása a megadottól (94. old. 260. jegyzet) eltérően a *Periphyseon* II. könyve (cf. PL 122: 589B)

a múlt sirályhangjai. Daid&Ikar *(Cseke Ákosnak)*

Lebegő sirályok a zavaros víz felett.

Mintha szertartást végeznének.

Mozdulatlanul is repülnek.

Akár a leonardói képzelet.

Még mielőtt lecsapnának.

Megy le a nap folytonosan.

Fojtott fények közt nyúlnak az árnyak az üres délutánban.

Szó sincs arról. Hogy ez lenne itt a tenger.

A távol közelében.

Csak egy leengedett tómeder.

Sehol egy ember.

Akár egy képzavar. Mely ápol s eltakar.

A táj félig már enyém. A többit hozzáképelem.

Míg ablakomba nem ér a hold.

És végtelen egyszerű nem lesz minden pillantásom.

Színes olajfolt a tócsa felszínén.

Mintha szertartást végeznének túltelített látomásaim között.

Csendben foszladoznak régmúlt sirályok hangjai.

AZ ARCA

Szalma János grafikájára

A fény bal arcára vetül.
Bal arca halott. Fekete
ráncok a végső sápadtságban.
Tarkóján bedöfött tör-
nagyságú Kereszt jön ki
a bal arcán. Épen hagyja
az orrát. Homlokán diadém-
formájú, csontzúzó seb
feketéllik. Odavertek
hegyesre csiszolt vas-
kalapáccsal, mint marhának
a vágóhídon, hogy nyomban
a földre omoljon: Húzzátok!
Jobb arcát hulltában hullámos,
hosszú haj keretezi.
Szeme bevérezve. Nem lát
már. Néz az egész arca.
Szája megduzzadt. Nem
mond többé szavakat.
De hallgatása ítélet.
Titok, hogy irgalom is.
Nem akarja a vesztünket.
Haldoklása visszafogja
a kárhozatos vádat. Jobb arcán
a csönd tátott szájú kiáltás.
Ó, fájdalom, te merénylő.
Esőverte réten térdén
tocsog, ó, Isten, az ember.
Kínjában markolássza
a sarat, a füvet tépi
dühében, és sírva dadog:
szeretünk, szeretünk, szeretünk.
...Mégis.

– A világháború után, az ötvenes évek elején a pesti egyetem bölcsészkarán magyar-német szakos hallgató voltál. Milyen emlékeid vannak az ott töltött hónapokról? Miért kellett idő előtt befejezned egyetemi tanulmányaidat?

– Amikor a háborúból hazaértünk, az álmóráson folyt az igazoltatás. Nekem azt mondták – nem tudtam, miért nekem –, hogy maga menjen abba az üres vizeldébe. Amire én azt válaszoltam: „Nem, nem kell pisilni.” Kiderült, hogy az SA- meg az SS-tagok cigarettával égették ki a karjukból a jeleket meg a betűket.

Nekem volt egy furunkulusom, nem is egy, kettő, amit kinyomtak, kezeltek, de a forradás megvolt. Hát ezt annak vélték. Mondtam: „Uram...” „Nincs uram!” Akkor még nem tudtam, hogy elvtársat kellene mondani. Végül elbocsátottak valamennyiünket, mentünk haza, pontosabban vonszolódtunk, vittük, amit tudtunk. Volt egy házunk Újpesten, a Kolozsvári utcában, oda mentem, becsöngettem, és kijön egy idegen. Ez még ma is vastag ember, inkább nem mondom a nevét. „Maga mit keres itt?” Megszeppenve mondtam, hogy ez a mi házunk. „Igen? Hát jobb lesz, ha elhordják innen magukat!” Elmentünk a nagynénémekhez a Csengery utcába, ott befogadtak, a lehető legtáboribb helyzetben, de megvoltunk valamennyien.

Idővel elkezdtem dolgozni. Először segédmunkás voltam, akkor ismerkedtem meg a bőrszakmával. Fölvett könyörületből inasnak egy ismerősünk, elvégeztem a bőrkereskedő-segédi tanfolyamot, aztán a Wolfner-bőrgyárba vettek föl, de azt nem bírtam, olyan kemény fizikai munkát kellett végezni. Közben beiratkoztam az egyetemre. Volt egy nagynéném, aki nagy tudású, nemes baloldali volt, nem lépett be a pártba, de megtartotta világszemléletét. Mélyen hívő volt egyébként, nagyon érdekes személyiség, apámnak állandó vitatársa. Ő segített be az egyetemre, föl is vettek. Még a hadapródiskolában volt egy nagy élményem. Egy tanárunk nagy Giovanni Papini ismerő volt, megtérése történetét öt részletben mondta el. Megrendített a fölismérés, hogy hát így is lehet? Volt egy evangélikus lelkészünk, művelt, fiatal hadnagy. Őt hallgattuk. Egyszer kiszúrt engem: „Szeretnék magával beszélni. Maga hisz, ugye?” Nem válaszoltam rögtön, majd mondtam, hogy igen. „Jó” – és akkor otthagyt, de attól kezdve kerestük egymást. A másik egy magyartanárom, aki komoly irodalomismerő és nyelvész volt. Ő meg írói

Szent idegenség 79

VASADI PÉTERREL FINTA GÁBOR ÉS SZÉNÁSI ZOLTÁN BESZÉLGET

2. rész

kezdeményeimet piszkálta ki belőlem: „Maga másként beszél. Miket olvas?” Mondtam neki, hogy itt találtam egy láda könyvet. „Hol?” „Ott” – mutattam. Egy rekesz könyvet emeltünk le egy katonai kocsirol. Azon ültem, amikor egyszerű, korábban, kivonuláskor a kocsis fegyveres őrei voltunk. Először
80 nem tudtam, mit viszünk nyugatra, később kiderült, hogy a vezérkari főnökség szigorúan titkos iratait. A sofőr is vezérkari tiszt volt. Meg a kísérője is. De nem voltak beöltözve. Abban a rekeszben, amin ültem, megtaláltam József Attila *Nagyon fáj* című könyvét, meg más is. Tehát volt egy tiszt a vezérkarban, aki remekműveket gyűjtött össze egy lábában, és én épp azon a ládán ültem. Szétment a ládának a teteje, és csípte a fenekemet. Állandóan készenlétben voltunk. Kérdeztem a többieket: „Mi a túrót csináljak?” Azt mondják: „Behúzzuk a ponyvát, aztán csináld meg!” Egyikük berántotta a ponyvát, összeütöttem a ládát, de láttam, hogy ott van a *Nagyon fáj*. Elkezdtünk röhögni, azt mondja egyikük: „Ez tényleg nagyon fáj.” Ez a láda ott volt a szigorúan titkos iratok között, rengeteg más páncélozott ládával együtt, amelyet le is raktunk.

Ami itthon az egyetemet illeti: a német–magyar szakon nagyon jó volt, Hajdu Helga tanított, meg Turóczy-Trostler. Mindig rozsdavörös ruhákban járt, gyönyörű feje volt, és nagyszerű tanár volt. Ő is látott bennem valamit. Valahogy ki-kiszúrtak, amikor feleltettek, beszélgetésre fogtak. Így kerültem aztán össze az orosz irodalommal is, Kniezsa Istvánnal, a nagy nyelvészsel. Oroszul elég jól tudtam, jártam Kniezsához ógyházi szláv hangtanra meg egyébire. Csakhogy közben némi ellenállást fejtettünk ki a rendszer ellen, a végcélben különböző papírokat ragasztgattunk a falra, hogy „Vörös vagy? Gondolkozz!” Persze lebuktunk. A német–magyar szakot abba kellett hagynom, mert akkor volt a Mindszenty-ügy. Kiszúrtak engem a Moszkvában nevelt kollégák. Azt mondja nekem Osvát László egy nap: „Te át fogsz kerülni a Lenin Intézetbe.” Kérdezem: „Miért?” „Ott a helyed.” Két-három hét múlva összehívták a Questurát. Szántó Zsuzsa volt az elnöke, akiről az a hír járta, hogy valamikor Szamuelynek hívták. Tudtam, hogy ez mit jelent. Felelősségre vontak. Ültek vagy nyolcan, én meg egyedül. Hogy képzelem én azt, hogy a Mindszentyről nem írom meg a faliújság cíkjét? Mondom: „Azért, mert nem értek egyet sem Mindszentyvel, sem azzal, ami vele történik.” „Maga egy klerikális reakció! Maga ilyet ne mondjon!”

A hajdani Piarista Gimnázium épületében lévő Lenin Intézetbe kerültem, de innen is rövidesen kiírtak. Megpályáztam a Színművészeti Főiskolán a filmrendezői tanszakot, fölvettek bennünket egy kirúgott hallgatóval együtt. Itt egy fél évet töltöttem, de utánam nyúltak. Pedig jó voltam vizsgákon. Hallgattam Lehoczkyt, meg színésztanárokat, versmondókat. Aztán közölték, hogy nincs ott helyem. Egy mondatot hozzáfűznék ehhez: kemény nevelés, de jót tesz az embernek, amikor az perifériára lökik. Amit a kirekesz-

tésről írok akárhol, az nem a kirekesztésről szól, hanem a kirekesztettek kirekesztéséről. Az én kirekesztésem ebben az időszakban már programszerű volt. Csak a börtönről meg a csatornázási művektől nem bocsátottak el, meg a műszaki rajzoló iskolából, de amint megpróbáltam berendezkedni, repültem. Kaptam egy komoly fenyegetést is. A Gellért hegyen volt a Szovjetunióban nevelkedett fiatal egyetemistáknak a köre. Nem tudom, most milyen épület az, messziről lehet látni a Gellért hegynek az oldalában. Ott volt az intézetük. Egyszer odacitáltak: „Na, hogy is állunk a világnézettel?” Mondom: „Nekem nem világnézetem van, hanem világszemléletem.” „Igen? És mi a különbség?” Megpróbáltam elmagyarázni nekik. „Na és a világszemléleted milyen?” Akkor mondtam ki először és világosan, hogy vallásos. „Szóval klerikális reakciós vagy.” „Fiúk, én erről nem tudok beszélni.” Erre azt mondták, hogy elég mély itt ez a szikla, le is lehet róla esni, úgyhogy vigyázva menjek lefelé a lépcsőn. A kanyargós lépcsőn szépen lementem, lekísértek, de ez a mondat azért bennem maradt. A lényeg az volt, hogy azt a szót kikényszerítették belőlem. Mintha az a sebesült fogoly, aki akkor vizet kért tőlem, és alattam halt meg, sugallta volna. Ő nekem nem egy halott volt, hanem az én halottam. S az is maradt. Azt hiszem, szívesen él bennem ma is.

– *Ahogy időben haladunk előre, lassan elérünk '56-hoz. Te hol és hogyan élted meg '56-ot?*

– FigyeljeteK, azért beszélek nehezen ezekről, mert részben hantának tartják, részben hiedelemnek, részben hazugságnak. Erre a kérdésre is így kell válaszolnom: a IX. kerületi ügyészségen. Ott éltem meg a forradalom kezdetét. Ennek meg vannak előzményei. Akkor már egy közlekedési vállalatnál dolgoztam. Szeretett a párttitkár például, nyíltan beszéltem vele. Mindenkiel. Mihelyt bizalom van, minden lehetségessé válik. De voltak ellenfeleim, akik a IX. kerületi ügyészségen följelentettek, hogy én, aki egyébként a társadalmi bíróság elnöke is voltam, egy bundalopásban vettem részt. Egy közlekedési vállalatnak sok béléses bundája van. Beidéztek a IX. kerületi ügyészségre, épp október 23-án, sőt, be is kísértek. Kérdezték: „A bundája honnan való?” Mondtam: „Meghalt a nagybátyám Mogyoródon, a plébános, tőle kaptam.” „Bizonyítsa be!” „Hogy bizonyítsam be, hozzam őt ide?” Ezzel röhejbe fordult a dolog. Akkor kezdtünk hallani valamit. „Mi ez a zaj?” Mondom: „Sok ember vonul.” Egy őrmester kísért ki a kapuig, a Soroksári úton a belváros felé ömlött a tömeg. Duhajkodva, hangosan. Rögtön fölfogtam, miről van szó. A rendőrőrmester azt mondja: „Az anyjuk keservit, mi ez?” Mondom: „Ez bizony legalábbis lázadás.” „Mi ellen? Ki mondta? Ki engedte meg nekik?” „Ezek nem kérdezik. Ezek csak

vonulnak.” „Menjen a francba innen!” Ezzel bevágta az ajtót, a pisztolytás-
kához kapkodott előtte, ez ösztönös volt, ezt ismerem, az ilyen mozdulatot,
és rohant föl. Én meg a tüntetők közé mentem. Egy micisapkás vasas – ser-
tészvágóhíd volt ott arrafelé, meg vasgyár – odaszólt: „Gyere öcsi, kö-
82 zénk való vagy!” Így kerültem bele. A Kossuth téren hajszál híján
fegyverhez is jutottam. Máig sem értem, hogyan történt, egy kétmé-
teres ember állt mögöttem, ő kapta el a kocsiról lerepülő géppisztolyt, amit
egy honvéd dobott le, és már fordult is a kocsí. Nézek: „Hát én?” A honvéd
azt kiáltja: „Fordulunk!” A kocsí kifarolt, már túl voltunk a Nagy Imre-beszé-
den, akkor már tudtuk, mi van. A fegyveresek mind rohantak a Rádió felé.
Én is futottam, mindenkit elragadott a szabadság láza. S mintha hárman-né-
gyen fölkaptak volna, erővel nekivágtak a Földművelésügyi Minisztérium kő-
oszlopának. Összeestem, otthagytak. Átléptek rajtam. Valaki visszanezett.
Nem tudtam fölállni. Ahogy ott kecmergek fölfelé, észrevettem, hogy az osz-
lop mögött van egy falépcső, amelyet a katolikus templomokban szoktak ki-
tenni, amikor szentségimádásra lehozzák az Oltáriszentséget. Odakúsztam
valahogy, és fenékkal fölfelé próbáltam fölmenni, hogy legalább lássam, mi
van. Azt tudtam, hogy nem tudok továbbmenni. Ott ülök a második lépcsőn,
a tömeg rohan mellettem a Rádióhoz. Sírtam és kinyögtem: „Föltámadtunk!”
A kutya sem törődött velem. Kezdem fájni, remegni, nem tudtam, mim tö-
rött el. Végül ketten belém karoltak, kivittek a körútra. Akkor még járt a vil-
lamos Újpest felől. Arra valahogy föltettek, és jött velem haza a villamos.
Éjfélre meg is érkeztem. Szóval ez az, amire nem lehet számítani.

Az első hetet betegem töltöttem. Az a hír járta az üzemben, hogy har-
colt és elesett a Péter. Be voltam gipszelve, el nem törtem, egy vöröskeresztes
ápolónő hozott gipszet, és azt mondta, hogy vigyázni kell, mert olyan helyen
repedt el a csontom, amiből kezeletlenül nagy baj is lehet. Elment nyolc nap,
amikor kiszállt a műszakvezető meg egy másik ember, akit én nem ismertem,
és mondta, hogy én vagyok a munkástanács titkára, megválasztottak.
Mondom: „Nagyon örülök neki, de most mit csináljak?” „Majd én olyan ko-
csival jövök, amin be tudsz jönni.” Bementem, s ott rögtön át kellett venni a
dolgozatokat. Kérdezem a többieket: „Az igazgatóval mit csináltatok?” Azt mond-
ják: „Senkivel nem csináltunk semmit, rád vártunk.” Ezek sofőrök voltak és
melósok. Kérdezem: „Hol van?” „Bent van a szobájában, nem merjük ki-
engedni.” „Ne bolondozz! Az Ignácot? Egyik legjobb haverunk. Hívd ide!” Jött
az igazgató: „Megvagy, Péter?” Egy nagy darab, hasas, kedélyes, sörös-depós
kommunista volt. Én tanítottam magyarra, de rendszeren, úgy, hogy táblára
írtunk. Szerettük egymást. Bennmaradtam, mondtam: „Menjetez haza hoz-
zánk, a feleségemnek mondjátok meg, hogy mi van, és majd megyek, ha
tudok.” Nagy húszszállítási akciókba kezdtünk, a szabadságharcosoknak vit-
tünk húst. Én magam is mentem velük. Vittünk húst olyan helyekre is, ahol

az emberek sorban álltak, de nem volt már miért. Akkor ez volt egy pár napig, de mikor már aztán csörömpöltek vissza a szovjetek, egy másfajta kálvária kezdődött. A párttitkár, Repics Géza, azt mondta: „Vigyázzok rád, mert te is vigyáztál ránk, semmitől se félj!”

A megtorlásokat úgy éltem túl, hogy Repics Géza, a párttitkár 83 bejött hozzám, és azt mondta: „Péter, délután jönnek érted, de mi is itt leszünk.” Láttam is, hogy bejön egy dzsip, farkaskutya is van rajta, kiszáll egy nyomozó, akit én még akkoriból ismertem, amikor a vállalati bíróság elnöke voltam, s köteles voltam eljárni bűnügyekben a IX. kerületi ügyészségen. Kétfelé álló szemű, született nyomozó volt. Most pedig ő volt az, aki kiszállt a kocsiból, hogy engem elvigyen. Mondtam neki, hogy én vagyok az. „Az anyád úristenit, te hülye, mibe keveredtél!” Hát mibe?! Mindenki benne volt. Előhívta a párttitkárt, én meg azt kérdeztem: „És hova menjek?” Azt mondta a Géza: „Annyit csinálj meg most, hogy menjél át ebbe a kocsmába, ennek s ennek a pincérnek szólj. Ott van egy hatalmas üres hordó, aminek nyitni lehet az ajtaját, ha a Frici szól neked, menj be abba a hordóba, s amíg nem szólunk, addig ott üldögélj. Ez hihetetlen, de betű szerint így volt. Végül nem kellett bemennem a hordóba, ami azt jelenti, hogy lemondtak rólam. Sőt, értem jött este a párttitkár, a felesége cukrászdában dolgozott, elvitt, jól megetetett süteménnyel, meg ittunk is. Azt mondta: „Péter, megoldjuk mi ezt, ahogy megoldottuk eddig is. Menj haza, és aludd ki magad!” Ezt meg is tettem. Végül elsimultak ezek az ügyek, folytattuk a munkát, fönt kellett tartani a húsellátást. Kocsik mentek, jöttek, nekem kellett irányítani a menetirányítóval együtt, én jártam be a vállalatai helyszíneket, tudtam, melyik kocsi hova való. Nagyon nehéz volt ezt megoldani, mert nem lehetett szerezni benzint, a húsok meg rohadtak, ha nem vitték el. Az volt a fontos, hogy akik sorban állnak, egyenek. Így végül is aztán elkezdődött a munka, és egyszer csak kaptam egy személyre szóló dicséretet a minisztériumból, hogy az „ellenforradalom” alatt tanúsított szolidáris és emberi magatartásomért dicséretben részesülök. Csak néztem, most ennek örüljek?

Új Forrás 2013/1 – Szent idegenség – Vasadi Péterrel Finta Gábor és Szénási Zoltán beszélget – 2. rész

– Tehát a hatalom megtalálta azt a formulát, amivel – az ő szempontjából – helyre lehetett tenni a dolgot.

– Igen. Mit tehettem? Miközben én tudom, hogy mi történt velem. A dolog mégis rosszra fordult, mert a hírhedt Lakatos elvtárs behívatott a minisztériumba, és azt mondta, szüksége van a munkámra: „Maga be fog jönni ide a minisztériumba, itt főosztályvezető-helyettes lesz. Ezzel kezd, kétszeres fizetést kap, és elviheti akár miniszterhelyettesig is.” Te jó ég! Én?! Miniszterhelyettesig is?! Ezt mondta Lakatos elvtárs, aki pedig korábban ávós

ezredes volt. Szellemi halálfélelmem támadt. Tudtam, ha ezt elvállalom, mindaz, ami belül készülődik, elpusztul. Ez volna az álarcos, ravasz halál esete. Akármit, de ezt nem. Sokkal nagyobb ütés volt ez, mint bármi a forradalom alatt. Azt se tudom, mit mondtak utána, észrevették-e, hogy

84 belesápadtam, mert ugye ennek nemet mondani, három kisgyerek mellett... És nemhogy nemet mondani, hanem teljes, megkeményedett nemet, de puhán.

Hamarosan közölték velem, akkor már írtam verseket, hogy Tandori Dezsőt meg engem kiemeltek egy közép-európai verspályázaton, tíz másik költő közül. Kormos István fordította le a verseimet. Ezt én jelzésnek vettem. Nem lehet másnak venni. Itt nem arról van szó, hogy hiszel-e. Ilyen egyszerűen nincs. Onnan kezdve aztán tájékozódni kezdtem, tudtam, hogy épp az ellenkezőjét kell tenni annak, amit akarnak, hogy csináljak. Még mindig lábadoztam, amikor egy hét múlva csöng a telefon, Pályi András hív. Kérdezem tőle: „Honnan?” „Az *Új Ember*től. Ki akarok menni hozzád délután vagy holnap.” Kijött, s mondta, hogy szükségük van az *Új Embernél* egy olyan emberre, aki gazdasági dolgokkal tisztában van, egy operatív igazgatói állásra. „Rád gondolt a főszerkesztő.” „Mit csináljak?” „Gyere be holnap.” Másnap eldőlt minden: „Akkor hozzánk jössz.” „Persze. Mikor?” „Három hét múlva.” Így kerültem az *Új Ember*hez.

– *Úgy tudom, azért nem volt olyan egyszerű az Új Embernél a beilleszkedés. Voltak nehézségeid.*

– Igen. Voltak bent is pályázók arra a helyre, ahová én kerültem. S akkor megjelenik ott egy idegen pofa. Egy teljesen zárt, tipikusan belterjes, szellemileg elnehezült helyzetbe léptem be, és éreztem, hogy itt maga voltam a szabadság. Ezt nem lehet, csak utálni egy ilyen helyzetben. Ráadásul nemcsak hogy fizetést kaptam, de még az írásaim után is fizettek. Ez azt jelenti, hogy majdnem kétszer annyit kerestem, mint addig.

Elkezdődtek a vívódások. Pilinszkyvel is hasonlóképpen voltak, de velem szelídebben, velem viszont nyersen bántak. Volt olyan, hogy rám zárták a WC-t: „Bocsánat, nem tudtam, hogy itt vagy.” Éreztem, hogy nagyon nem kellek ott. Mintha megérezte volna ezt Rónay Gyurka. „Hol az a Vasadi?” – hallottam, már kintről. Belép hozzám Rónay, aki nagy tekintély volt: „Szóval te vagy az, szervusz.” Akkor jó hangosan mondta, hogy értsék, akik ott voltak: „Dolgozz sokat, s ha bármilyen problémád van, szólj nekem! Na, Isten áldjon!” Megfordult és kiment. Mindazok ott voltak, hárman vagy négyen, akiknek kellett. Ez egy jelentős dolog volt, attól kezdve elcsöndesedtek. De azért eljött az ő órájuk is. Egyszer behív a főszerkesztő: „Figyelj ide, Péter! Ezt megpróbáltuk, de nem megy. Neked írnod kell.” Ez azért volt, mert fölfedeztem különféle hibákat a gazdasági papírok között. Mint a régi vállalatomnál,

bekértem iratokat. Akkor éreztem, hogy főzelékbe léptem. Bementem a főszerkesztőhöz, s mondtam neki, hogy ha ezeket nem kapom meg, az a bizalmatlanság jele, és nem tudom tovább csinálni. Itt megálltam. „Béla bátyám, te mit csinálnál?” – kérdeztem a főszerkesztőt. „Ugyanezt.” „Hát akkor?” „Figyelj, majd kigondoljuk mi ezt.” Elmúlt két-három nap, 85 mire újra behívott, s azt mondta: „Figyelj ide, a konyhában szükség van egy főnökre. Te leszel a konyhafőnök, csinálod a kimutatásokat a konyhán, megtartod a területi ellenőrzéseidet, a fizetésed megmarad, és dupla családi pótlékot kapsz a három gyerek után.” Én lettem a konyhafőnök. Mentünk vásárolni a Vámház körüti piacra, vittem a karalábét. Teltek az évek, én írtam, sokat küldtek vidékre. Azt kértem a főszerkesztőtől, hogy hetente legalább egyszer küldjenek vidékre, hogy három napig kilevegőzzem a konyhát. A *Tűzjel* című kötetben vannak városleíró esszék ebből az időszakból. Közben a szerkesztői könyvtárból jobbnál jobb könyvekhez jutottam. Akárhogy is, otthon voltam.

– Többször leírod azt a jelenetet, amikor Pilinszkyvel először találkoztál. A költővé avatás szinte mitikus momentumra idéződik meg ezekben az emlékekben. A folyóiratközlések után a legfontosabb jelentkezésed a Magunk kenyerén című antológiában történő publikáció volt, amiben a verseid elé Rónay György írt rövid ismertetést. Milyen kapcsolatot volt a katolikus szellemiségű irodalomnak ezzel a két meghatározó alakjával?

– Nekem ők ajándékok voltak. Rónay György íratott a *Vigiliába*, elég rendszeresen. S monda, ezek jók, ezeket csak csináld. Kevészavú ember volt, de becsült, s a korábbi dolgaimat is ismerte, amik megjelentek a többi irodalmi lapban. De megkapta ő is a dádát az Állami Egyházügyi Hivataltól miattam. Ezt nem tőle tudtam meg, hanem mástól. Közölték az *Új Ember* főszerkesztőjével, hogy 24 órán belül meg kell szabadulnia tőlem. Szó szerint azt mondták: „Nincs szükségünk még egy Pilinszkyre!” (Ez egy kis Kossuth-díj volt!) Ezután beszélt velem a főszerkesztő-helyettes: „Megmondtam neked, hogy amint az írásod megjelenik, szólni fognak.” „Mit csináljak? Most akkor minden második sort húzzak ki, vagy ne írjak?” El nem akartak bocsátani, de amikor megjött az utasítás, hogy 24 órán belül meg kell szabadulni tőlem, akkor nagy csönd lett. Ezt én nem tudtam, csak két nappal később. Azt mondta a főszerkesztő: „Baj van! El kell menned.” Kérdeztem tőle: „Hova?” Azt mondta: „Nem tudom, várjál! Délután gyere vissza!” Dühös volt, meg sajnált is. Ezután megbeszélték a fő békepap-pal, hogy mit csináljanak. Kitalálták, hogy írjak két nap alatt egy sokoldalas önéletrajzot, s a legapróbb részletekig mindent írjak le benne. Neki is álltam, s nem mindent, de amit kellett, megírtam. Elvitték, bemutatták az illetékes hivatalban. Elmúlt egy hét, s összehívták a szerkesztőséget. A prépost úr, aki

vezetője volt az értekezletnek, tartott egy rövid beszédet, s egész idő alatt nekem beszélt: „Aki most itt van, azt mind megtartjuk, senkinek nem kell tartania semmitől. Tessék tisztességesen dolgozni!” Ezt egész egyszerűen belemondta a képembe. Ami nagyon jólesett.

86 Rónayt nagyon szerettem. Hozzá bármikor mehettem, de azt nem állta, ha álproblémákkal zaklatják. Első kötetem, a *Jelentés Babilonból* kéziratát is ő vitte be Illés Endrének. Előzőleg ő írt előszót verseimhez a *Magunk kenyéré*n című antológiában. Rövidesen engem is behívott a kiadóba Illés Endre, s ott Domokos Mátyás azt mondta, tetszettek neki a verseim, ki akar tőlem adni egy kötetet. Nem tudtam, jól hallom-e én ezt? Előtte már voltak kellemetlenségeim a Magvetőnél, ahol szintén voltam egy kötettel. Egy költő meg egy ma is élő irodalomtörténész azt mondta, az a világ, ami ebből a kötetből kisugárzik, ellenségesnek is mondható. Kérdezem: „Ez?” „S különben is – mondták –, ezt a világot nem tudjuk vállalni.” „Nem azért jöttem, hogy vállalják, adják ki! Vállalni én vállalom.” Erre aztán mind a kettő begerjedt, s mondták, hogy elég, fáradjak ki. Akkor összepakoltam, meghajoltam. Később ez a kötet került Gyuri bácsihoz.

Pilinszky Jánossal nem baráti, inkább testvéri volt a viszonyom. Valahogy azonnal a helyén volt minden. Neki mások voltak a barátai. Eljártam hozzá, ő is kijött hozzánk. Nagyon sokat segített, elolvasta a verseimet, s volt, amiket igen megdicsért. Szigligeten beszélgettem vele sokat. Gyóntattott és gyónt. Ez volt a típusa a beszélgetésünknek. Az ő lényge egy fejezet a magyar irodalomtörténetben, mert nem csak arról van szó, hogy nagyszerű költő. Ezt nem tudom pontosan megmagyarázni, talán nem is lehet. Esettségében, vonzásában volt valami megszentelt evilágiság, ami különlegesen kegyelmi. Összehúzott szemű figyelem, ahogy mindig mérlegelte a dolgokat. Mintha maga az Igazság figyelne. Összeszedte magát az ember erre a pillantásra. Több volt az ember vele. Olvastam neki verseket, s volt, amikor azt mondta: „Most elég! Ez fantasztikus!” Megfoghatatlan lény volt. Nem jó szó rá, hogy angyali, nem elég, hogy zseni. Tényleg a senkiföldjén, a bűnnel elegy jó senkiföldjén állt. Ismerte a bűnt, nem kellett neki megmártóznia benne; tudta, hogy van, s mi az. És tudta a másikat is. Nem „édesjézusozott”, hanem mindig róla beszélt, vagy az ő nevében. És tudta a jót is.

– *Azért Pilinszky, ha jól tudom, konfliktusos alkat is volt. Könnyen veszett össze a barátaival is. Talán neked éppen ezért is lehetett más a kapcsolatod vele, mert azt mondod, ti inkább testvérek voltatok, s nem barátok.*

– Igen. Sőt a családjában is sok konfliktusa volt. De valahogy talán a megviseltséget látta rajtam. Ennek egyszer hangot is adott. „Hogy lehet, hogy te ezt kibírtad?” – kérdezte egyszer tőlem. Azt mondtam, nem tudom. Nem beszéltem neki sokat, meg nem beszéltetett, hanem „Igen-igen”,

bólogatott. Ő maga is konfliktusos ember volt. Volt köztünk valami, ami teljesen önmaga volt. Egy szál. Felolvasta nekünk egyszer a *Beszélgetések Sheryll Suttonnalt*. Feledhetetlen s nagyon fárasztó volt az az intenzitás. Mintha a szövege alatt úszna, mint egy olyan lény, aki nagyon jól tudja, mi van ezen túl, de csak az érdeklő, amiben van. Ezt egy séta al- 87 kalmával meg is mondtam neki. Azt válaszolta: „Furcsa, amit mondasz, de van benne valami.” Tehát kívül volt a szövegein, ugyanakkor meg a szövegei a legbensőbből fakadtak. Volt benne valami idegenség, s az az idegenség nem emberi volt. Nem is jó szó az, hogy idegenség, de van olyan, hogy szent idegenség. Valami olyan ez, amiben nem vehetünk részt, mégis benne vagyunk. Szerette, amikor erről beszéltem neki.

Segített is rajtam, amikor nem tudtam dolgozni. Sürgetős lett volna a munka, mégsem tudtam csinálni. Akkor kihúzott a slamaszti-kából. A feleségem mondta neki: „János, jöjjön már be, Péter nem tud csinálni semmit, csak vergődik.” Egyszer csak János kitépi az ajtót: „Jövök! Jövök mindjárt!” Ment a szobájába, ordított a dzsessz. Gondoltam: „Na még ez is!” Rövidesen bejött, leült, s azt mondta: „Figyelj ide! Hagyd! Nem kell csinálni! Hidd el, nem kell! Holnap el fogod kezdeni.” „Mit csináljak?” „Menj ki sétálni! Feküdj le! Egyél! Hallgass a feleségedre!” Ezeket mondta, s így. Én szó szerint azt csináltam, s másnap tényleg nekiültem, s a következő napokat átdolgoztam. János pedig addig el is tűnt, nem jött be. Egyszer találkoztunk a kertben, s azt mondja: „Ugye!” Bólogattam, ő meg ment az Altorjai Sándor festőhöz.

Új Forrás 2013/1 – Szent idegenség – Vasadi Péterrel Finta Gábor és Szénási Zoltán beszélget – 2. rész

Sokáig nagyon szerettem volna verset írni Sulyok Gabi képeihez, vagy képeiről. Ahogy egy gyerekkori folyószagról vagy egy leengedett tómeder iszap-takarójának madárlábnymairól is óhatatlanul írni kellene időnként. Mivel

88 Csendes Toll

IMA A LÁTHATÓÉRT

Sulyok Gabi soproni

*életmű-kiállítás **

kitől, természetesen kudarcra voltam ítélve. Viszont, aki saját kudarcát felismeri, képes elengedni és megszüntetni korábbi, leküzdhetetlennek tűnő problémáit. *Nincs megoldás, mert nincs probléma.* Felismertem és beletörődtem. Abban a pillanatban – ha pillanaton napokat és heteket is értünk – meglett a vers. Pedig már nem akartam. Ez már jó pár éve történt, megjelent kötetben is, felfénylő ágakról, felhőfoszlányokról és a változás állandóságáról mesélve. Amit azonban el tudtam benne mondani, nem szavakkal történt, hanem egyfajta ritmussal, lüktetéssel, amit az ő képeiből kölcsönöztem. Sokan beszélnek értelmezői közül arról, hogy filmesként a filmes látásmód miként is érhető tetten grafikáinál. Hát, nem tudom. A magam részéről inkább a zeneiségről beszélnék, a zenével érzem a legerősebb rokonságot. Képzavar, de ezek a képek szólnak, zenélnek. Csak mi hallgassunk el egy kicsit, maradjunk csendben, rögtön meghallani... Ugye? És akkor ne lepődjünk meg azon sem, ha véletlenül egy interjúban olyan információra bukkanunk, hogy a Soproni Állami Zeneiskolában hihetetlen lelkesedéssel zongorista pályára készült.

A mostani megnyitón el akartam mondani minden fontosat Sulyok Gabi képeiről, hogy szólítanak meg mindig, kényszerítenek rá, hogy hátralépjek pár lépést, hogy ámulok el újra és újra azon, milyen revelatív módon ér össze nála ég és föld a fákbán, bokrokban és ködpárában („Az eget érinti, a földet érinti...” – ahogy a sumer agyagtáblákon áll), de nem ment. Miért? Mert akartam valamit megint. Egy feladatot teljesíteni. Megfelelni az elvárásoknak. És akkor megint a kudarc szabadított fel. A pesti Orpheusz-kiállítását látva már elindult bennem az a bizonyos hangya. Aki mindig végigjárja a saját labirintusát, húzza maga után azt a fonalat, amiből vers lehet. És lett, noha nem akartam. A vers akarata győzött. Íme:

azonban akartam ezt, hiába is vonzott és inspirált annyira a Gabi által teremtett rokon világ, nem sikerült, nem sikerülhetett. Mivel vágyaim tisztességtelenek voltak, akartam. És mivel akarni nem lehet verset írni, csak ajándékba kapni a sorokat, mindegy most,

Kísérleti film tájjal. Orph&Eur

(„A rajz a lényeghez vezető út.” - Sulyok Gabi)

Megmozdulnak a sziklák.

Visszahúzódnak a barlang biztonságos mélyére.

Sötétség fogadja be ezeket a békés állatokat.

Ahogy csak a hajnali pára tud megülni

jól sikerült verssorok közt.

Ágak helyén.

Orpheusz gazzal benőtt ösvénye eltűnik a ködben.

Eurüdiké fájdalom tájjá válik.

Rajzzá. Vonallá. Tónussá.

Ne nézz vissza!

Láthatatlan a lénye. G

abinak.

Látják, nem akarásnak vers lesz a vége. Vagy kép.

Egy tévés beszélgetés során mondja Sulyok Gabi, ha akar valamit a papíron, a papírral, rögtön konfliktus ábrázolódk a képen, és az nem jó, nem azt szeretné megvalósítani. Megrajzolni. Felmerül a kérdés, hogy akkor kicsodát, mit szeretne ez a nagyon szerethető grafikusnő ábrázolni? Semmi többet és semmi kevesebbet, mint a teremtés dicséretét. Mint minden valamirevaló művész. Ami egyedi nála, hogy mindezt a látható által teszi, azáltal, amit ő lát, ami őt körülveszi. Mindegy, hogy az a Fertő tó vidékének árvalányhaj-hullámmzásában vagy a kiszáradt ártéri fák ágainak rajzolásában testesül meg. Vagy a bagdadi asszonyok ruharáncredőiben. Vagy akár Gaál István filmjeinek természeti képei által ihletve. Mindegy. Látja, amit látnia kell, amit látnia adott. És képes is láttatni mindezt. Amit lát. És ahogy. Nem a láthatatlan ábrázolási kísérlete által lesz transzcendens, amit csinál, hanem a látható által. Nem lépi át a láthatatlan határt, mindig innen marad, miközben az onnanról tudósít. Ahogy a a kortárs japán költő Yashiro Atiko is teszi klasszikus haiku-műfajban, saját tolmácsolásban:

a sötét éjbe

fehér kavicsot dobtam

nem csobbant benne

Vagy egy konkrétan párhuzamos motívumvilág:

*szürke párák közt
a teremtés emléke*

90 *izzik sötétben*

Mindezek után talán elhiszik nekem, hogy Sulyok Gabi nem képeket hoz létre, nem rajzol, hanem imádkozik. A láthatóért. Semmi különöset nem csinál tehát, csak létezik. Teszi a dolgát, dicséri a teremtő művét. Ezáltal teremt.

Szeretettel (nem *Hülő* szívvel) ajánlom Sulyok Gabi (indián neve: Zuhanó Felhő) kiállítást és képeit Önöknek!

*Elhangzott 2012. június 21-én a soproni Festőteremben.

Köszönöm, hogy elküldted Németh Csaba recenzióját és így lehetővé titted számomra, hogy azt még megjelenése előtt elolvashassam. Mondanom sem kell: nagy megtiszteltetés számomra már az is, hogy egyáltalán egy folyóirat arra méltatja a könyvemet, hogy recenziót közöljön róla, az pedig külön öröm, hogy a középkori esztétikával és filozófiával foglalkozó fiatal kutató, Németh Csaba ilyen nagy figyelmet szentelt a könyvemnek. Meglátásait

Cseke Ákos 91

KEDVES FŐSZER- KESZTŐ ÚR! KEDVES ATTILA!

összességében értem, elfogadom és tiszteletben tartom, a pontosításaiért hálás vagyok, sőt, meg kell mondjam: nagy örömet jelent számomra az a tudat, hogy egy ilyen figyelmes olvasat ilyen kevés hibát talált az én körülbelül háromszáz oldalas szövegemben – én magam ennél többre számítottam. Kétségtelen, hogy az általa kiemelt néhány latin szóalak rosszul szerepel a könyvben, és az is világos, hogy a recenzens által említett három kijelentés fordítása pontatlan, a „szubjektív esztétikai viszonyulást” kifejező szavak valóban nem szerepelnek szó szerint az eredeti szövegben; csak arra hívnám fel a figyelmet, nem is védekezéséért, inkább a pontosítás pontosításaként, hogy az erre a három apró félrefordításra való rámutatás szerencsére nem kérdőjelezi meg a könyv mondanivalóját, így például szó sincs róla, hogy ezáltal „elvész az az ágostoni paradoxon, hogy a teremtmények egyszerre csúnyák is és szépek is a Szépséghez képest” – ezt ugyanis a könyvemben, Ágoston kapcsán is, többször is hangoztatom. A legigazabb szépség utánzata vagy a szépség igazi utánzata sem érzem, hogy szarvashiba volna, de fontos felhívni rá a figyelmet; ezekért a filológiai megjegyzésekért és egyáltalán: kitüntető figyelméért nagyon hálás vagyok Németh Csabának, s ha netán lesz újabb kiadás egyszer, ezeket természetesen javítani fogom¹.

Németh Csaba további megjegyzéseivel azonban kénytelen vagyok vitába szállni, és szeretném megragadni az alkalmat, hogy ezeket itt most röviden jelezzem. Ami Aquinói Tamást illeti: csúsztatásnak tartom, hogy a szerinte a 195-203. oldalon (valójában: 199-201) kifejtett gondolatot egy korábbi, a recenzens szerint a 98-99. oldalon (valójában: 97-98) található és teljesen más kontextusban jelentkező idézet segítségével próbálja cáfolni. Az amor amicitiae és az amor concupiscentiae unalomig ismert ellentétpárjára lehet hivatkozni, mondván, hogy az ellentmond a több mint száz oldallal később, egy másik témának szentelt másik fejezetben kifejtetteknek, ám ez a dekonstruktív érvelés meglehetősen problematikus, főleg akkor, ha a 98. oldalon éppen azért hivatkozom Tamásra, hogy bemutassam, mennyire

másképp közelít a szerelem-szeretet problémájához, mint a legtöbb középkori Énekek éneke-kommentátor (arról nem is beszélve, hogy itt nem egy Tamászöveg interpretációjáról van szó, hanem futólagos megemlítéséről egy olyan filozófiai hagyománynak, amely, mint a könyv e pontján világosan jellem is, *eltér* attól, amelynek a tárgyalására a későbbiekben majd rátérek, ily módon megint furcsa éppen ezt a részt idézni annak alátámasztására, hogy könyvem megakadályozza, mint Németh Csaba írja, „a másként gondolkodó források adekvát megértését és bemutatását.”) Mindezenre ha Németh Csaba azt állítja, elmarasztalóan, hogy „ezen a ponton túl azonban az interpretációnak nincs sok köze a forráshoz”, akkor ehhez tegyük hozzá: azért marasztal el, mert a 200. oldalon kifejtett interpretációnak (valójában inkább gondolatmenetnek) nincs sok köze a 98. oldalon olvasható, teljesen más kontextusban idézett szöveghez.

Meg kell mondjam, azt sem teljesen értem, miként lehet elmarasztalni azért, hogy a sebzettség és a szépség témájának szentelt fejezetben jelzem: fontosnak tartom ugyan, hogy beszéljek Richárd rendkívüli szövegéről, de a sebzettség témáját Richárd *nem* köti kifejezetten a szépség fogalmához. Hiszen egyrészt pontosan arról van szó, hogy közvetlen társítás ugyan nem történik meg, de amikor beteges szerelemről van szó – mint a könyvben is írom, „testi-lelki elátkozottságról, lesújtottságról, rabszolgaságról, részegültségről” –, amely a kedves láttán alakul ki a szerelmesben, akkor talán mégis csak feltételezhetünk egyfajta szépségtapasztalatot is mindennek a mélyén, még ha erről Richárd írásában ebben a formában nem is esik szó, másrészt pedig arról, hogy Richárd, mint könyvben írom is: „a szerelem általi megsebzettséget, leigázottságot belülről, vagyis nem »a kívülről támadó« szépség, hanem a lélek »impressziói« (és a lelki benyomásoknak megfelelő testi vonatkozások) felől ábrázolja” (247.) Amivel azt állítom – ha esetleg ez valakinek nem volna világos –, hogy a szépségről itt talán csak azért nincs kifejezetten szó a megsebzettség kapcsán, mert a lelket nem is annyira a külső szépség látása, mint annak (és a szerelem szépségének) a belső tapasztalása sebz meg – ami közvetve megint csak utal a szépségre mint kiváltó okra, még ha erről a szöveg kifejezetten nem is beszél; de hogy ez csak egy értelmezői közbeszúrás, azt azonnal jelzem is. Ha azonban mindezt világosan jelzem, akkor érthetetlen, miért marasztalhat el mindezt a recenzens. Ha érdemi mondanivalója és kivetnivalója volna a könyv kapcsán, örömmel megfontolnám észrevételeit és kész volnék elismerni tévedése(i)met, de az általa felvetett problémák érzésem szerint vagy csúsztatásból, netán félreértésből fakadnak, vagy pedig olyan jelentéktelenek, hogy tulajdonképpen vitatkozni sem érdemes róluk.

Ami a „háttér” hiányát illeti, az talán a recenzens által felvetett legizgalmasabb és legkérdésesebb elméleti-történeti probléma. Anélkül, hogy

részletesen kitérnék rá, hadd jelezzem: értem, hogy Németh Csabának az az álláspontja, hogy ha az egyház 1241-ben eretnekségként elvetett egy tanítást, azzal onnantól fogva sem elméleti, sem történeti értelemben nem „illik” foglalkozni, mondván, hogy a hivatalos egyházi álláspont világosan megkülönbözteti, mi az, ami egy bizonyos hagyományból „elgondolható” és „elgondolhatatlan”. Ezzel tehát szerinte csak a hozzá nem értő esztéták foglalkoznak, némileg jogtalanul. *A középkor és az esztétika* azonban először is nem osztja ezt az előfeltevést, vagyis adott esetben elgondolható, sőt, elgondolandónak tart olyan gondolatokat is, amelyeket az egyház hivatalos álláspontja szerint talán elgondolhatatlannak kellene tartani – ezzel egyébként távolról sincs egyedül, hiszen a recenziens által kiemelt téma kapcsán, mint azt könyvemben többször kiemelem, többek között éppen egy nem kifejezetten jelentéktelen kortárs teológusra, Hans Urs Von Balthasarra hivatkozva járok el így. Ráadásul magát a történelmet is másképp szemlélem, mint a recenziens teszi, vagyis nem hiszem, hogy a gondolkodás történetében bizonyos hivatalos álláspontok képesek lennének egyszer s mindenkorra, mintegy vezényszóra eleve kiiktatni bizonyos „eretnek” gondolatokat; ha 1241-től fogva valóban lekerült volna a napirendről Isten megismerhetetlenségének a kérdése, akkor nemcsak a 14. századi rajnai misztikát nem értenék (nem szabadna értenünk és olvasnunk), például Eckhart mestert, de többek között Cusanust sem (bár ebből a szempontból az 1329-ben az egyház által elítélt Eckhart persze éppúgy „gyanús”, mint maga Cusanus, vagy akár az „eretnek” Órigenész, akire szintén meglehetősen sokat hivatkozom a könyvemben). A könyv Németh Csaba által dicséret bevezető fejezetében egyébként pontosan arra hívom fel a figyelmet, hogy szerintem – és az általam idézett filozófiatörténészek szerint – nincs olyan, hogy „a” nyugati latin teológiai hagyomány: különböző hagyományaink vannak, Bonaventura és Tamás, Abélard és Clairvaux-i Bernát, Ágoston és Jeromos, függetlenül attól, hogy ezek a szerzők egyes kérdésekben homlokegyenest ellentétes álláspontokat képviselnek. Ezekben az években talán nem „a szisztematikusan megközelítésnek és az eszmetörténeti reflexió hiányának” a jelét kellene meglátni, hanem annak a kísérletét, hogy felszabadítsuk dogmatikus előítéleteinktől azt, amit középkori keresztény gondolkodásnak hívunk. Nem lehetetlen, hogy a gondolkodás története nem egyszer s mindenkorra lefektetett dogmák, hanem inkább kérdések, problémák, valódi, tehát talán eldönthetetlen dilemmák története – és a gondolkodás történetét megírni talán éppen azt jelenti, hogy újra felvetünk bizonyos kérdéseket, nem pedig azt, hogy bizonyos nem tetsző kérdésselvetéseket bizonyos dogmák nevében a szőnyeg alá söprünk.

Ha Németh Csaba azt állítja, hogy „a keresztény tanítás egy történetileg kialakult és autoritatív tanrendszer, ahol bizonyos kijelentések lehetségesek, mások pedig nem”, az azt is jelenti, hogy gyökeresen más szempontból tekint ugyanarra a hagyományra, mint amelyet *A középkor és az esztétika* című könyvemben tárgyalok. Én ugyanis, meg kell valljam, nem tudom, mit jelent az, hogy a kereszténység „autoritatív tanrendszer” (csak remélni tudom, hogy nem az), de akkor is bajban vagyok, ha azt olvasom, hogy a középkori szövegek „túlnyomórészt teológiai szövegek”, amelyek kapcsán „a filozófia nem kompetens”. Hosszan sorolhatnám azokat a nem jelentéktelen filozófusokat, Heideggertől Jean-Luc Marionig (akik mindketten gyönyörű könyvet szenteltek Ágostonnak), akik ezzel nem értenek egyet; összességében azonban ettől függetlenül is kifejezetten kártekonynak vélem azt a felfogást, amely ezen az alapon kvázi megtiltja vagy legalábbis illetéktelennek mondja az azokkal a középkori szövegekkel való együttgondolkodást, amelyek nélkül nemcsak Leibniz, Kant, Hegel vagy Schelling bölcselete volna érthetetlen, de amelyek ismerete nélkül mai gondolkodásunk, mindennapi létünk is szegényesebb volna. Nem tudom, hogy ebben a szigorú felfogásban a nem teológus embernek például a Bibliával szabad-e egyáltalán foglalkoznia? És hát mit jelent itt a „teológia”? Miféle védelmet ad, miféle védelemre számít, miféle kiváltságra ad okot? Nem vagyok biztos abban, hogy az evangélisták ebben az értelemben teológusok voltak-e, hogy ebben az értelemben voltak-e eléggé „teológusok” ahhoz, hogy szavuk lehessen Istenről. Azt se felejtjük el, hogy meglehetősen problematikus a középkori gondolkodást pusztán teológiaiak bélyegezni, és élesen leválasztani a gondolkodás más formáiról. Hadd emlékeztessenek arra, hogy az általam is idézett, legjelentősebb történeti munkák címében kivétel nélkül a „filozófia” megnevezés szerepel (K. Flasch: *Das philosophische Denken im Mittelalter*, A. de Libera: *La philosophie médiévale*, J. Marenborn: *Early Medieval Philosophy* stb.), és Borbély Gábor is „középkori filozófiáról” beszél az Akadémiai Kiadó reprezentatív *Filozófia* című kötetében. Nem tudom, Németh Csaba szerint ezek a szerzők is inkompetensnek tekinthetők-e a középkori gondolkodás tekintetében; mindenesetre azt gondolom, hogy a „filozófia” és a „teológia” ilyen éles elválasztása nemcsak idejétmúlt és tarthatatlan, de tulajdonképpen, ha szabad így fogalmaznom, „embertelen” és „istentelen” is. Ennyit az általános történeti-módszertani kérdésről. Ami a dolog tartalmi részét illeti, hadd jegyezzem meg: bár Németh Csaba recenziója alapján könnyen úgy tűnhet, hogy *A középkor és az esztétika* az az egyik alaptézise, hogy az üdvözültek nem fogják Istent a maga mivoltában megismerni, fontos jelezni, hogy ez nemcsak hogy nem alaptézise e könyvnek, hanem ez a kérdés egyáltalán fel sem merül benne: egyetlen szó sem esik róla. Az általam felvetett kérdés kizárólag arra vonatkozik, hogy a szépség

mint *par excellence* érzéki, vagyis e világi valóság ismerete illetve vágya hogyan viszonyul Isten ismeretéhez és az Isten iránti vágyhoz. Amit tehát Németh ennek kapcsán állít – hogy tudniillik az üdvözültek Istent a maga lényege szerint ismerni fogják – az a könyvemet illetően egész egyszerűen irreleváns.

95

Ettől függetlenül nem üres retorikai fogás, ha azzal fejezem be hosszúra nyúlt leveletem: Németh Csaba elismerő soraiért éppúgy hálás vagyok, mint alapos olvasatáért és kritikus megjegyzéseiért, amelyekhez itt hozzátettem ugyan a magam kritikus megjegyzéseit, de amelyekből ettől függetlenül igyekszem tanulni; az *Új Forrás* folyóiratnak pedig azért, hogy megtisztel bennünket, Németh Csabát és engem azzal, hogy elmondhatjuk egymásnak az ezekről a lényegi kérdésekről vallott eltérő történeti és elméleti álláspontjainkat, amelyek, azt hiszem, mindkettőnk esetében a középkori keresztény hagyomány mélységes tiszteletéből és szeretetéből fakadnak.

Baráti üdvözléssel,

Cseke Ákos

¹ Szeretném azonban felhívni a figyelmet arra, hogy a recenzens filológiai megjegyzései nem mindenhol állják meg a helyüket. Így például a 8. lábjegyzetben hibát emleget, pedig csak arról van szó, hogy egyszerűen félreérti a mondatot, amely az érzéki megismerését és megjelenését, és egyáltalán nem az érzékit és az érzékfelettit állítja szembe egymással. Ami pedig a 3. lábjegyzet „legszélsőségesebb példáját” illeti, azt nem kommentálnám részletesen, csak annyit jegyeznek meg: egy szinte minden Órigenész-szövegkiadásban fel-lelhető, egyszerű magyarázó jegyzetet idézek a magyar kiadás pontos oldalszámának megadásával.

Folyóiratunk
a NEMZETI ERŐFORRÁS MINISZTERIUM
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAMJÁNAK
anyagai támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HÍRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők
JÁSZ ATTILA - Csendes Toll (főszerkesztő)
MIKLÓSVÖLGYI ZSOLT (online szerkesztő)
NÁDOR TIBOR (online galéria)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (online és felelős szerkesztő)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak
KOVÁCS ANIKÓ
PAPP MÁTÉ
REICHERT GÁBOR
TURI MÁRTON

Tiszteletbeli munkatársak
FÖLDES LÁSZLÓ HOBÓ
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626. Levélcím: Tatabánya, Pf. 136
E-mail: info@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címen. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
INDEX: 25959, HU ISSN:0133-5332.
Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.